

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЇ "СТРІЛОХРЕСТ" В КОМІТАТАХ УНГ,
БЕРЕГ І УГОЧА МІЖ 1938 ТА 1944 РОКАМИ

Марусич Ерік Сергійович

Студент II-го курсу

Освітня програма «Історія та археологія»

Ступінь вищої освіти: магістр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 7 /27 жовтня 2020 року

Науковий керівник: **Сакал І.І**
Доктор філософії у галузі історії, доцент

Завідувач кафедри: **Чотарі Ю.Ю.**
канд. іст. наук, доцент

Робота захищена на оцінку _____, « ___ » _____ 2022 року

Протокол № _____ / 201_

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЇ "СТРІЛОХРЕСТ" В КОМІТАТАХ УНГ,
БЕРЕГ І УГОЧА МІЖ 1938 ТА 1944 РОКАМИ**

Ступінь вищої освіти: магістр

Виконав: студент II-го курсу

Марусич Ерік Сергійович

Освітня програма: Історія та археологія

Науковий керівник: **Сакал І.І**

Доктор філософії у галузі історії, доцент

Рецензент: _____

Берегове
2022

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem és Társadalomtudományi Tanszék

**A NYILASKERESZTES PÁRT TEVÉKENYSÉGE UNG, BEREG ÉS
UGOCSA VÁRMEGYÉKBEN 1938 ÉS 1944 KÖZÖTT**

Szakdolgozat

Képzési szint: mesterképzés

Készítette: **Maruszics Erik**

II. évfolyamos hallgató

Képzési program: **Történelem és régészet**

Témavezető: **Dr. Szakál Imre, PhD**

docens

Recenzens: _____

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I: УЛЬТРАПРАВІ РУХИ В ЄВРОПІ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ.....	9
1.1. Наслідки Першої світової війни.....	9
1.2. Поява ультраправих рухів в Європі та Угорському королівстві.....	11
1.3. Фашистські рухи в Чехословацькій Республіці та Закарпатті. Партія національно-фашистської громади та Русинська національна автономна партія	15
РОЗДІЛ II: ТЕРИТОРІАЛЬНІ РЕВІЗІЇ ТА ЇХ НАСЛІДКИ.....	18
2.1. Адміністративний поділ і населення повернених районів після ревізій.....	18
2.2. Політичні наслідки першого Віденського арбітражу	22
2.3. Поява Національно-соціалістичної угорської партії – угорського руху та Партії «Стрілохрест» на повернених територіях	24
РОЗДІЛ III: ПАРТІЯ «СТРІЛОХРЕСТ» У КОМІТАТАХ УНГ, БЕРЕГ ТА УГОЧА МІЖ 1938 І 1944 РОКАМИ	29
3.1. Партія «Стрілохрест» в комітатах Берг і Угоча	29
3.2. Соціальна база та діяльність партії «Стрілохрест»	32
3.3. Взаємовідносини партії « Стрілохрест » та місцевої влади	41
3.4. Німецька окупація та її наслідки.....	52
ВИСНОВОК.....	57
РЕЗЮМЕ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТОК	66

TARTALOM

BEVEZETÉS.....	6
I. FEJEZET: A SZÉLSŐJOBBDALI MOZGALMAK EURÓPÁBAN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT.....	9
1.1. Az első világháború következményei	9
1.2. A szélsőjobboldali mozgalmak megjelenése Európában és a Magyar Királyságban.....	11
1.3. Fasiszta mozgalmak a Csehszlovák Köztársaságban és Kárpátalján. A Nemzeti Fasiszta Közösség Pártja és Ruszin Nemzeti Autonomista Párt.....	15
II. FEJEZET: A TERÜLETI REVÍZIÓK ÉS KÖVETKEZMÉNYEIK	18
2.1. A revíziók és a visszatért területek közigazgatási beosztása, népessége	18
2.2. Az első bécsi döntés politikai következményei	22
2.3. A Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom és a Nyilaskeresztes Párt megjelenése a visszatért területeken	24
III. FEJEZET: A NYILASKERESZTES PÁRT UNG, BEREG ÉS UGOCSA VÁRMEGYÉKBEN 1938 ÉS 1944 KÖZÖTT.....	29
3.1. A Nyilaskeresztes Pártszakadás Bereg és Ugocsa vármegyékben.....	29
3.2. A Nyilaskeresztes Párt társadalmi bázisa és tevékenysége	32
3.3. A Nyilaskeresztes Párt és a helyi hatóságok viszonya	41
3.4. A német megszállás és következményei	52
ÖSSZEFOGLALÁS.....	57
UKRÁN NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÁS (PE3IOME)	59
FELHASZNÁLT IRODALOMJEGYZÉK.....	60
MELLÉKLETEK	66

BEVEZETÉS

Az elmúlt években számos munka született, amelyek Kárpátalja 1938 és 1944 közötti történetének egy ismeretlen fejezetét dolgozták fel. Mindazonáltal akadnak még olyan témák, amelyek az eddigiek során kevesebb hangsúlyt kaptak. Ilyen többek között Kárpátalja politikatörténete a revíziót követően. Az első bécsi döntés nem csupán területi revíziót jelentett, de a re-integráció során a csehszlovák politikai kereteket felváltotta a magyar. A politikai revízió következtében pedig új mozgalmak és politikai pártok jelentek meg a visszatért országrészekben. A bécsi döntést követően megjelenő szélsőjobboldali pártok új jelenségként hatottak a helyi magyarság körében, ugyanis a csehszlovák időszakban nem működött Kárpátalján olyan szélsőjobboldali mozgalom, amelynek célcsoportja a magyar kisebbség lett volna. Kárpátalja esetében viszonylag széleskörű levéltári forrás áll rendelkezésünkre, amelyek lehetőséget biztosítanak arra, hogy lokális szinten vizsgáljuk meg a szélsőjobboldali pártok megjelenését és tevékenységét. Jelen kutatás keretein belül a Nyilaskeresztes Párt 1938 és 1944 közötti Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben kifejtett tevékenységét vizsgáltuk meg a rendelkezésünkre álló források segítségével.

A dolgozat tárgya a Nyilaskeresztes Párt tevékenysége Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben az 1938 és 1944 közötti időszakban. A munka aktualitása abban rejlik, hogy korábban Kárpátalja vonatkozásában a szélsőjobboldali mozgalmak, így a Nyilaskeresztes Párt tevékenységét sem kutatták még. A munka alapvető célja, hogy a rendelkezésünkre álló források segítségével minél részletesebben feltárja a Nyilaskeresztes Párt 1938 és 1944 közötti történetét Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben, ezzel hozzájárulva, hogy jobban megismerjük Kárpátalja 1938 és 1944 közötti politikatörténetét.

A munka szerkezetileg három fejezetre oszlik. Az első fejezetben szélesebb kontextusban tekintettük át, hogy az első világháborút követően milyen körülmények és tényezők hatására radikalizálódhatott Európa társadalmá. Majd a két világháború közötti időszakban megjelenő szélsőjobboldali mozgalmakat, illetve autoriter és totalitárius rendszereket jártuk körbe. Részletesebben foglalkoztunk a Magyar Királyság állami berendezkedésével, valamint az 1920-as és 1930-as években megjelenő fasiszta és nemzetiszocialista pártokkal. Végezetül pedig azokat a szélsőjobboldali pártokat mutatjuk be, amelyek a Csehszlovák Köztársaságban és Kárpátalján működtek. A második fejezetben a területi revíziókkal, azoknak körülményeivel, és következményeikkel foglalkoztunk. Röviden ismertetjük Ung, Bereg és Ugocsa vármegyék közigazgatási beosztását, illetve a megyék nemzetiségi viszonyait, illetve áttekintjük, hogy a magyar hatalom visszatérése milyen változásokat hozott a helyi politikai szinten. A fejezet végén már konkrétan azokat az eseményeket és folyamatokat mutatjuk be, amelyeknek keretein belül a Nemzeti

Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom, majd annak utód pártja, a Nyilaskeresztes Párt megjelenik Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben. A harmadik fejezet már teljes egészében az önálló kutatásainkat tartalmazza. Először is a korabeli sajtóra támaszkodva vizsgáltuk a Bereg és Ugocsa megyékben végbemenő nyilaskeresztes pártszakadás körülményeit és annak következményeit, majd a Nyilaskeresztes Párt tevékenységét, illetve társadalmi bázisát Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben. Utóbbinál több kérdéskört is érintettünk. Először is, hogy a párt milyen kérdésekkel igyekezett mozgósítani, illetve hogyan próbáltak meg szervezkedni a helyiek körében. A fejezetben ismerjük a problémákat, és azokat a korlátokat, amelyek meggátolták, hogy teljes egészében felmérjük a párt társadalmi bázisát. Részletesen foglalkoztunk a párt és a helyi hatóságok közötti konfliktusok bemutatásával. Végezetül pedig a német megszállást követő eseményekbe nyújtunk betekintést.

A kutatás során használt módszerek közé tartozik a releváns szakirodalom, tanulmányok, szakcikk felhasználása, illetve a primer, szekunder és terciér források feltárása és feldolgozása. A szakirodalmi kutatás során több munkát is felhasználtunk, de a teljesség igénye nélkül néhányat érdemes kiemelni. Ide tartozik többek között Paksa Rudolf munkái¹, amelyek részletesen foglalkoznak a Magyar Királyságban megjelenő szélsőjobboldali mozgalmakkal, így a Nyilaskeresztes Párttal, és annak vezetőjével, Szálasi Ferencel.² A témával kapcsolatban számos monográfia áll rendelkezésünkre. Gyurgyák János munkájából³ a magyarországi fajvédő mozgalmakat, ideológus vezetőket, képviselőket ismerhetjük meg. Paksy Zoltán⁴ a nemzetiszocialista mozgalmak dunántúli tevékenységébe nyújt részletesebb betekintést. Karsai László által Szálasi Ferenc politikai életútját tekinthetjük át.⁵ Az említett munkák fontos támpontot nyújtottak a dolgozat elkészítéséhez, mivel nemcsak a szélsőjobboldali mozgalmak magyarországi történetét ismerhetjük meg általuk, de elméleti és módszertani keretet is nyújtanak egyben. A szakirodalmi kutatás során fontos megemlítenünk azokat a monográfiákat, amelyek a visszatért régiók történetét dolgozzák fel. Fedinec Csilla⁶, Brenzovics László⁷, Simon Attila⁸ munkáiban az 1938 és 1939-ben visszatért Felvidék és Kárpátalja történetét ismerhetjük meg jobban. A Kárpátaljával kapcsolatos munkákban elsősorban olyan kérdésekkel foglalkoznak, mint a közigazgatás, gazdaság, az autonómia kérdése, vagy a politikai élet.

¹ PAKSA Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták*. Kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2013. (a továbbiakban: PAKSA, 2013)

² PAKSA Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2013. (a továbbiakban: PAKSA, 2013)

³ GYURGYÁK János: *Magyar fajvédők*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012. (a továbbiakban: GYURGYÁK, 2012)

⁴ PAKSY Zoltán: *Nyilas mozgalom Magyarországon 1932-1939*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2013. (a továbbiakban: PAKSY, 2013)

⁵ KARSAI László: *Szálasi Ferenc – Politikai életrajz*. Balassi Kiadó, Budapest, 2016. (a továbbiakban: KARSAI, 2016)

⁶ FEDINEC Csilla: *A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja 1938-1944*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015. (továbbiakban: FEDINEC, 2015)

⁷ BRENZOVICS László: *Nemzetiségi politika, visszacsatolt Kárpátalján*. Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2010. (a továbbiakban: BRENZOVICS, 2010)

⁸ SIMON Attila: *Magyar idők a felvidéken 1938-1945*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.

A levéltári kutatást a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi fiókjában végeztük, ahol több fondot is megvizsgáltunk. A levéltárban végzett kutatás eredményei adják dolgozatunk gerincét. A kutatás során több közigazgatási hivatal vagy szerv anyagát áttekintettük, mivel a Nyilaskeresztes Párt anyagai nincsenek konkrétan rendszerezve egy irategységbe. A fő- és alispáni, illetve a főszolgabírói anyagokat, de több körjegyzőség és település iratait is felhasználtuk. A Magyar Országos Levéltárban található Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály anyagát is igénybe vettük, amelyet témavezetőm, Szakál Imre bocsátott rendelkezésünkre, és amit ezúttal is köszönök. A sajtóforrások vizsgálatánál nagy hangsúlyt fektettünk a helyi orgánumok áttekintésére. A Kárpáti Magyar Hírlap, vagy a Kárpáti Híradó cikkei nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy jobban megismerjük a német megszállást követő politikai változásokat a lokális szintereken. Az országos lapok, mint például a Magyarság jelentősége abban rejlik, hogy gyakran beszámolnak az ungi, beregi, vagy ugocsai nyilaskeresztes alapszervezetek tevékenységéről, de fórumként is funkcionáltak, ahol az általuk vélt problémákat megosztották a nyilvánossággal.

A kutatás problematikáját leginkább az jelentette, hogy hiányoznak a releváns alapkutatások, esettanulmányok. Szakirodalmi szinten pedig csak említés szintjén foglalkoztak a Nyilaskeresztes Párt kárpátaljai tevékenységével. A másik végleten pedig a levéltári források hiányossága, vagy töredezettsége állt. Bizonyos kérdéskörök vizsgálatára megfelelő mennyiségű forrás áll rendelkezésünkre, de a forrásoknak egy bizonyos szegmense teljesen hiányos. Gondolok itt a párt személyes irataira, mint jegyzőkönyvek, taglista stb. A közigazgatási szervek anyagai sem teljesek, nem érhető el Bereg megye alispánjának, vagy a munkácsi járás főszolgabírójának anyagai, de ott vannak még azok a fondok, amelyek erősen hiányosak. A sajtóforrásokat tekintve is hasonló a helyzet, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban található orgánumok lapszámai erősen hiányosak. A források hiányossága és töredezettsége bizonyos értelemben behatárolta a kutatást, és meghatározták azt is, hogy a munka Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékre koncentrál, ugyanis Máramaros megye közigazgatási iratainak egy jelentős része nem elérhető. A fő- és alispáni, illetve a járások főszolgabíróinak az anyaga sem áll a kutatók rendelkezésére.

I. FEJEZET

SZÉLSŐJOBBDALI MOZGALMAK EURÓPÁBAN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

1.1. Az első világháború következményei

Az első világháború sosem látott pusztulást hozott az emberiségre, nem hiába nevezi George F. Kennan a 20. század „öskatasztrófájának”. A háború hatalmas áldozatokat követelt: 19,7 millió halottat és 21,2 millió sebesültet s rokkantat. Az emberveszteségeken túl gazdasági, politikai és kulturális összeomlást is eredményezett.⁹ A veszteségek és a vesztesekre mért megalázó párizskörnyéki békék megalapozták a revansizmust, és magát a második világháborút. Az első világháború traumák sorozatát mérte a társadalom valamennyi szegmensére, nemcsak civilizációs értelemben, de az emberek életében is törésvonal volt. Apák, akik sosem tértek vissza családjukhoz, fiúk, akiket hiába vártak vissza. Ott volt a több millió rokkant és sebesült, akik bár élve tértek vissza, de teljeskörű életet már sohasem élhettek. A frontól hazatértek magukkal hozták az erőszakot is. Hatos Pál munkájában¹⁰ szemléletesen mutatja be az 1918 őszen hazatérő férfiak bűncselekményeit. „Egy elkeseredett hazatérő katona a kútba dobta feleségét, mert az összeállt a gazdaságban dolgozó orosz hadifogollyal”. Az eset nem volt egyedülálló, ahogyan az sem, hogy a szomszéd példáján „okulva” a hazatérő férj az ártatlan feleségével kezdett erőszakoskodni. Egy rokkant vagy vak férj látványát az asszonyok sem fogadták jól sok esetben. Tiszazug településen az asszonyok több tucat férfit segítettek a másvilágra a légyölő papírról leáztatott arzénméreggel.¹¹ A tiszazugi méregkeverő asszonyok történetét Móricz Zsigmond is megörökítette írásában, de számos szakmunka is foglalkozott a kérdéssel, legutóbb a Mátay Mónika szerkesztésében megjelent Méregkeverők című munkában járták körbe a történéseket.¹² A gazdasági összeomlás, infláció, éhínség, szénhiány tovább növelte a társadalmi feszültségeket. Az erőszak több szintén is megjelent, ami a forradalmakban és ellenforradalmakban csúcsosodtak ki. A politikai gyilkosságok, pogromok, erőszak, paramilitáris jobb- és baloldali alakulatok összecsapásai, amit vörös- és fehérterrorként definiálunk, s amely szinte valamennyi országban végbement, különösen mély nyomokat hagyva Oroszországban,

⁹ NÉMETH István: *Az első világháború - a 20. század öskatasztrófája*. Rubicon online. Elérhető: <https://rubicon.hu/cikkek/az-első-vilaghaboru-a-20-szazad-oskatasztrofaja> (2022.03.04)

¹⁰ HATOS Pál: *Az elátkozott köztársaság: az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története*. Jaffa, Budapest, 2020.

¹¹ U.o. 40-41.

¹² MÁTAY Mónika (szerk.). *Méregkeverők*. Korall, Budapest, 2017.

Magyarországon, Németországban, Finnországban és így tovább.¹³ Számos totális ideológia, mint a bolsevizmus, fasizmus, vagy a nemzetiszocializmus táplálkozott a világháború által előidézett sérelmekből. A fiatalok és idősebb generációk között szakadék támadt. Gertrude Stein amerikai íróő egy Ernest Hemingwayjel folytatott beszélgetés során használta az „*elveszett generáció*” kifejezést, amivel íróársait illette. Az „*elveszett nemzedék*” tágabb értelemben viszont magába foglalta mindazokat, akik megjárták a nagy háborút, s ott maradandó testi vagy lelki sérülést szenvedtek, illetve azt a felnövekvő nemzedéket, amely gyerekként élte át azt.¹⁴ Hilary Earl tanulmányában a hírhedtebb történelmi szereplőkről, mint Adolf Hitler vagy Heinrich Himmler, leveszi a fókusz, és olyan szürke eminenciásokat állít középpontba, akik valamennyien végrehajtói voltak a végső megoldásnak. A személyek vizsgálatánál végigtekintette valamennyi személy életútját a kollektív életrajz módszerével. Ehhez az 1946 és 1949 között Nürnbergben tárgyalt háborús bűnösök peranyagát tekintette át. Az elítéltek csoportjában mind 1900 és 1910 között született férfiak voltak, és valamennyiüket érintette az első világháború. Otto Ohlendorf SS-tábornok az Einsatzgruppen D irányítójának életútján keresztül mutatja be a történéseket, akit az úgynevezett Einsatzgruppen-pert követően 1951-ben kivégeztek. Ohlendorf apja meggyőződéses NSDAP tag volt, aki maga is megjárta a háborút, s hatással lehetett fia világlátására is. Ohlendorf tizenhét évesen csatlakozott a párthoz, nem sokkal később az SA-hoz, majd az SS-hez. Ez a tendencia pedig jellemző volt azokra, akik 1900 és 1910 között születtek. A háború elvesztése, a forradalmak hatást gyakoroltak egy akkor felnövekvő generációra, akárcsak az erősödő nacionalizmus, ami a félkatonai és szélsőséges mozgalmak irányába lökték a fiatalabb nemzedéket. Ohlendorf jó körülmények között nőtt fel, de voltak olyanok, akiket éhség, nélkülözés, szorongás és a szülők elvesztése is sújtott. Ott volt azok nemzedéke is, akik megjárták a frontot, és úgy tették le a fegyvert, hogy meg voltak győződve Németország győzelméről. Nem vesztették el a háborút, csupán elárulták az országot, „*hátba szúrták*”, amiért baloldali csoportosulások a felelősek.¹⁵ A világháború utolsó szakaszában, és az azt követő években a társadalom jelentős mértékben radikalizálódott, növekedett a mozgalmak szerepe, amelyek sok esetben szélsőséges álláspontokat képviseltek, illetve totalitárius törekvések voltak. Ezeknek a mozgalmaknak a megjelenése és erősödése visszavezethető a háború okozta következményekre: politikai válságok, magas infláció, munkanélküliség, a polgárság gyengesége stb. A jobboldali mozgalmakra egyértelműen hatással volt a „*vörös veszély*”, azaz a bolsevizmussal

¹³ BÖDÖK Gergely: *Politikai erőszak az első világháború után: forradalmak és ellenforradalmak Magyarországon és Közép-Európában*, In: Szerk.: Tomka Béla *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, 2015. pp. 85-109.

¹⁴ BOLLOBÁS Enikő: *Az amerikai irodalom története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 387-390.

¹⁵ EARL, Hilary: „*Criminal Biographies and Biographies of Criminals: Understanding the History of War Crimes Trials and Perpetrator 'Route to Crime' using Biographical Method*” in Simone Lässig and Volker Berghahn (eds.), *Biography between Structure and Agency: Approaches to German History* (New York: Berghahn Books and Oxford University Press, forthcoming 2007. 1-27.

szembeni félelem. A társadalom militarizálódott, a férfiak nagy része megjárta a frontot, s a katonaságnál tapasztalt rend és fegyelem, és nem utolsósorban a hatalomérzet, az egyenruha és fegyverviselés által nyújtott presztízs, a későbbiekben is népszerűvé tették a félkatonai szervezeteket. Az anyagi veszteségek a társadalom minden rétegét érintették, az életszínvonal sok esetben nem érte el a háború előtti szintet. Ez is hozzájárult a radikalizálódás táptalaját növelő elégedetlenség növekedéséhez, amelyet a győztesek és a vesztesek közötti viszony, a megalázó békeszerződések tovább éleztek. A területi veszteséget elszenvedő, valamint a be nem teljesült külpolitikai ambíciókat dédelgető országokban érték el elsősorban nagyobb sikereket a fasiszta és nemzetiszocialista mozgalmak.¹⁶

1.2. A szélsőjobboldali mozgalmak megjelenése Európában és a Magyar Királyságban

A két világháború közötti szélsőjobboldali mozgalmak, irányzatok alkalmatlannak tartották a parlamentáris demokráciát arra, hogy az megoldja a kor problémáit, ezért a demokratikus intézmények elnyomására, megdöntésére irányították tevékenységüket. Bár vannak különbségek az ideológiai megközelítésben, illetve ennek a gyakorlatban való átültetésében, de azért bőven akadnak párhuzamok, hasonlóságok valamennyi szélsőjobboldali irányzatnál. Ilyen az antiliberalizmus, kirekesztő nacionalizmus, tömegpártok, paramilitáris csoportok létrehozása, illetve a vezérelv létrejötte, s a társadalom minden szegmensének ellenőrzése stb. A két világháború közötti időszakban egy szélsőjobboldali párt vagy mozgalom, forradalom által, puccsal, vagy akár legális választással is hatalomra kerülhetett, mint a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt, s ezt kihasználva építette ki saját autoriter vagy totalitárius¹⁷ rendszerét. Francisco Franco Spanyolországban, António de Oliveira Salazar Portugáliában, Ioannis Metaxas Görögországban hozták létre fasiszta jellegű tekintélyuralmi rendszerüket. A Baltikum területén Lettországon és Észtországon szintén tekintélyuralmi rendszerek jöttek létre az 1930-as években, míg a Balkánon az úgynevezett királydiktatúrákat vezettek be, Károly (Románia királya) 1938-ban a személyes hatalmát garantáló alkotmányt vezetett be.¹⁸ Romániában még ezt jóval megelőzve alakult meg a Mihály Arkangyal Légión, amelyet 1927. június 24-én alapított meg Corneliu Zelea Codreanu. A Mihály Arkangyal Légión berkein belül alakult meg a hírhedt, erősen szélsőjobboldali beállítottságú Vasgárda, mint a mozgalom paramilitáris

¹⁶ TOMKA Béla: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris kiadó, Budapest, 2020. 372-375.

¹⁷ Az autoriter rendszerek abban különböznek a totalitárius berendezkedésektől, hogy leginkább a közéleti és politikai szinteken kontrollálják a hatalmat. Ezzel szemben egy totalitárius rendszer a társadalom teljes egészét az ellenőrzése alá vonja. A politikai, társadalmi, kulturális, szellemi élet teljeskörű irányítása, a hatalom egy szűk elit kezében van, amelyek a felsorolt szinteken az erőszakszervezetek révén totális befolyást gyakorolnak a társadalom felett. Forrás: <https://hu.differencevs.com/6856301-difference-between-totalitarianism-and-authoritarianism> (2021.11.15)

¹⁸ INCZE Miklós - KOZÁRI Mónika: *Fasiszta, fasiszta jellegű és diktatórikus rendszerek és mozgalmak az európai országokban a két világháború között*. Világtörténet, 10. évf. tél / 1988. 3-7.

szervezete.¹⁹ Jugoszláviában a királyi diktatúra bevezetésére adott válaszként jött létre az Usztasa Horvát Forradalmi Szervezet. Vezetője, Ante Pavelic olaszországi emigrációja alatt szervezte meg a mozgalmat. Az usztasák célja egy független Horvátország létrehozása volt, akár fegyveres úton is.²⁰ Alakulásukat követően több terrorcselekményt követtek el, az egyik ilyen volt az úgynevezett Lika felkelés Dalmáciában. Az usztasák katonai támaszpontokat létesítettek Magyarország területén is, a leghíresebb a jankapusztai kiképzőtábor, ahol a jugoszláv uralkodó, Sándor király elleni merényletet is előkészítették.²¹ Jugoszlávia felbomlását követően ragadták magukhoz a hatalmat, de a függetlenedés mellett kegyetlen diktatúrát vezettek be.²² Engelbert Dollfuss Ausztriában 1933-34-ben először a parlamentet iktatta ki, majd az új korporatív alkotmánynak köszönhetően szinte diktatórikus uralmat alakított ki.²³ Az olasz fasizmus és a német náciizmus hatalomra kerülése egyfajta mintát, precedenst teremtett több más országnak, illetve a szélsőjobboldali mozgalomnak, mint ahogyan azt az imént felsorolt esetek is szemléltetik. Európa számos országában jelentek meg a szélsőjobboldali pártok és mozgalmak, Nagy Britanniában az Oswald Mosley vezette Fasiszták Brit Uniója, vagy Spanyolországban Jose Antonio Primo de Rivera és Falange pártja.²⁴ Franciaországban szintén számtalan párt és csoport bontott zászlót a taglalt időszakban, ilyen volt a Hazafias Ifjúság, Tűzkeresztesek, Francia Szolidaritás, Francia Népi Párt stb.²⁵ Norvégiában, a második világháborút követően a kollaborálás jelképévé váló Vidkun Quisling alapította meg saját pártját, a Nemzeti Tömörülést.²⁶

A Magyar Királyság politikai rendszere, illetve kormányzati formája, Romsics Ignác vélekedése szerint autoriter elemeket is kölcsönző polgári parlamentarizmus volt. Többpártrendszer, parlament, parlamentnek felelős kormány, független bíróság - ezek mind meglévő intézmények voltak a Horthy-korszakban. Az autoriter elemeket tekintve egyrészt ott van az a tényező, hogy a társadalom egy jelentős részét kizárták a politikai hatalomért folyó versenyből, míg a résztvevők egyenlőtlen feltételekkel küzdöttek meg. Ide tartozik a nyílt szavazás intézménye és a végrehajtó hatalom erős befolyása, valamint a sajtószabadság korlátozása. A szélsőjobboldali totalitárius rendszerek jellemzőit, mint a parlamentarizmus felszámolása, többpártrendszer betiltása, illetve kulturális és társadalmi totális ellenőrzés, ezeket kétségtelenül nélkülözte. Magyarország államformája a korszakban, mint ismeretes, Királyság volt, „király nélküli királyság”. Ez annak

¹⁹ MISKOLCZY Ambrus: *A Vasgárda születése*. Századok 148. évf. 4. sz. (2014.). 873.

²⁰ HORNYÁK Árpád: *Az usztasa mozgalom*. História, 2011 / 5-6. szám. 75.

²¹ VONYÓ József: *Gömbös Gyula és a hatalom*. Egy politikussá lett katonatiszt. Kronosz Kiadó, 2018, Budapest. 305-308.

²² SOKCSEVITS Dénes: *Egy történelmi zsákutca*. História, 2011 / 9-10. szám. 23.

²³ NÉMETH István: *20. századi egyetemes történet I.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 76-78.

²⁴ U.o. 124.

²⁵ BOROS Zsuzsanna: *A francia szélsőjobb a két világháború között*. Rubicon 20. évf. 3. sz. / 2010. 55-60.

²⁶ MISZLER Tamás: *Quisling*. Rubicon 20. évf. 3. sz. / 2010. 70.

tudható be, hogy a legitimisták, illetve a szabadkirályválasztók nem tudtak konszenzusra jutni a kérdésben, míg előbbi a Habsburg-dinasztia hatalmának visszaállítása mellett foglalt állást, addig az utóbbi vélekedése szerint a Habsburgok elveszítették a trónt, így a magyar nemzet szabadon választhat egy új uralkodót. A kormányzóság intézménye mintegy kompromisszumos ideiglenes megoldásként jött létre a felek között. 1920. március 1-jén választották meg Horthy Miklóst a Magyar Királyság kormányzójává. Az 1920-as törvények szabályozták a kormányzó jogkörét, amely nem kölcsönzött sem diktatórikus, sem királyi hatalmat. A törvényjavaslatokat egyszeri alkalommal visszaküldhette az országgyűlésnek. Ha a törvényt átdolgozás nélkül ismételtén visszaküldték a kormányzónak, úgy 15 napon belül köteles volt azt kihirdetni. Meghatározott kereteken belül elnapolhatta 30 napra a parlamenti üléseket, valamint huzamosabb ideig fennálló döntésképtelenség esetén fel is oszthatta azt, de ezt követően köteles volt új választásokat kiírni. Az 1930-as években hozott törvények biztosítottak szélesebb körű jogokat. Megszüntették a jogot, hogy törvény- vagy alkotmányértés esetén felelősségre lehessen vonni a kormányzót, huzamosabb ideig elnapolhatta a parlamenti üléseket. A törvényjavaslatokat kétszer küldhette vissza, valamint kihirdetésüket 6 hónapig is elhalaszthatta. Romsics vélekedése szerint a további jogkörök bővítésével a szélsőjobboldali előretörést akarták gátolni, s a veszéllyel szemben egyfajta alkotmányos egyensúlyt kerestek. A szélsőjobboldal ugyanis az 1935-ös parlamenti választásokhoz képest 1939-ben közel megnégyszerezte mandátumainak a számát.²⁷ Európában, mint ahogyan az látható, nem Horthy Magyarországa volt az egyetlen államrendszer, amely tekintélyelvű elemeket kölcsönzött, sőt akadtak országok, ahol ezt bőven túllépték. Ha figyelembe vesszük a környező országokat, mint a Balkánt, ahol királyi diktatúrák jöttek létre, vagy Józef Pilsudski Lengyelországát, valamint Dollfuss Ausztriai törekvéseit, láthatjuk, hogy a térségben bőven kölcsönöztek autoriter elemeket az államigazgatásban, és ebben Horthy Magyarországa közel sem volt egyedülálló.

A magyarországi szélsőjobboldal tagolásában Paksa Rudolf csoportosítása segíthet eligazodni. Az első csoportba tartoznak az 1919-es forradalmi radikálisok, mint a fajvédők, ébredők és a radikális keresztényszocialisták. A második csoportba a magyar fasiszták, s a magyar horogkeresztesek tartoznak, amely további két csoportra osztható: a nyilaskeresztesekre, valamint a kaszaskeresztesekre, és ott vannak még a hungaristák, magyar szocialisták, végezetül pedig a keresztény nemzetiszocialisták.²⁸ A két csoport között pedig akadtak eltérések bőven, amelyekre Gyurgyák János munkájában a *Magyar Fajvédők*-ben ki is tér. A fajvédők egy erősen németellenes álláspontot képviseltek, ezzel szemben a nemzetiszocialista mozgalmak éppen a német testvérpárt mintájára kezdtek el szerveződni Magyarországon, s teljes egészében átvették a programjukat,

²⁷ ROMSICS Ignác: *A Horthy-korszak*. Helikon Kiadó, Budapest, 2018. 396-398.

²⁸ PAKSA, 2013. 18.

öltözéküket, de még a szimbólumukat is (horogkeresztet), bár a későbbiekben változott, elsősorban Szálasi Ferenc révén, aki a hungarizmussal már saját ideológiát is képviselt. A fajvédők németellensége nem kizárólagosan a Habsburgok és a Harmadik Birodalom elutasítására korlátozódott, hanem konkrétan faji-etnikai érveket támasztottak velük szemben. Az antiszemitizmus tekintetében sem egységes a két ág gondolkodásmódja. Míg a fajvédők a Tanácsköztársaságot követően a zsidók megbüntetését, valamint a gazdasági és mindenre kiterjedő numerus clausus bevezetését elfogadhatónak tartották a „magyarság védelmének” érdekében, de a kitelepítést és a megsemmisítést már nem. Nem jutottak el a nyilasok és hungaristákhoz hasonlóan a vérengzésekig, illetve a zsidóság kifosztásáig.²⁹

A Magyar Királyságban a fasiszta és nemzetiszocialista mozgalmak több hullámban, de már az 1920-as években megjelentek, és az 1930-as években, különösen annak a második felében folyamatosan váltak egyre népszerűbbé a társadalmon belül. Benito Mussolini 1922-es hatalomra kerülését követően Magyarországon is megjelentek az első fasiszta jellegű pártok, mint a Magyar Fascista Tábor és a Magyar Fascista Hungarista tábor. A magyar-olasz kapcsolatok elmélyülése az 1927-ben aláírt örök barátsági szerződés formájában öltött testet, s hozzájárult egy második pártalapítási hullám elindításához, továbbá ekkor alakult többek között a Magyar Fascista Munkások Pártja, a Magyar Fascista Párt.³⁰ Az 1929-33-as nagy gazdasági világválság, valamint a hitleri Németország felemelkedését követően újabb szélsőjobboldali pártok és mozgalmak alakultak Európa-szerte. Az első jelentősebb magyar nemzetiszocialista párt Böszörmény Zoltán Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspártja volt (Kaszáskeresztes Párt). A mozgalom átvette a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt programját, felhasználta jelképének a horogkeresztet, illetve az SA mintájára egy rohamosztágot is szerveztek. Meskó Zoltán parlamenti képviselő, aki kezdetben maga is támogatta Böszörményt, végül saját pártot alapított 1932-ben, Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt néven.³¹ Magyarországon nem sokkal később tovább bővült a nemzetiszocialista pártok listája. Meskóhoz a későbbiekben csatlakozott még gróf Pállfy Fidél és gróf Festetics Sándor, utóbbi 1934 júniusában kilépett, és létrehozta saját pártját, a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot. Az 1930-as évek második felében pedig egy második nemzetiszocialista pártalapítási hullám zajlott a Magyar Királyságban, s ekkor kezdődött el Szálasi Ferenc politikai pályafutása is, első pártja a Nemzet Akaratának a Pártja, amelyet 1935. március 4-én alapított. A pártot a hatóságok 1937. április 15-én betiltották, ezt követően nem sokkal, Balogh Istvánval és Széchenyi Lajossal megalapították a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot.³² Nem sokkal később 1938.

²⁹ GYURGYÁK, 2012. 29-31.

³⁰ PAKSA, 2013. 53-54.

³¹ U.o. 60-65.

³² PAKSA, 2013. 33-35, 46.

február 21-én a kormány a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot is felszámolta, Szálasi és 72 társa pedig rendőri őrizetbe került.³³ Szálasi Ferencet talán az különbözteti meg legjobban a magyar szélsőjobboldalon belül, hogy megvolt a saját ideológiája, a hungarizmus, ami vélekedése szerint a nemzetiszocializmus magyar változata. A hungarizmusnak három pillére épült a nacionalizmusra, szocializmusra és a kereszténységre, ezeket az eszméket kívánta ötvözni. Szálasi egyenrangúnak tekintette ideológiáját a német nemzetiszocializmussal és az olasz fasiszmissal. Az általa elképzelt világrendben a németek által lakott területeket a német nemzetiszocializmus, a Mediterráneumot az olasz fasiszmus, a hungarizmus pedig a Kárpát-medencét, illetve a Balkánt lett volna hivatott vezetni.³⁴ A területi revízió kapcsán is sajátos elképzeléssel rendelkezett az úgynevezett Hungária Egyesült Földek koncepciójával. Elképzelésének lényege, hogy a Kárpát-medence egységét mindenképpen helyre kell állítani, s ezt természetesen magyar vezetés alatt.³⁵ A Kárpát-medencét hat részföldre osztotta volna fel, ilyen lett volna a magyarok által lakott központi terület, a Magyarföld, a Tótföld (Felvidék), Ruténföld (Kárpátalja), Erdélyföld (Erdély), a burgenlandi nyugat-dunántúli területek képezték volna a Nyugat-Gyepűt, illetve a Horvát-Szlavónföld utolsóként.³⁶ A nemzetiségi kérdést a saját nemzetiségi politikájával, a Pax Hungaricával akarta megoldani, amely által egységes nemzetiségi területeket akart létrehozni, ahol a népek magasfokú kulturális és területi autonómiát élveztek volna. Szálasi, kilépve a Kárpát-medencéből, egy európai egységben gondolkodott a konnacionalizmus jegyében, amely a nemzetiszocialista nemzetek közösségét jelentette a kontinensen. Elképzelései szerint Európában három vezető nemzetiszocialista nemzet játszott volna szerepet: a német, az olasz és a magyar.³⁷

1.3. Fasiszta mozgalmak a Csehszlovák Köztársaságban és Kárpátalján. A Nemzeti Fasiszta Közösség Pártja és a Ruszin Nemzeti Autonomista Párt

Az első világháborút követően a saint-germaini és trianoni békeszerződések értelmében Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye egy része az újonnan létrejövő Csehszlovák Köztársaság kötelékébe került, ahol a történelmi vármegyékből szervezték meg Podkarpatszka Ruszt, azaz Kárpátalját. Európa-szerte jelentek meg a szélsőjobboldali mozgalmak, ezért tartjuk fontosnak áttekinteni a csehszlovákiai és kárpátaljai viszonyokat. A Csehszlovák Köztársaságban is megjelentek a szélsőjobboldali mozgalmak. Radola Gajda 1927-ben szervezte meg a Nemzeti Fasiszta Közösség Pártját, bár a mozgalom nem volt túl népszerű és nem rendelkezett széleskörű

³³ PAKSA, 2013. 119.

³⁴ PAKSA, 2013. 120-122.

³⁵ Stanley G. PAYNE: *A History of Fascism, 1914-1945*. Published June 27, 1996 by Routledge. 271.

³⁶ PAKSY, 2013. 147.

³⁷ PAKSA, 2013. 125.

társadalmi bázissal, ezt támasztja alá az 1929-es nemzetgyűlési választások eredménye is, amely során 70 ezer voksot szerzett, s ezt is Prága és környékén, mindezt úgy, hogy koalícióra léptek a Radikális Párttal.³⁸ A Felvidéken a Cseh Fasiszta Párt és Árja mozgalom pozsonyi központtal magyar szekciót is működtetett, Janovszky Imre vezetésével, de ez sem volt túl elterjedt a magyarság körében, s az eddigiek során feltárt levéltári források arra engednek következtetni, hogy Kárpátalján nem alakultak helyi csoportok.³⁹ Érdeemes néhány mondatban viszont kitérni az 1935. március 3-án alakult Ruszin Nemzeti Autonomista Pártra, illetve annak elnökére, Fenczik Istvánra (1-4. sz. mellékletek).⁴⁰ Fenczik István érdekes életutat járt be az 1946-os kivégzéséig. Eredetileg görög katolikus lelkész volt, illetve tanárként dolgozott, emellett kivette a részét a helyi közéletből is, amelynek következtében 1934-ben kizárják az egyházi rendből. A ruszin politikai irányzatok közül a ruszofil álláspontot képviselte, a Duhnovics Társaság titkári pozícióját is ő töltötte be. Fenczik 3 évig volt képviselő a prágai parlamentbe, majd az autonóm Bródy-kormány tárca nélküli minisztere. Fenczik híve volt Mussolinak és a fasiszmusnak. Az olasz rohamosztag, a Squadra mintájára megszervezte saját feketeinges osztagát Ungváron. A bécsi döntést követően meghívták képviselőnek a magyar parlamentbe, s az első felszólalása az Országházban igencsak emlékezetesre sikerült, ugyanis karlendítéssel köszöntötte a képviselőtársait.⁴¹ Politikájának egyik központi eleme a széleskörű autonómia kivívása volt a kárpátaljai ruszinság számára, erről tesz tanúbizonyságot még a bécsi döntés előtt elmondott beszéde Munkácson a feketeinges kárpátorosz fasiszták gyűlésén: *„Munkáctól Kamcsatkáig az oroszország egységes s az itt élő oroszok nemzeti újjászületésükben végét vetik a csehesítésnek és az ukrajinizálásnak. A kárpátoroszok nem térhetnek le nagy elődeik – Duchnovics, Dobránszki útjáról. A kárpátoroszok nehéz időket élnek át. Hitler szellemében ragaszkodnak önrendelkezési jogukhoz és Poprádtól a Tiszáig terjedő területekből senkinek se engednek át egy tapodtat sem”*.⁴² Kárpátalja visszafoglalása során a Magyar Kir. Honvédség és Rongyos Gárda önkéntesei mellett Fenczik feketeingesei is részt vettek a katonai akciókban,⁴³ illetve több szélsőséges és nyilas szimpatizáns is.⁴⁴ A fasiszta és nemzetiszocialista pártok, mozgalmak, mint ahogyan az látható, Európa valamennyi országában megjelentek. Munkánkban, bár elsősorban a Nyilaskeresztes Párt kárpátaljai jelenlétét kívántuk vizsgálni az 1938 és 1944 közötti időszakban, mindazonáltal Fenczik István és mozgalma egy lényeges pontra mutat rá, mégpedig arra, hogy a szélsőjobboldali gondolat nem a magyar revíziót követően jelenik meg Kárpátalján. Érdeemes azt is

³⁸ PALOTÁS Emil: *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 276

³⁹ SIMON, 2014. 32-33.

⁴⁰ FEDINEC Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája, 1918–1944*. Nostra Tempora sorozat 7. kötete – Lilium Aurum Könyvkiadó, Dunaszerdahely, 2002. 233, (a továbbiakban: FEDINEC, 2002)

⁴¹ BRENOVICS, 2010. 41-42.

⁴² FEDINEC, 2002. 292.

⁴³ BRENOVICS, 2010. 52,

⁴⁴ KOVÁCS Tamás: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb - Dr. Sombor-Schweinitzer Józseffeljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932-1943*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2009. 66-67.

figyelembe venni, hogy a mozgalom a cseh szélsőjobboldaltól egy elkülönülő jelenség volt, amely nem állt kapcsolatban Radola Gajda mozgalmával vagy egyéb pártokkal. Fenczik és feketeingesei egy önálló kárpátaljai mozzanat, egy saját indíttatású mozgalom volt, amely kizárólagosan a helyiekre (ruszin nemzetiségűekre) koncentrált, és megvoltak az egyéni törekvései is, például a széleskörű autonómia a ruszinság számára.

A két világháború közötti Európában, mint látható nemcsak egy-egy országban jelentek meg a szélsőjobboldali mozgalmak, hanem valamennyiben zászlót bontottak. A tekintélyelvű vagy autoriter rendszerek, illetve bizonyos országok esetében totalitárius vagy totalitárius jellegű rezsimek jöttek létre Európa-szerte. Egyes országokban a szélsőjobboldali pártoknak sikerült valamilyen úton-módon megragadniuk a hatalmat, más államokban végig jelen voltak, de szerepük elhanyagolható volt és nem tudtak komolyabb bázist kiépíteni. Akadtak országok, ahol folyamatosan jelen voltak, de az ellenzéki szerepből külső segítség nélkül nem tudtak volna kitörni és önerőből képtelenek lettek volna átvenni a hatalmat. Az államok berendezkedését illetően érdemes leszögezni, hogy nem kizárólagosan fasiszta vagy nemzetiszocialista totalitárius rezsimek jöttek létre, hiszen ott volt a kommunista Szovjetunió. Továbbá az autoriter vagy tekintélyelvű államformák sem feltételezik a szélsőjobboldali mivoltát az adott államigazgatásnak, de azért erre is akadtak precedensek. Az adott részben továbbá fontosnak tartottuk kontextualizálni a teljesség igénye nélkül az Európa-szerte egyre népszerűbbé váló szélsőjobboldali mozgalmak jelenségét. A Magyar Királyságban több hullámban jelentek meg ezek a mozgalmak, amelyekre több külső tényező is hatott, ilyen volt Mussolini és Hitler hatalomra kerülése, a nagy gazdasági világválság, vagy éppen az Anschluss. Kárpátalját sem kerülte ki az áramlat, és voltak olyanok, akik szimpátiát találtak benne, vagy abban, aki az egyik eszmét képviselte, gondolok itt Fenczik István rokonszenvére Benito Mussolini irányában. A területi revíziók a későbbiekben pedig lehetőségeket teremtettek a magyarországi szélsőjobboldalnak, hogy a visszatért területeken is kiépítsék bázisaikat.

II. FEJEZET

A TERÜLETIREVÍZIÓK ÉS KÖVETKEZMÉNYEIK

2.1. A revíziók és a visszatért területek közigazgatási beosztása, népessége

Az első világháborút elvesztő országokat összekötötte a revansizmus és a revizionizmus gondolata. A felemelkedő hitleri Németország egyik legfőbb törekvése a versailles-i békeszerződésbe belefoglalt béklyók letörése volt. 1935 és 1938 között több elvesztett területet csatoltak vissza Németországhoz, kezdve a sort a Rajna-vidékkel, ezt követte a Saar-vidék visszacsatolása, majd az Anschluss és a Szudétánémet-vidék bekebelezése. A német revíziós sikerek pedig reményt keltek a többi vesztes ország számára is a területi rendezés tekintetében. A müncheni válság lehetőséget kínált Magyarországnak, hogy a saint-germaini, illetve a trianoni békeszerződés értelmében elszakított területek egy részét visszacsatolják. A müncheni egyezményt megelőzően a magyar kormány tagjai, illetve Horthy Miklós kormányzó több alkalommal találkozott német vezetőkkel, annak a reményében, hogy támogatást szerezzenek a Csehszlovákia felé támasztott magyar igények elismerésére. 1938. augusztus 21-én Kielben tárgyalt egymással a magyar és német fél. A tárgyalások során Hitler állítólag egész Szlovákiát odaígérte a magyaroknak, ennek fejében azonban a Führer egy közös katonai akciót javasolt Csehszlovákia ellen, amit Horthy Miklós kormányzó, illetve Kánya Kálmán külügyminiszter is elutasított. A következő találkozóra 1938. szeptember 20-án került sor Obersalzbergben. A tárgyalások, akárcsak az előző alkalommal, zátonyra futottak: a német fél ismét egy Csehszlovákia elleni katonai fellépést sürgetett, amit Imrédy Béla miniszterelnök elutasított. Ezt követően megszakadtak a tárgyalások a magyar és német felek között, Hitler pedig leszögezte, hogy nem hajlandó támogatni a magyar kérdést a közelgő konferencián.⁴⁵ A magyar külügy ekkor ahhoz az Olaszországhoz fordult segítséget remélve, aki bár győztesen fejezte be az első világháborút, de nem teljesültek maradéktalanul a területi igényei, így továbbra is érdekelt maradt az európai területi rendezés kérdésében.⁴⁶ A müncheni konferencián végül Benito Mussolini vetette fel a magyar és lengyel kisebbségek ügyét, s az egyezmény mellékletébe belekerültek értelmében Budapestnek és Varsónak tárgyalást kellett folytatni Prágával a kérdések rendezése érdekében. Amennyiben nem sikerülne egyességre jutniuk, úgy ismételtlen egy négyhatalmi döntés lett volna hivatott ítéletet hozni.⁴⁷

⁴⁵ SALLAI Gergely: „A határ megindul...”- A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938-1939. évi államhatár-változások tükrében. Kalligram Kiadó, Budapest, 2008. 85. (a továbbiakban: SALLAI, 2008)

⁴⁶ Uo. 91-92.

⁴⁷ ZEIDLER Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram Könyv – és Lapkiadó Kft, Pozsony, 2009. 278-279. (a továbbiakban: ZEIDLER, 2009)

A magyar-csehszlovák (lényegben szlovák) tárgyalások Komáromban zajlottak 1938. október 9-13 között. A tárgyalás során Teleki Pál az 1910-es népszámlálást vette alapul és 14 153 négyzetkilométer átengedését kérte 1 millió 90 ezer lakossal. Természetesen a másik fél ezt visszautasította és a számukra sokkal kedvezőbb 1930-as népszámlálást szerették volna alapul venni, szerényebb területi engedményekkel.⁴⁸ A tárgyalások során a felek között áthidalhatatlan ellentétek adódtak, így eredménytelenül zárultak a megbeszélések. Több település hovatartozását illetően merültek fel ellentétek, ilyen volt Munkács, Ungvár és Kassa, amelyekre mindkét fél igényt tartott volna. A Bánóc–Ungvár vasútvonalat és térségüket a csehszlovák fél gazdasági és közlekedési okok miatt semmiképpen sem szerette volna átadni, hasonlóan Munkácshoz, de Beregszász esetén is hasonló problémák merültek fel, hiszen a településen keresztül haladt az a vasútvonal, amely összekötötte Csehszlovákiát a Román Királysággal. A német külügyminiszter, Joachim von Ribbentrop az úgynevezett Darányi-vonalból⁴⁹ kihagyta Ungvárt és Munkácsot, amely tovább bonyolította a tárgyalások menetét és még jobban kiélezte a magyar -német viszonyt.⁵⁰ A két település és Kassa végül Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter közbenjárásának köszönhetően került a leendő magyar határok mögé. A döntést Bécsben 1938. november 2-án a Belvedere palotában hozták meg.⁵¹ A döntéshozataltól végül a brit és francia fél távol maradt, így azt Joachim von Ribbentrop német és Galeazzo Ciano olasz külügyminiszterek hozták meg.⁵² Az első bécsi döntés értelmében a Magyar Királysághoz 11 927 km² területet és 1 millió 60 ezer lakost csatoltak vissza Csehszlovákiától. Podkarpatszka Rusz 21,1%-a került Magyarországhoz, ami 1523 km² területet jelentett 97 településsel, a határ pedig Legnye–Alsómihály–Ungvár–Munkács–Tiszaújlak vonalon húzódott.⁵³ A Magyar Kir. Honvédség 1938. november 4-11. között több hullámban vette birtokába a visszatért területeket. Beregszászba november 9-én, Munkácsra és Ungvárra november 10-én vonult be a debreceni vegyesdandár, Siegler Géza altábornagy vezetésével. A visszatért területeken katonai közigazgatást vezettek be, amely 1938. december 22-ig állt fenn. A közigatás élére a Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik tábornok került. Werth mellé tanácsadói minőségben Jaross Andort nevezték ki, akit nem sokkal később a Felvidék tárca nélküli minisztere lett.⁵⁴ A katonai közigazgatás alkalmazkodott az egykori csehszlovák adminisztrációhoz. Az első szinten járási, másodikon a hadtestparancsnok polgári csoportja állt, és végezetül a Vezérkari Főnökség polgári csoportja.⁵⁵ A katonai közigazgatás

⁴⁸ SALLAI, 2008. 59.

⁴⁹ Darányi – vonalhoz tartozó kérdéses települések: Pozsony, Nyitra, Kassa, Ungvár és Munkács.

⁵⁰ SALLAI, 2008. 128.

⁵¹ FEDINEC, 2015. 41.

⁵² MAGOCSI Paul Robert: *With Their Backs to the Mountains—A History of Carpathian Rus and Carpathorusyns*. Central European University Press, Budapest–New York, 2015. 273.

⁵³ FEDINEC, 2015. 35.

⁵⁴ KOSZTYÓ Gyula: *Katonai közigazgatás Munkácson és Vozáry Aladár visszaemlékezése (1938. november 10. – december 22.)*. Clio Műhelytanulmányok, 2020/10. szám. 40-41.

⁵⁵ SZÖLÖSI Nóra: *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. In: Brenzovics, László; Csatáry, György; Braun, László; Szakál, Imre; Szamorovszkyné, Nagy Ibolya; Dobos, Sándor; Orbán, Melinda (szerk.) *Kárpátalja története: Örökség és*

szerveire hárult a feladat, hogy a csehszlovák és magyar rendszer közötti átmenetet biztosítsák, és integrálják a visszatért területeket. 1938. december 17-én pedig megjelent a 9.330/938. sz. M. E. rendelet a „*felszabadult Felvidék közigazgatásának új rendjéről*”, amelynek értelmében Bereg és Ugocsa vármegyéket közigazgatásilag egyelőre egyesítették, amelynek székhelye Beregszász lett, illetve létrejött Ung megye, Ungvár központtal.⁵⁶ Ung, Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék főispánjának Korláth Endrét nevezték ki. Ung megye alispánjának Kossey Jánost, míg Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyékben Fekesházy Zoltánt nevezték ki. Ung megyét két járásra osztották fel, egy nagykaposira, illetve egy ungvárra, amely összesen 59 települést foglalt magába. Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyékben három járást hoztak létre (beregszászi, munkácsi, illetve tiszaujlaki járásokat), amelyhez 73 település tartozott. Fontos megemlíteni azt is, hogy ide tagolták be a vásárosnaményi járást is, ami további 24 községet jelentett.⁵⁷ A dolgozat keretein belül elsősorban az első bécsi döntéssel visszatért területekre koncentrálnak, így a kutatás nem terjed ki az 1939. március 15-18-án végrehajtott katonai akció következtében visszafoglalt részekre, ahol egy külön közigazgatási egységet hoztak létre, a Kárpátaljai Kormányzóságot.⁵⁸ Az 1940. augusztus 30-án aláírt második bécsi döntéssel 43 104 km² területet engedett át Románia a Magyar Királyságnak.⁵⁹ Ezt követően 1940. november 26-án a 7.800/940. M. E., a 912/940. B. M. és a 23.300/940. B. M. rendeletek értelmében Bereg és Ugocsa vármegyét kettéválasztották. Az újonnan létrejövő önálló Ugocsa megyében két járást hoztak létre: egy nagyszőlősi, illetve egy halmit.⁶⁰ Mivel a második bécsi döntéssel Ugocsa vármegye déli része is visszatért magyar közigazgatás alá, ezért úgy véltük, hogy nem lenne célszerű csupán a korábban visszacsatolt területeket vizsgálni, így a munka kiterjed a megye egészére.

Az első bécsi döntéssel visszatért 1 millió 60 ezer főnyi lakosból körülbelül 869 299 fő volt magyar, ez 86,5%-ot jelentett.⁶¹ A Magyar Királysághoz csatolt szlovákok aránya 9,8%-ra volt tehető, és Szlovákia területén maradt 67 ezer magyar. Kárpátalja visszafoglalása során 496 ezer lakos tért vissza, amelynek 12%-a volt magyar.⁶² A második bécsi döntést követően 2,4 millió ember került a magyar közigazgatása alá, amelyből 53,6% magyar, 39,9% román, és 1,7% német volt.⁶³ Az 1941-es

kihívások Beregszász, Ukrajna, Ungvár, Ukrajna : II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, RIK-U Kiadó (2021) 788 p. pp. 467-500.,468-469 p. (a továbbiakban: SZŐLŐSI, 2021)

⁵⁶ FEDINEC, 2002. 307.

⁵⁷ BOTLIK József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918-1945.* Kiadó: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2005, Nyíregyháza. 299.

⁵⁸ ГОДЬМАШ Петро , ГОДЬМАШ Сергій: *История Республики Подкарпатская Русь.* Ужгород, Ват Патент, 2008. 296-300.

⁵⁹ ABLONCZY Balázs: *A visszatért Erdély - 1940-1944.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2015. 47.

⁶⁰ FEDINEC, 2002. 365. (a továbbiakban: ABLONCZY, 2015)

⁶¹ SZARKA László – SALLAI Gergely – FEDINEC Csilla: *Az első bécsi döntés okmánytára: Diplomáciai iratok 1938. augusztus – 1939. június.* Magyar Történelmi Emlékek: Okmánytárak. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2017. 19.

⁶² Az első bécsi döntés 75 éve született. Elérhető: <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=39941> (2021.11.07)

⁶³ ABLONCZY, 2015. 47.

népszámlálási adatokra támaszkodva összesítettük az Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben élő lakosság anyanyelv szerinti megoszlását.

1. számú táblázat: Bereg, Ugocsa és Ung vármegyék lakosságának anyanyelv szerinti megoszlása az 1941-es népszámlálás tükrében

Vármegyék					
Bereg		Ugocsa		Ung	
Népesség száma az adott vármegyében		Népesség száma az adott vármegyében		Népesség száma az adott vármegyében	
112 976 fő		81 138 fő		80 724 fő	
Népesség száma anyanyelv szerint		Népesség száma anyanyelv szerint		Népesség száma anyanyelv szerint	
Magyar	89 539	Magyar	46 227	Magyar	68 699
Német	3409	Német	474	Német	299
Szlovák	308	Szlovák	70	Szlovák	1612
Román	112	Román	12290	Román	119
Ruszin	11 739	Ruszin	7347	Ruszin	17 674
Horvát	12	Horvát	15	Horvát	4
Bunyevác	2	Bunyevác	4	Bunyevác	–
Szerb	9	Szerb	1	Szerb	2
Vend	–	Vend	–	Vend	–
Cigány	29	Cigány	178	Cigány	213
Jiddis, héber	7549	Jiddis, héber	2128	Jiddis, héber	4109
Egyéb	268	Egyéb	322	Egyéb	75

Forrás: 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként (Országhatáron kívüli terület).

Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1990.

A táblázatban szereplő adatok kapcsán érdemes kiemelni például a zsidóság kapcsán, hogy számarányuk a lakosság körében jóval magasabb volt, Bereg megyében 23 486, Ugocsában 10 755, Ungban pedig 12 562 fő vallotta magát izraelita vallásúnak. Az 1941-es népszámlálás során az 1930-as csehszlovákkal szemben nem a nemzetiségre kérdeztek rá⁶⁴, hanem az anyanyelvre, így a zsidóság azon rétegét, amely magyarjékű volt, azokat a magyar anyanyelvűek közé sorolták be. Az adatokból

⁶⁴ POPÉLY Gyula: *Népfogyatkozás – A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Regio, Budapest, 1991. 44.

az is kitűnik, hogy többségében magyar nemzetiségűek lakták a három megyét. A legnagyobb kisebbségi csoportokhoz pedig ruszin és német nemzetiségűek tartoztak.

2.2. Az első bécsi döntés politikai következményei

A saint-germaini és trianoni békeszerződéseket követően a kárpátaljai magyarságnak is meg kellett szervezni önmagát egy új állam kötelékében. Fedince Csilla a kárpátaljai magyar politikai életet a csehszlovák időszakban három szakaszra bontotta: 1) 1919-1920 a csehszlovákiai magyar pártok létrejötte, 2) 1920-1927 az önálló kárpátaljai pártok tevékenysége, 3) 1927-1938 a kárpátaljai politikai pártok betagolódása az országos magyar pártokba (ezt követően helyi tagozatokat tartottak fenn).⁶⁵ Az önálló politikai élet azonban a magyar hatalom visszatérését követően nem sokkal véget ért. A bécsi döntést követően az Egyesült Magyar Párt (továbbiakban: EMP), bár egyértelműen előtérbe és monopolhelyzetbe került, de végül maga is beolvadt a kormánypártba, a Magyar Élet Pártjába (a továbbiakban MÉP).⁶⁶ Ezt követően az EMP szerepét értelemszerűen a MÉP, vagy az egyéb országos pártok vették át. A felvidéki és kárpátaljai politikai életnek nem voltak olyan gyökerei, mint az erdélyinek, amely több száz évre visszamenő tapasztalattal rendelkezett. Ezért is tartotta magát a mondás, hogy Erdély az erdélyieké, és a második bécsi döntést követően az észak-erdélyi területeken az Erdély Párt abszolút biztos pozíciót élvezett, bár szövetségben a MÉP-el.⁶⁷ A bécsi döntés nem kizárólagosan területi revíziót jelentett, hanem valamennyi szintre hatással volt a gazdaságtól az oktatásig, és természetesen a politikai, illetve a társadalmi életben is változásokat hozott. Simon Attila *Magyar idők a Felvidéken 1938-1945 - Az első bécsi döntés és következményei című* munkájában egy lényeges pontra mutat rá, mégpedig arra, hogy a korabeli magyarországi politikai keretek kiépülése a visszatért területeken, bizonyos fokú politikai beszűküléséhez vezetett. Ez egyrészt annak volt köszönhető, hogy az EMP és emberei kerültek előtérbe, másrészt számtalan párt és egyesület került felszámolásra. A levéltári források alapján ez a folyamat jól lekövethető, valamennyi közigazgatási szintéren. Ezek az egyesületek és pártok először összeírásra kerültek, majd pedig felszámolták őket. Az ingó és ingatlan vagyonukat az újonnan alakult szervezetek kapták meg. Beregszászon az egykori Csehszlovák Kommunista Párt egyik ingatlanját oktatási célokra szerették volna felhasználni. A Pro Libertate szabadkőműves páholy épületét a cserkészmozgalom, míg a Levente Egyesület a Prosvita és Sokol egyesületek tulajdonait kapta meg.⁶⁸ Ez a tendencia valamennyi településen megfigyelhető volt. A leglényegesebb változást azonban a titkos és általános

⁶⁵ FEDINEC Csilla: *Magyar pártok Kárpátalján a két világháború között*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 9. évf. 1. sz. / 2007.

⁶⁶ SIMON, 2014. 31.

⁶⁷ ABLONCZY, 2005. 73.

⁶⁸ KTÁL, Fond 67. Op. 1. Od.zb. 772. 3.

választójog elvesztése jelentette, amely által a csehszlovákiai magyarság országos és lokális szinten is befolyással bírt a történésekre. Az 1938 és 1944 közötti időszakban nem tartottak választásokat a visszatért területeken.⁶⁹ A választások megtartása helyett inkább behívtak képviselőket a visszacsatolt országrészekből a magyar parlamentbe. 1938. december 5-én 16 képviselőt hívtak be.⁷⁰ A behívott képviselők⁷¹ együttesen alkották a „felvidéki képviselők csoportját”, és valamennyien az EMP tagjai voltak.⁷² A későbbiekben a visszatért területekről további képviselőket hívtak be, sőt egy törvényt is elfogadtak, hogy 1940. június 30-ig választásokat fognak tartani a Felvidéken, de ez sosem következett be.⁷³ A behívott felvidéki képviselők egy része a későbbiekben a hatalmi harcok következtében elhagyták a kormánypártot, és csatlakoztak Imrédy Bélához, de maradtak még néhányan, akik támogatták Teleki Pált, az akkor regnáló miniszterelnököt. A kárpátaljaiak pedig szorosan kötődtek a kormányfőhöz.⁷⁴ Mivel a visszatért területeken nem tartották meg a választásokat, ezért lényegében a politikai viszonyok befagytak, és olyan keretek alakultak ki, amelyet a kormány saját elképzelései szerint alakíthatott. A választások elmaradását több okkal is magyarázták, ilyen volt, hogy a visszacsatolás adminisztrációs feladatai leterhelték a hivatalnokokat, így nem maradt idő a választási jegyzékek elkészítésére. Máskor a kivonuló csehszlovákokat okolták, hogy elvitték magukkal a választási jegyzékeket. A választások elmaradása mögött azonban határozott kormányzati megfontolás állt. Egyrészt korántsem volt biztos, hogy az EMP meg tudná nyerni a helyi körzeteket, másrészt ott volt a Magyar Királyságban elfogadott 1938-as választási törvény, amely bevezette a titkos választásokat, de szűkítette a választók körét. A kormány előtt felmerülő lehetőségek, mint az általános választójog kiterjesztése az egész országra, vagy esetleg, hogy a visszatért területeken más jogszabályok szerint tartsák meg a választást, értelemszerűen nem volt opció, ezért is döntöttek a választások elnapolása mellett.⁷⁵ A választások megtartása kulcsfontosságú lett volna az ellenzéki pártoknak, ezért is kardoskodott Hubay Kálmán nyilas vezér mellette. A választások megtartásáról szóló parlamenti vitában is felszólt. Kiemelte többek között, hogy Olaszország és Németország hogyan tudta összeegyeztetni jogszabályait az általuk bekebelezett területeken, például Ausztriában a népszavazás során, utalva ezzel a kormány halogatására a kérdés tekintetében. Hubay azt is kétesnek tartotta a behívott képviselőkre nézve, hogy annak az országnak

⁶⁹ FILEP Tamás Gusztáv: *A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk*. Szerk: BÁRDI Nándor - FEDINEC Csilla - SZARKA László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó - MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008. 156.

⁷⁰ SZÖLÖSI, 2021. 475.

⁷¹ A behívott képviselők listája: Jaross Andor, Holota János, Földesi Gyula, Szent-Iványi József, Korláth Endre, Szilassy Béla, Turcsányi Imre, Pajor Miklós, Salkovszky Jenő, Giller János, Virágh Béla, Gürtler Dénes, Ortutay Jenő, Vozáry Aladár, Fenczik István, Füssy Kálmán, Porubszky Géza.

⁷² FEDINEC Csilla: *Magyarok Kárpátalján (Ukrajnában): etnoregionális szándékok elméletének és gyakorlatának néhány aspektusa*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2015/1. pp. 87-100. 141.

⁷³ SZÖLÖSI, 2021. 476.

⁷⁴ ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 421 (a továbbiakban: ABLONCZY, 2005)

⁷⁵ SIMON, 2014. 38-39.

a választási eredményei alapján hívták be őket, amely ellen közel húsz évig küzdöttek. A választásokat azonban végül a háborús helyzetre hivatkozva nem tartották meg. Eszterházy János azon a véleményen volt, hogy a kormány csupán a szavazatok felére számíthatott volna a visszatért területeken, a másik fele megoszlott volna az ellenzéki pártok között.⁷⁶

2.3. A Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom és a Nyilaskeresztes Párt megjelenése a visszatért területeken

Szálasi 1938 tavaszától kisebb nagyobb megszakításokkal egészen 1940 őszéig börtönbüntetését töltötte. Az egyik legfőbb szövetségese, Hubay Kálmán 1938. április 4-én jelentette be a Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom (továbbiakban: NSZMP–HM) megalakulását, amely az utód pártja volt a Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak. Hubay a pártot merőben más irányba terelte és elkezdte saját elképzelései szerint alakítani azt, aminek eredményei leginkább az 1939-es választások során köszöntek vissza. Központba helyezte a parlamenti politizálást a mozgalmi irányzattal szemben, de átszervezte a párt sajtóját is. Hubay politikai tőkét kovácsolt Szálasi és más párttagok bebörtönzéséből egyaránt, ezzel magyarázta a sikertelen célkitűzéseket is többek között. Málnási Ödön, a párt egyik fő ideológusa, illetve Hubay Kálmán mártírt kreáltak Szálasiéból és elkezdtek kiépíteni kultuszát. Málnási tevékenységének köszönhetően a párt széles tömegekhez juthatott el, ez annak volt köszönhető elsősorban, hogy a tömegpropaganda tömkelegét használták fel. Nyilaskeresztes falfestések az utcákon, hangzatos jelmondatok, tömegdemonstrációk, de akár utcai verekedések a szociáldemokratákkal, mind megfigyelhető jelenségek voltak, de ezek mellett a parlamentben is napirenden tartották a raboskodó Szálasi kérdését. A hungarista sajtóorgánumok betiltása folyamatosan felmerülő probléma volt, így nem kis fégyvertényt jelentett a Magyarság napilap megszerzése, mindez Hubay szerkesztése alatt. A párt csillaga egyre inkább emelkedőben volt ez idő tájt, volt parlamenti képviselőjük, stabil sajtójuk, és társadalmi támogatottságuk is.⁷⁷ Ilyen körülmények között érkezünk meg az első bécsi döntéshez.

A szélsőjobb oldali pártok megjelenése, és térnyerése a magyar lakosság körében egy új jelenség volt, hiszen a csehszlovák időkben erre nem volt példa. A mozgalom még a katonai közigazgatás alatt zászlót bontott Ung megyében. 1938. december 13-án Hubay Kálmán Ungváron járt és elnöklése alatt megalakult a NSZMP–HM első helyi szervezete.⁷⁸ „Egy nagyvillában bontotta

⁷⁶ GODZSÁK Attila: *Egy választójogi törvény, ami alapján sosem volt választás – az 1939. évi XVIII. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen országgyűlési képviselők választásáról* in: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2021/3. pp. 105-129. 105-10.

⁷⁷ PAKSA, 2013. 126-135.

⁷⁸ FEDINEC Csilla: *Kárpátalja kronológia 1938. szeptember – 1941. december*. Szerkesztette: FEDINEC Csilla: *Kárpátalja 1938-1941 (Magyar és Ukrán Történelmi Közélet)*. Teleki László Alapítvány, 2004. 228.

ki zászlóját Ungváron Hubay Kálmán nyilas-képviselő” állt a Kárpáti Magyar Hírlap címdalán. A cikk szerint az „*elégedetlen fiatalok*” körében találtak támogatókra, sőt a „*ruszin ifjúság is képviselve volt*”. Hubay ismertette a megjelentek előtt a mozgalom célkitűzéseit, és leszögezte „*hogy csak kizárólag megbízható, fajtiszta eleinek kerülhetnek a pártba*”.⁷⁹ Az újonnan alakult párt helyi követői pedig ezt követően már össze is tűztek a hatóságokkal. 1938. december 31-én fiatalok egy csoportja „*Szálasy-nótákat*” énekelve követtek el rendbontást Ungvár utcáin, poharakat törtek, illetve a kirakatokat nyilas propagandaanyagokkal ragasztották tele. A fiatal hungaristákat a rendőrség őrizetbe vette, de nem sokkal később már szabadon bocsátották őket. Annak az ígéretével szabadulhattak az ifjú rendbontók, hogy többet nem fordul elő hasonló kihágás a részükről. A helyi közvéleményt foglalkoztathatta a kérdés, hiszen a Kárpáti Magyar Hírlap két cikket is közölt az eseményekről.⁸⁰ Az esetnek két aspektusát érdemes kiemelni talán, az egyik, hogy a fiatalokra igen hamar hatást gyakorolhatott egy olyan újonnan alakult párt, amelynek azt megelőzően nem voltak gyökerei Ungváron. A másik sarkalatos pont a hatóságok fellépése a mozgalommal szemben, ami gyakorlatilag Magyarország német megszállásáig szinte végig megfigyelhető volt.

Bereg megyében, a levéltári források alapján, 1939. február 14-én, Beregszászon alakult meg elsőként a NSZMP–HM. A párt szervezője, Kiss József egy helyi kőműves volt. A rendőrségi jelentésekből kiderült, hogy a hungarista mozgalmat megelőzően a településen megalakult Festetics Sándor Magyar Nemzetiszocialista Pártja 1939. február 1-jén, amely Beregdóiban már 50-60 taggal rendelkezett. Az események kapcsán elmondható, hogy a szélsőjobboldali mozgalmak élni kívántak a területi revízió által adódott lehetőségekkel, és a visszatért országrészekben is megkezdtek az agitációt a helyiek körében.⁸¹ Az NSZMP–HM nem sokáig működött a visszatért területeken, ugyanis a Teleki-kormány 1939. február 23-án betiltotta a pártot, a február 3-án elkövetett budapesti Dohány utcai kézigránátos robbantás következtében. A rendőrség az ország valamennyi pontján egyszerre tartott rajtaütéseket. Az ungvári rendőrség is akcióba lépett, és a nyilvántartott hungaristáknál házkutatást tartottak, pártiratokat, jelvényeket, a tagok névsorát, illetve propagandaanyagokat foglaltak le.⁸² Hubay Kálmán 1939. március 8-án jelentette be a Nyilaskeresztes Párt (továbbiakban: NYKP) megalakulását, amely a NSZMP–HM utódpártja volt. A sokadjára betiltott mozgalom további szervezkedése némileg váratott magára, ez feltehetőleg annak tudható be, hogy a párt készült az országgyűlési választásokra, amelyet a visszatért területeken nem tartottak meg. Az 1939-es országgyűlési választások során a szélsőjobboldali pártok végül 49 mandátumot szereztek, ezzel ők lettek a legnagyobb ellenzéki tábor a magyar parlamentben. A NYKP egymaga 29 helyet szerzett az

⁷⁹ Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. december 13. 53. szám. 1.

⁸⁰ Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. január 4. 3. szám. 1.

⁸¹ KTÁL, Fond 185. Op. 1. Od.zb. 4. 1-2.

⁸² Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. február 26. 47. szám. 1.

országgyűlésben.⁸³ 1940 őszén Szálasi Ferencet kiengedték a börtönből. Nem sokkal később pedig a két legnagyobb nyilaspárt egyesült, Pálffy Fidél Egyesült Magyar Nemzetiszocialista Pártja csatlakozott a NYKP-hoz. A kormány mérsékelte a 3400/1938. ME sz. rendeletet, a továbbiakban a tagságot már nem, csak a tisztségviselést és pártjelvény használatát tiltotta a közalkalmazottaknak.⁸⁴

A pártnak megvoltak a konkrét elképzelései a Felvidéken és Kárpátalján, amivel a helyi hatóságok is tisztában voltak. A visszacsatolt területekre országgyűlési képviselőket, valamint propaganda szakembereket kívántak küldeni. A nyilas képviselők kéthetente utaztak volna ki a városokba és községekbe, ahol előadásokat kellett volna tartaniuk a helyieknek. A propagandaanyagokat is ők vitték volna magukkal, vagy magánszemélyeknek küldték volna el postán.⁸⁵ A képviselők személyes jelenléte leginkább azért lehetett fontos, mivel mentelmi jogot élveztek, s ezáltal a hatóságoknak is nehezebb volt fellépniük velük szemben. A visszatért területekre számos alkalommal látogattak el magasabb rangú nyilas párttagok, országgyűlési képviselők. Hubay Kálmán járt Ungváron, Munkácson, Beregszászon, sőt Vereckén is.⁸⁶ Szálasi Ferenc Ungváron, Munkácson, Beregszászon és Nagyszőlősen is megfordult. Az eddigi legrészletesebb ismerettel az ungvári látogatásról rendelkezünk. Az előzetes tervek szerint a pártvezető, Szálasi Ferenc 1940. december 15-én tett volna látogatást Ungvárra. A nagykaposi járás főszolgabírója részletes tájékoztatást küldött valamennyi körjegyzőnek, így a helyi párttagok előkészületeiről kaphatunk némi betekintést. A vidéki pártszervezetek a látogatás tiszteletére felvonulást terveztek Ungváron, valamint lovasbandériumot szerveztek. A főszolgabíró jelezte is a körjegyzőknek, hogy tartsák szemmel a tagokat, illetve minden törvényes eszközzel akadályozzák meg a felvonulást.⁸⁷ A látogatásra végül csak 1941. július 21-én került sor.⁸⁸ Az eseményről a Kárpáti Magyar Hírlap is cikket közölt. Szálasi Ferenc gépkocsival érkezett Ungvárra, gróf Széchenyi Lajossal és egy másik ismeretlen személlyel. A látogatás némi kellemetlenséggel indult, ugyanis a párthelyiséget egy másik épületbe költöztették át, amiről még nem értesítették a pártközpontot, így a felek elkerülték egymást.⁸⁹ Az ungvári nyilasok is közzétettek egy cikket a látogatás menetéről, ugyancsak a Kárpáti Magyar Hírlapban. A vezetőség igyekezett cáfolni a cikk azon sugallatát, hogy nem készültek fel kellően a pártvezér fogadtatásra. Leszögezték, hogy Ung megye minden községe és járása várta a pártvezetőt. A párthelyiség cseréje kapcsán pedig annyi történt, hogy nem érkeztek értesíteni a központi pártirodát. *„Tekintettel a mai időkre (ekkor már Magyarország belépett a második világháborúba), semmiféle külső jelleget nem adtunk a fogadásnak, csak miután hivatalos pártszemléjét megtartotta, hatvan terítékes ebéden vett*

⁸³ ROMSICS Ignác: *A Horthy-korszak*. Helikon Kiadó, Budapest, 2018. 306.

⁸⁴ PAKSA, 2013. 216.

⁸⁵ KTÁL, Fond 1072. Op. 1. Od.zb. 12.5.

⁸⁶ Magyarország, 1939. július 28. 41. szám. 4.

⁸⁷ KTÁL, Fond 1072. Op. 1. Od.zb. 12. 23.

⁸⁸ FEDINEC, 2002. 306, 379.

⁸⁹ Kárpáti Magyar Hírlap, 1941. július 22. 166. szám. 3.

részt”, ezt követően Szálasí és kísérete Munkácsra utazott tovább.⁹⁰ Az említett bizonyos „propaganda szakemberek” agitációjáról és tevékenységéről is találhatunk utalást a levéltári iratokban. A mozgalom megjelenésekor Bereg megyében a rendőrség által kihallgatott személyek gyakran elmondták, hogy Budapestről érkező nyilasok kísérelték meg beszervezni őket.⁹¹ Nagyszőlősrre szintén Budapestről érkezett egy bizonyos Joó Ferenc, aki a párt központi titkára volt a források szerint. Joó feladata az volt, hogy Nagyszőlősön új tagokat toborozzon, ennek érdekében ideiglenesen a településre is költözött.⁹² A párt további szervezési feladatait a helyi vezetők látták el, akik tartották a kapcsolatot a budapesti pártközponttal is. Husztról például egy oktatónt küldtek Nagyszőlősre, hogy a pártfegyelemről és a mozgalom céljairól tartson előadást.⁹³ Az utóbbi eset némileg eltér a megszokottól, ugyanis a mozgalmon belül a nőkre leginkább különböző karitatív tevékenységek elvégzését bízták.⁹⁴ A megyék pártvezetői vidékre is küldtek ki szervezőket, Nagykaposon például egy illegális gyűlést tartottak egy gazda házában. A nagykaposi járás főszolgabírója körrendeletében fel is hívta a körjegyzők figyelmét, hogy a többi községben is hasonló gyűléseket tarthattak.⁹⁵ A megyevezetők maguk is meglátogatták a vidéki szervezeteket, Baranyi József Bereg és Ugocsa megye pártvezetője a vásárosnaményi községekben tett látogatást.⁹⁶ A propagandaanyagok leküldése a helyieknek már némileg nehezebb dolognak bizonyult, ugyanis az illetékes hatóságok a kisebb községekben átkutatták a postaládákat sajtóanyagokat keresve. Az abarai körjegyzőség területén ezt rendszeresen megtették. A párt a nemzetiségeket is megpróbálta beterezni soraiba.⁹⁷ A szlovák nemzetiségű lakosság megnyerésére egy emigránst is beszerveztek, Michal Harmincot, aki szlovák nyelvre fordította volna a párt propagandaanyagait.⁹⁸ A ruszinok körében „oroszl nyelvű” röpiratokat szerettek volna terjeszteni Kárpátalján, de a helyi hatóságok nem adtak rá engedélyt.⁹⁹ A pártközpontban tisztában voltak vele, hogy a helyi hatóságok gátolni fogják törekvéseiket, de ezt kihasználva próbáltak volna szimpátiát kiváltani a helyiekből.

A NYKP a választásokat követően több hullámban kezdett el szervezkedni ismételten a térségben. Bereg megyében 1939 nyarán alakultak meg a párt helyi szervezetei, elsősorban a beregszászi járásában (5. sz. melléklet).¹⁰⁰ Ung megyében ez a folyamat 1940 tavaszán vette kezdetét,

⁹⁰ Kárpáti MagyarHírlap, 1941. július 23. 167. szám. 2.

⁹¹ KTÁL, Fond 185. Op. 1. Od.zb. 4. 1-2.

⁹² KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14.90-92.

⁹³ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 88.

⁹⁴ PETŐ Andrea: *Nők a magyarországi nyilas mozgalomban*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2019. 165-168.

⁹⁵ KTÁL, Fond 1072. Op. 1. Od.zb. 12.35.

⁹⁶ Magyarország, 1941. június 10. 120. szám. 8.

⁹⁷ KTÁL, Fond 1072. Op. 1. Od.zb. 11.11.

⁹⁸ SIMON, 2014. 37.

⁹⁹ Kárpáti MagyarHírlap, 1939. szeptember 10. 206. szám. 1.

¹⁰⁰ KTÁL, Fond 185. Op. 1. Od.zb. 6. 1-9.

és mind az ungvári, mind a nagykaposi járást érintette (6. sz. melléklet).¹⁰¹ Ugocsa vármegyében pedig 1940-41-ben alakultak meg a helyi mozgalmak (7. sz. melléklet).¹⁰² A mozgalom tagságát a levéltári források hiányában nehéz felbecsülni. Ugocsa megyében 1942 tavaszán közel 500 tagja lehetett a mozgalomnak, Nagyszőlősön 340-350, míg Tiszaújlakon 130-140.¹⁰³ Tiszaújhelyről nincsenek rendelkezésünkre álló adatok, Tizsasásvár esetében pedig csak a párt szervezőiről tesznek említést. Több községben, mint Nagytarna, Verbóc, Királyháza nem alakult pártszervezetek, de a fősztolgabíró szerint a szimpatizánsok más településeken csatlakozhattak a mozgalomhoz.¹⁰⁴ A Bereg megyei állapotok kapcsán csupán néhány sajtóanyag adhat némi támpontot. Az ugyancsak 1942-ben bekövetkező pártszakadás során a sajtóban arról cikkeztek, hogy 1850 tag lépett ki a NYKP-ból, s csatlakozott a Magyar Nemzetiszocialista Párthoz.¹⁰⁵ A sajtóban megjelenő cikkek a két tömb között kialakult konfliktus hevében születtek, ezért a helyén kell kezelnünk az írásokat. Viszont az eset után nem sokkal közzétettek egy újabb cikket, amelyben községek szerint sorolják fel a kilépett tagok létszámát, például Munkácson 796 főre tették ezt.¹⁰⁶ Ung megye tekintetében hasonló a helyzet, s csak a vidéki pártszervezetek megalakulását bejelentő lapjain szereplő tagokról van tudomásunk. A tagság létszámát abból a szempontból is nehéz meghatározni, hogy maguk az emberek is titkolták pártállásukat, mivel egy szélsőjobboldali mozgalom tagjaként az állásvesztéstől a letartóztatáson át az internálás veszélyének is ki voltak téve. A mozgalom kiterjedtségére már némileg nagyobb betekintésünk van. A megyeközpontokban, mint Beregszász, Nagyszőlős és Ungvár működtek alapszervezetek, akárcsak Munkács városában.¹⁰⁷ Ott vannak még a nagyobb települések, mint Tiszaújlak vagy Nagykapos, Vásárosnamény, de ha elhagyjuk a megyehatárokat, akkor Huszt, Szolva¹⁰⁸, Ilosva, Técső, Aknaszlatina, Ökörmező, ahol szintén voltak alapszervezetei a pártnak.¹⁰⁹ Bereg és Ung megye valamennyi községében tartottak fenn párthelyiségeket, utóbbi vármegye esetében a német megszállást követően összesen negyven településen.¹¹⁰ Ugocsa megyében szám szerint négy településről tudunk, de csak Nagyszőlős és Tiszaújlak volt jelentősebb.

¹⁰¹ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 567. 1-27

¹⁰² KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 27.

¹⁰³ KTÁL, Fond 258. Op. 4. Od.zb. 142. 3,51.

¹⁰⁴ KTÁL, Fond 258. Op. 4. Od.zb. 142. 45.

¹⁰⁵ Magyarország, 1942. május 5. 101. szám. 5.

¹⁰⁶ Magyarország, 1942. május 20. 113. szám. 5.

¹⁰⁷ KTÁL, Fond 67. Op. 3. Od.zb. 334. 1-5

¹⁰⁸ KTÁL, Fond 725. Op. 3. Od.zb. 197. 1.

¹⁰⁹ Magyarország, 1940. október 30. 241. szám. 5.

¹¹⁰ Kárpáti Híradó, 1944. április 23. 91. szám. 3.

III. FEJEZET

A NYILASKERESZTES PÁRT UNG, BEREG ÉS UGOCSA VÁRMEGYÉKBEN 1938 ÉS 1944 KÖZÖTT

3.1. A Nyilaskeresztes Pártszakadás Bereg és Ugocsa vármegyékben

A szélsőjobboldali egység 1940-re felbomlani látszott. A pártot személyi ellentétek, illetve a sikertelen törekvések szétfészítették. A szélsőjobboldal csak megosztottabb lett, mikor Imrédy Béla 1940. október 4-én megalakította saját mozgalmát, a Magyar Megújulás Pártját (a továbbiakban MMP). A kormánypártból kiváló úgynevezett Imrédy-csoport 21-23 képviselőt tömörített, akik befolyásos tagjai voltak a politikai életnek.¹¹¹ 1941 szeptemberében Pálffy Fidél és Bakó László kiléptek a NYKP-ból és újra szervezték a Magyar Nemzetiszocialista Pártot (a továbbiakban: MNSZP).¹¹² Nem sokkal később Pálffy és Imrédy szövetségre léptek egymással, és létrehozták a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetséget, ami egészen 1944 májusáig fennállt.¹¹³ A NYKP a kormányzóhelyettes-választás kapcsán lejárató röpiratokat terjesztett Horthy Istvánról, de a célközönség nem fogadta jól, és inkább ártott a pártnak, mintsem használt volna. Málnási Ödön kizárásával pedig a mozgalom szellemi háttérét sikerült elidegeníteni.¹¹⁴ 1942 májusában „*Bereg és Ugocsa megye 74 nyilas szervezete csatlakozott a Magyar Nemzetiszocialista Párthoz*” - jelent meg a Magyarság címlapján egy közlemény. A cikk egy kisebb sajtóhadjáratot indított el a kilépők és a NYKP vezetősége között. Az esemény maga az országos történések helyi színtereken megjelenő lecsapódása volt. A helyi szervezetek 1942. április 27-én egy értekezlet keretei között döntöttek a kilépés mellett, amelyről a pártközpontot is értesítették: „*határozatot a megyei tisztségviselők egyetértésben a városvezetőséggel, a munkácsi és munkácsvidéki járásvezetőséggel, az uiosvai, a latorcai, a szervezésiüg egyesített alsóvereckci-szolyvaj járásvezetőség hozta meg*”. A kilépés okaként a szervezési, elvi, személyi ellentéteket nevezték meg, s egyedül a munkácsi mozgalom elvesztésével 796 tag távozott, összesen pedig 1850 tag (legalábbis a cikk szerint).¹¹⁵ A NYKP a Pesti Ujságban válaszként úgy kommentált az eseményeket, hogy a kizárt megyevezető, Baranyi József és néhány társa csupán álhíreket terjesztenek. Baranyi ismételten a Magyarságban megjelenő cikkel reagált. Írásában szóvá tette a kizárt párttagok, mint Hubay Kálmán és Ruzskay Jenő, illetve egyéb nyilasok ügyét, amit jogtalannak ítélt meg, valamint igyekezett cáfolni, hogy kizárták volna, csupán fegyelmi

¹¹¹ SIPOS András (szerk.) – SIPOS Péter (szerk.): *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Osiris Kiadó-Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1999. 30-36.

¹¹² KARSAI, 2016. 116.

¹¹³ PAKSA, 2013. 338.

¹¹⁴ PAKSA, 2013. 237.

¹¹⁵ Magyarság, 1942. május 5. 101. szám. 5.

eljárást indítottak ellene, mivel kiállt Hubayék mellett. Az eljárást azonban Csia Sándor felfüggesztette. Ezt követően egy terjedelmesebb írást közölt a Magyarországon, ahol ugyancsak a kilépésének okát taglalta. Az elvi indokai között szerepelt a nemzetiségi kérdés nem megfelelő megközelítése, a párt kétes üzleti ügyei, illetve a párttagok kizárása. Baranyi sérelmezte, hogy megyevezetőként nem kapta meg az őt megillető hatalmat, erre utalnak a következő sorok is: *„a totális pártvezetés elmélete a gyakorlatban cézári zsarnoksággá fejlődött. A tisztségviselő testvéreknek csak felelősségük volt: joguk nem”*. Szálasi Ferenc valóban mindent irányítása alatt akart tartani, a legalapvetőbb dolgokat is, így például személyesen tárgyalt minden pártisztségviselővel, akik nem értettek egyet vele, azokat egyszerűen leváltotta.¹¹⁶ Baranyi Szálasi személyét is támadta: *„nagy tévedésben van Szálasi Ferenc, ha azt gondolja, hogy a magyar nemzetiszocializmusnak ő a szülőatyja. Lehet, hogy az általa elképzelt hungarizmusnak igen — de a másoknak nem”*.¹¹⁷ A terjedelmes cikkét követően nem sokkal Bereg és Ugocsa vármegyék MNSZP vezetőjének nevezte ki Pálffy Fidél.¹¹⁸ A Magyarországon megjelenő cikkek a szélsőjobboldali orgánumok között kirobbant konfliktusokhoz vezethetők vissza. A Magyarország, amely korábban a NYKP napilapja is volt, viszont Pálffy Fidél kilépését követően Rupprecht Olivér tulajdonos is a Pártszövetség oldalára állt. A Bereg és Ugocsa megyében kirobbant viszályról egy ideig cikkeztek, és innen szerezhettünk tudomást a történésekről is.

A konfliktus azonban a sajtóorgánumok hasábjain túllépett és konkrét lépéseket is tettek egymással szemben a felek. A történések Munkácson folytatódtak, Bogár László nyilas országgyűlési képviselő a rendőrséghez fordult. A képviselő azt szerette volna elérni, hogy a korábban a NYKP által bérelt párthelyiséget zárják be a hatóságok, mivel azt a MNSZP jogtalanul használja. A rendőrség arra hivatkozva, hogy a helyiséget Baranyi bérelte ki, visszautasították a kérelmet.¹¹⁹ Baranyit 1942 augusztusában behívták frontszolgálatra, helyét ideiglenesen pedig Csendőr Tivadar vette át, azonban túl sok időt nem tölthetett a honvédség soraiban.¹²⁰ 1942 őszén a sajtóban már Baranyi József tárgyalásáról cikkeztek. Az eset nem volt véletlen, a megyevezetőt visszamenőleg egy 1941 februárjában történt eset miatt vették elő a hatóságok. Kígyós községben a hatalomátvételtől és földosztásról beszélt a megjelentek előtt, ekkor még a NYKP tagjaként.¹²¹ Az állam és a társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló izgatás vétsége miatt indult eljárás ellene. Az ügyet a debreceni törvényszék öttagú bizottsága vizsgálta. Baranyi elismerte, hogy Kígyós községben valóban 40-50 emberrel tagértekezletet tartott, illetve beszélt az olasz földreformról és a zsidótörvényekről, de

¹¹⁶ PAKSA, 2013. 103-105.

¹¹⁷ Magyarország, 1942. május 6. 102. szám. 4.

¹¹⁸ Magyarország, 1942. május 9. 105. szám. 9.

¹¹⁹ Magyarország, 1942. június 18. 136. szám. 9.

¹²⁰ Magyarország, 1942. augusztus 14. 184. szám. 9.

¹²¹ 8 Órai Ujság, 1942. október 30. 247. szám. 7.

tagadta, hogy a kormány megdöntéséről és hatalomátvételről szó lett volna. Több tanút kihallgattak az eset kapcsán, de a vallomások különböztek egymástól. A tanúk egy része elismerte, hogy a hatalomátvételről is volt szó, mások ezt cáfolták. A földreformra, illetve annak végrehajtására szinte mindegyik meghallgatott emlékezett, de annak lebonyolításáról már eltértek a vallomások. A körülményeket nehezítette, hogy a tárgyaláson már többen nem emlékeztek a kihallgatás során tett vallomásaikra. Baranyi ellen azonban a bizonyítékok elégnek bizonyultak és bűnösnek találták. 3 hónap börtönre, illetve 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogainak felfüggesztésére ítélték, s a perköltségeket is neki kellett állnia.¹²² A kérdés csupán az, hogy miért több mint egy évvel a történések követően vették elő, és miért nem azonnal? Feltehetőleg a nyilasok így álltak bosszút Baranyin, egyszerűen visszamenőleg feljelentették, így kiiktatva őt egy időre. Baranyi nem tűnt el végleg, a német megszállást követően újra színre lépett. Először a MNSZP munkácsi szervezetét tájékoztatta a Kárpáti Híradó hasábján, hogy „*a mai napokban, amikor az egész országban fontos nemzetépítő és erősítő munka folyik, ne zaklassa senki sem fölöslegesen pl. lakásügyekben a városi szerveket, igénybejelentésekkel...*”.¹²³ Majd, Vincze András kormánybiztos munkácsi látogatása során, Baranyi is felszólalt gazdasági ügyekben.¹²⁴ A pártszakadás a Bereg és Ugocsa megyei, illetve a Beregi Kirendeltség tagságát érintette. Ung megyében sem a sajtóanyagok, sem az eddig áttekintet, levéltári források nem támasztják alá, hogy történtek volna hasonló események. A Magyarországon megjelenő cikkekben szereplő 74 szervezet, illetve 1850 tag kilépését, különösen az utóbbit nem lehet teljesen készpénznek venni, de kétségtelen, hogy többen távoztak a pártból, sőt jó néhányan nevüket is vállalva tették ezt. Egy újabb cikkben, amely „*Hogyan is állunk Bereg-Ugocsában?*” címen jelent meg kérdéseket intéztek a NYKP vezetőségéhez: „*Igaz-e, hogy a Nyilaskeresztes Párt munkácsi szervezete 798 taggal, az oroszvégi szervezet 55 taggal, a csapold szervezet 44 taggal, a csongori szervezet 33 taggal, a barkaszói szervezet 29 taggal, a makarjai szervezet 33 taggal, a beregszenimiklósi szervezet 49 taggal, a szernyei szervezet 31 taggal, a bátyúti szervezet 71 taggal, a szolyvai szervezet 126 taggal, a ploszkói szervezet 31 taggal...és még számos szervezet kisebb-nagyobb taglétszámmal kivált a Nyilaskeresztes Pártból, fentiekkel együtt összesen 1850 taggal?*”.¹²⁵ A pártszakadás, akárcsak az országos szintéren, megosztotta a szélsőjobboldalt a visszatért területeken, mindazonáltal ez nem jelentette azt, hogy a párt helyi szervezetei megszűntek volna. Ugocsában két nagyobb településen, Nagyszőlősen és Tiszaújlakon biztos nem szüntette be tevékenységét a párt.¹²⁶ Munkácson is megmaradt a pártszervezet, erről tanúskodnak a

¹²² KTÁL, Fond 1553. Op. 4. Od.zb. 25. 1-10.

¹²³ Kárpáti Híradó, 1944. április 22. 90. szám. 4.

¹²⁴ Az Őslakó, 1944. augusztus 20. 34. szám. 2.

¹²⁵ Magyarország, 1942. május 20. 113. szám. 5.

¹²⁶ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 35-38.

rendőrkapitányi jelentések is.¹²⁷ A pártvezető, Szálasi Ferenc 1942. augusztus 31-én személyes látogatást tett a beregszászi szervezetnél.¹²⁸ Ugocsa megye főispánja 1943. augusztus 13-án arról értesítette a megye köztisztviselőit, hogy Szálasi Ferenc és Vajna Gábor augusztus 25-én Nagyszőlősrre látogatnak.¹²⁹ A pártszakadás kétségtelenül kellemetlenül érintette a mozgalmat, és gyengülhettek a pozíciói a két megyében, ennek ellenére a párt nagyobb településeken, mint ahogyan azt a források is alátámasztják, továbbra is jelen voltak.

3.2. A Nyilaskeresztes Párt társadalmi bázisa és tevékenysége

A hungaristák megerősödése egybe esett az első bécsi döntéssel, és a visszatért területeken jelentkező problémákkal, amelyekre építve kezdték meg szervezkedésüket a térségben. A romló gazdasági, szociális és társadalmi gondokra építve terjeszteni kezdték a kormány tehetetlenségét.¹³⁰ A magyar kormány maga is tisztában volt vele, hogy a csehszlovák rendszer bizonyos kérdésekben előrébb tartott a magyarral szemben, ilyenek voltak például a szociálpolitikai intézkedések. Csehszlovákia már 1918-ban bevezette a munkanélküli biztosítást, de ott volt még a nyolc órás munkaidő, és az állami lakásépítési támogatás stb. A helyzetet súlyosbította, hogy a csehszlovák hatalom a két hatalmi döntést megelőzően elkezdte kivonni a tőkét Dél-Szlovákiából, ennek következtében gyárakat szereltek le, és először a magyar munkásokat bocsátották el. A kivonuló hatalom az utolsó napokban rekvirálásba kezdett, ennek lett például áldozata a beregszászi kórház is, ahonnan az egészségügyi berendezést vitték magukkal. Az Imrédy-kormány számolt a nehézségekkel, s még a komáromi tárgyalások idején kezdték szervezni a Magyar a Magyarért Mozgalmat. A kísérlet, bár bizonyos fókig orvosolni tudta a nehézségeket, de maradéktalanul nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Rosszul mérték fel a szociális helyzetet, emellett pedig ott volt még a pengő-korona kedvezőtlen átváltása is. A visszacsatolás következtében kialakult eufória alább hagyott, s rossz hangulat lett úrrá a lakosság körében a romló körülmények következtében.¹³¹ Ezekre a tényezőkre építve igyekeztek a lakosságot megnyerni a nyilasok: „*jobb világhoz szokott felvidéki munkásság borzalommal néz a 20 filléres órabérre*”, és „*már csak álmában mer rágondolni arra az időre, amikor egy métermázsza gabona árából kétpár csizmát vehetett*”.¹³² A másik tényező, amely segítette a mozgalom gyors térnyerését, az az egykori Kommunista Párt tagsága, akik szívesen csatlakoztak az ugyancsak hangzatos szociálpolitikai intézkedéseket hirdető hungaristákhoz. A helyi

¹²⁷ KTÁL, Fond 1553. Op. 1. Od.zb. 35. 30-33.

¹²⁸ KARSAI László: *Szálasi Ferenc – Politikai életrajz*. Balassi Kiadó, Budapest, 2016. 438.

¹²⁹ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 26. 1-2.

¹³⁰ SIMON, 2014. 36.

¹³¹ HÁMORI Péter: *Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek társadalmi és szociális integrálására: A Magyar a Magyarért Mozgalom története (1938-1940)*. Századok, 135. évf. 3. sz. / 2001. 569-587.

¹³² SIMON, 2014. 37.

kommunisták más okokból is csatlakoztak a hungaristákhoz, amivel a hatóságok is tisztában voltak: „a lakhelyükön maradt kommunisták a mozgalom a saját biztonságuk érdekében átmenetileg csatlakoztak a jobboldali pártokhoz”.¹³³ A revízió után a lakosság magasabb életszínvonalat várt a Magyarországhoz való visszatéréstől. A helyi elit is érzékelte a nehézségeket, ezért Korláth Endre, Ung megye főispánja nem sokkal a bécsi döntés után Budapestre utazott, hogy tárgyaljon Imrédy Bélával a térség gazdasági helyzetéről. A cseh tőke kivonulását és a piacok elvesztését megérezte a helyi gazdaság is. A miniszterelnök Korláthot a pénzügyminiszterhez irányította, aki egyszerűen kijelentette, hogy magyar tőke sincs. A gazdasági elképzelésekből, mint faipar és turizmus fejlesztése vagy vízerőművek építéséből gyakorlatilag nem valósult meg semmi. A hatalomváltás egyik legkedvezőtlenebb hozadéka az imént már említett valuta váltása volt, a koronát 1:7-hez váltották (korábban 1:5) pengőre. A csehszlovák időszak alatt egy mázsza búza áráért négy-öt pár cipőt lehetett venni, addig a pénzváltás után egy is nehezen jött ki. Drágult a kukoricaliszt és só ára, beszűkült a kivitel lehetősége, ennek hatására kár érte a gyümölcs- és dohánytermesztést, amely erősen visszafejlődött.¹³⁴

A NYKP 1939. március 15-én meghirdetett programjában számos olyan pontot találunk, amely hatást gyakorolhattak a helyi társadalomra. A „*trianoni bilincs teljes széttörése*”, az „*egységesítés*”, illetve a „*minden magyar ember számára nagyobb kenyér*” érzelmileg, míg a munkanélküliség megszüntetése, munkahelyteremtés és megfelelő bérezésről szóló kérdések racionálisan is hathattak azokra, akiket rosszul érintett a hatalomváltás.¹³⁵ A legtöbbet ígérő lózung viszont az igazságos földreform lehetett. Ez két tényező miatt is sarkalatos pont volt a helyiek körében. Először is egy 1930-ban készült felmérés szerint Kárpátalja lakosságának 84,6 %-a élt vidéken. Másodsorban a csehszlovák földreform hátrányosan érintette a helyi magyarságot, ugyanis ekkor több ezer embernek még nem volt meg a csehszlovák állampolgársága, így nem voltak jogosultak arra, másrészt a kiutalt földek magyar és német birtokosoké voltak.¹³⁶ A földreform kérdése a helyi politikai színtéren is megjelent. Bereg és Ugocsa megye NYKP vezetője, Baranyi József 1941 februárjában, Kígyós községben szemtanúk állítása szerint beszédében kitért a földreform kérdésére is, amely során elmondta, hogy a „közélgő” hatalomátvétel után a papoktól, grófoktól, illetve a zsidóktól el fogják kobozni a földeket, amelyből mindenkinek jár majd huszonöt hold, ehhez pedig megfelelő eszközöket, illetve hosszú lejáratú hitelt biztosítanak majd.¹³⁷ A NYKP

¹³³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL). K28 Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály, 59. tétel, alapszám: H17119. 17.

¹³⁴ BRENOVICS László: *Nemzetiségi politika, visszacsatolt Kárpátalján*. Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2010. 112-113.

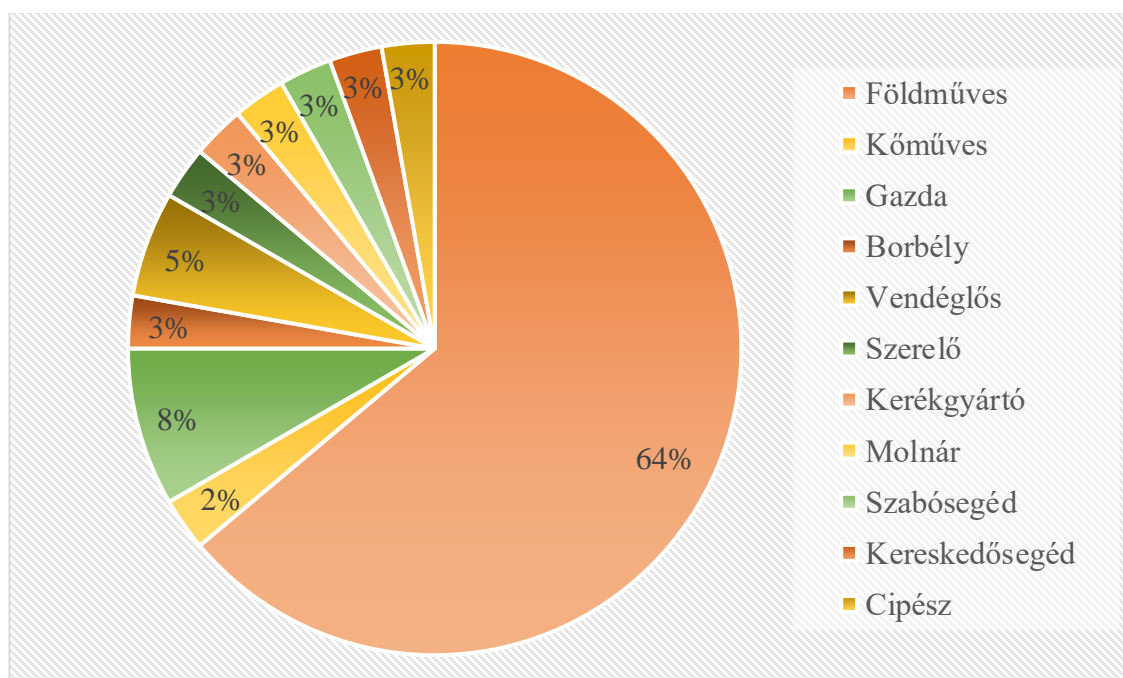
¹³⁵ PAKSA, 2013. 160-163.

¹³⁶ SZAKÁL Imre: *Telepesek és telepes falvak a csehszlovák Kárpátalján*. MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram, Budapest, 2017. 32-35.

¹³⁷ 8 Órai Újság, 1942. október 30. 247. szám.

központi vezetése tényleges lépéseket is tett, hogy megnyerjék a helyi parasztságot. A nagykaposi főszolgabíró, Páska Zoltán fel is hívta a körjegyzők figyelmét, hogy a nyilasok megpróbálják beszervezni a párt soraiba a földműves lakosságot. A párt instrukciója abból állt, hogy a helyi nyilasoknak saját embereiket kellett volna bejuttatniuk a községekben lévő gazdakörökbe. A hatóságok erre reagálva ellenpropagandát készítettek elő, amely során a föld és adózás kérdése került előtérbe. A hatóságok még arra is ügyeltek, hogy a propagandaanyagok ne tartalmazzanak statisztikai adatokat, ugyanis az következtetések szerint nem érdeklő a parasztságot.¹³⁸ A nyilasok azon terve, hogy megnyerjék maguknak a vidéki lakosságot nem maradt eredménytelenül. Ezt leginkább a több hullámban megalakult helyi szervezetek igazolják, amelyek nem csak a nagyobb településeket, de a kisebb falvakat is érintették. A pártközpontból érkező bejelentési lapokon szerepel, hogy a helyi szervezeteknek kik a szervezői, illetve mi a foglalkozásuk ezeknek a személyeknek. Az általunk szerkesztett diagramban csupán Ung megye ungvári járásában található szervezeteket vetettük össze, amelyet nem kezelhetünk reprezentatív eredményként mindhárom megye esetében, de némileg közelebb vihet annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy milyen társadalmi csoportokból kerültek ki a helyi tagok többségében.

1. számú diagram: A Nyilaskeresztes Párt tagjainak foglalkozás szerinti megoszlása az ungvári járásban

(Saját szerkesztés)

Forrás: KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 567. 1-27.

¹³⁸ KTÁL, Fond 1072. Op. 1. Od.zb. 12. 25.

A diagramon szereplő adatokon látható, hogy a többségük földműves, gazdálkodó vagy valamilyen kisiparos tevékenységet űzött. Fontos leszögezni, hogy a mintát 40-50 fő szolgáltatta, de ezek a személyek nem jelenthetik a teljes tagságot, csak azokat a személyeket, akiket megemlítették a párt megalakulásánál az adott településen. A kérdés teljeskörű megválaszolásához azonban nem áll rendelkezésünkre elegendő levéltári forrás, amelyek pedig rendelkezésünkre állnak, azok erősen behatárolnak. Ung megye másik járásában, a nagykaposiban is hasonló eredményeket kaphatunk, bár itt némileg kevesebb levéltári forrás áll rendelkezésünkre. Bereg és Ugocsa megye kapcsán a forrásokban, legyenek azok kihallgatási jegyzőkönyvek, vagy hatósági jelentések, szintén találkozhatunk földművesekkel, illetve kisiparos foglalkozású egyénekkel. A párttagság azonban nem redukálható csupán a két említett társadalmi rétegre, ugyanis találkozhatunk állami alkalmazottakkal, magántisztviselőkkel, lelkésszel, s egykori csehszlovák kormánybiztossal is. Tovább árnyalhatná a képet, ha a városokban működő szervezetekről bővebb információkkal rendelkeznénk, de az eddigiek során feltárt források ezt nem teszik lehetővé. Az egyetlen nagyobb település, amelyről némileg részletesebb források maradtak ránk, az Nagyszőlős község (a taglalt időszakban nem rendelkezett még városi jogállással). A NYKP-t 1940 végén kezdték el szervezni a településen, zömében kisiparosok csoportja. Viszont 1944 nyarán a mozgalomról tett jelentésben az iparosok mellett már egy főorvossal, malomtulajdonossal, valamint MÁV és egészségügyi alkalmazottakkal is találkozhatunk.¹³⁹ A tagok életkörülményeibe nagyobb betekintést kaphatunk a párthelyiségeket felmérő jelentésekből. A kisdobronyi tagok egy egyszobás épületbe szeretnék volna bejelenteni a párthelyiséget, ahol a tisztiorvos megjegyezte, hogy megfelelő mellékhelyiség sem áll a tagok rendelkezésére. A nagydobronyi párttagok is hasonló körülmények között éltek: *„közönséges lakószoba, melynek bejárata konyhán keresztül vezet”*. Valamennyi községben hasonló körülmények uralkodtak, általában egy maximum két helyiségből álló épületet jelentettek be párthelyiségként, amelyekben, az egyik szobában általában aludtak, a másik pedig konyhaként szolgált. Egyes településeken több épületet is bejelentettek, azonban egyik sem felelt meg a hatóságok által támasztott követelményeknek.¹⁴⁰ Sokatmondó a nagykaposi párttagok főszolgabíróhoz intézett levelük, amelyben a párthelyiségük bezárása ellen apelláltak. *„De egyébként is a falusi szervezetről van szó, mely csak oly helyiséggel rendelkezik, amilyen a szegény falusi lakosság igényeinek megfelel. Teljesen megértjük, ha a nagy városban, ahol élnek és igényes pártélet folyik, gondoskodik a hatóság megfelelő klozetról, külön bejáratról, de nekünk falusi dolgozóknak jó az a helyiség, hol éjjel alszunk...”*¹⁴¹ A párthelyiségek egyszerű parasztházakban működtek, a tagok pedig általában szerény körülmények között éltek. Ez a tendencia volt megfigyelhető a Bereg és Ugocsa megyékben lévő

¹³⁹ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 26.

¹⁴⁰ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 1282. 1.

¹⁴¹ KTÁL, Fond 45. Op. 1. Od.zb. 35. 1-20.

párhelyiségeknél is. A NYKP társadalmi bázisa kapcsán megoszlanak a vélemények. Az utóbbi években levéltári és egyéb források bevonásának köszönhetően egy árnyaltabb képet kaphatunk a mozgalomról, amelyek cáfolják azon állításokat, miszerint a NYKP csupán a lesüllyedt elemek, műveletlen bűnözők és nácibarát tisztek gyűjtőpártja lett volna.¹⁴² Karsai László a *Szálasi Ferenc: politikai életrajz*¹⁴³ c. munkájában olyan új forrásokat emel be, mint a párttagok által vagy róluk kitöltött párttagsági kartonok. Ezek tartalmazzák a párttag nevét, születési helyét, vallását, végzettségét. Karsai említést tesz az 1938 és 1941 közötti visszatért területekről is. Ezekon a területeken azonban nem rendeztek választásokat, aminek következtében jóval kevesebb forrás áll rendelkezésre, amelyből esetlegesen fel lehetne mérni térségünk helyzetét is.¹⁴⁴ Paksa Rudolf az 1939-es választást követően az Országgyűlési Almanach által közölt életrajzok segítségével vette górcső alá a nyilas képviselőket. Következtetése alapján az országgyűlésbe került politikusok a társadalom különböző csoportjaiból érkeztek, s a nemzetiszocialista frakció szerkezete gyűjtő párti szervezeteket mutatott.¹⁴⁵

A szociális nehézségek, bár egy idő után úgy tűnt, hogy enyhülhetnek a területi revíziókat követő időszakban, de közbeszólt a második világháború és a háborúba sodródás. A Magyar Királyság 1941. június 26-án belépett a világháborúba a tengelyhatalmak oldalán, azt követően, hogy Kassát bombatalálat érte.¹⁴⁶ A háború további megszorításokat követelt, valamint értelemszerűen kevesebb pénz maradt a visszatért területek integrációjára. A politikai és társadalmi légkör a háború hatására feszültebbé vált, ezt támasztja alá az ungvári Magyar Királyi VIII. honvéd hadtest kémelhárító osztályának jelentése is. A közhangulatot a háború és a közellátása befolyásolta leginkább. A munkások nem kapták meg az élelmiszer fejadagjukat, s a lakosság a közellátási problémák okát a rendszertelenségben, illetve a hatóságok tehetetlenségében látta. 1942. augusztus 12-én a vezérkari főnöknek küldött nemzetvédelmi jelentésben, vitéz Szabó András alezredes arról számolt be, hogy a városokban a sorban állás egy átlagos jelenséggé vált, illetve, hogy virágzott a feketepiac, de a munkásság számára az megfizethetetlen maradt.¹⁴⁷ Dr. Hubay Kálmán, Beregszász polgármestere egy 1943-as Kárpáti Híradónak adott interjújában beszámolt a városban zajló fejlesztésekről, de nem hiába nevezte a város szemszögéből a legfontosabb kérdésnek a közellátás megoldását: „*hogy a város zavartalan közellátását biztosítsuk, ezernél több sertést, három és félvagon borsót, másfélvagon babot kötöttünk le — mondotta befejezésül dr. Hubay Kálmán*”.¹⁴⁸ A közellátás

¹⁴² VÉGSŐ István: *Kossuth városa a szélsőjobboldal markában – A nyilaskeresztes mozgalom Cegléden (1938–1944)*. Clio Műhelytanulmányok 2020/9. száma.

¹⁴³ KARSAI László: *Szálasi Ferenc – Politikai életrajz*. Balassi Kiadó, Budapest, 2016.

¹⁴⁴ KARSAI, 2016. 152.

¹⁴⁵ PAKSA, 2013. 175, 202.

¹⁴⁶ ROMSICS Ignác: *Magyarország története*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017. 172.

¹⁴⁷ KTÁL, Fond 92. Op. 1. Od.zb. 2. 1-25.

¹⁴⁸ Kárpáti Híradó, 1943. január 1. 1. szám. 2.

biztosítása kulcskérdés volt annak érdekében, hogy elkerüljék a növekvő társadalmi elégedetlenséget, de a háborúba való belépés ezt tovább nehezítette. A Magyar Kir. huszti határvidéki kirendeltség rendőrkapitányának jelentésében hasonló helyzet tárul elénk Nagyszőlősen. A községben a NYKP 100-150 tagja volt, de 250-300 szimpatizánsa (az alispán ezt a számot 340-350 főre tette¹⁴⁹). A rendőrkapitány ezt annak tulajdonította, hogy a településen rossz a „szociális hangulat”, s ennek következtében csatlakoznak az emberek a párthoz. Infláció, ellátási és beszerzési nehézségek jelentkeztek a településen. Nem tett jót a közhangulatnak az sem, hogy egy négy gyermekes édesanya a kilátástalanság és szegénység miatt felakasztotta magát. A párttal rokonszenvezőkről is érdekes momentumokat tudhatunk meg, ilyen a helyi ruszinság azon rétege, akiket kommunistának, vagy „ukrán érzeleműnek” írtak le, ugyanis ők is csatlakoztak a mozgalomhoz. Több mint érdekes, hogy mi történhetett a helyi ruszin bálon, ami a jelentés legszürreálisabb része. Az egyik helyi nyilas megjelent a bálon, s leintette a zenész cigányokat: „Ácsi, cigány”, s ezt követően az „Éljen Szálasi” dalt kezdték játszani, amit a közönség éneklése kísért. Siménfalvy Árpád (8. sz. melléklet) főispán a belügyminiszternek küldött jelentésében megpróbálta árnyalni a képet, s a rendőrkapitány jelentését úgy értékelte, hogy az nem elég „objektív”, illetve sokat kölcsönzött a helyi nyilas propagandából. A főispán saját jelentése előtt a főszolgabíró és a karhatalmi szerveket bevonva több kérdésben is vizsgálatot indított. Ilyen volt a már említett öngyilkosság kérdése, amelynek vizsgálatát követően arra a megállapításra jutottak a nyomozók, hogy a nő „ideges természetű volt”, több éve tartó nincstelenség vezetett a tragédiához. A főszolgabíró pedig ekképpen értékelte a történéseket: „nem a közéletlenség és közellátás hibája, mint ahogyan azt terjesztették”, s a főispán a belügyminiszternek tett jelentésében ideggyöngeségnek tudta be a tragédiát. A ruszin bálon történt incidenst azzal igyekezett cáfolni, hogy egy csendőr azonnal leállította a jelenlévőket. Siménfalvy belügyminiszternek küldött levelében a helyi nyilasokat csupán iparosok és kommunisták kocsmázó csoportosulásának nevezte, noha ő maga személy szerint nagyon is komolyan vette őket. Ezt támasztják alá intézkedései, mint a megfigyelések, rendőri felügyelet, párthelyiség bezárásának kísérlete stb. A gazdasági helyzet kapcsán valóban nehézségek adódtak, amelyet még az impériumváltás idézett elő és 1942-re sem oldódtak meg. A településen ugyanis több gyár felszámolta a működését, ilyen volt a tégl- és cseréptető-, illetve a dohányüzem, amelynek következtében magas volt a munkanélküliség. Az sem volt véletlen, hogy Tiszaújlakon a kenyér-, liszt- és cukorelosztó helyeket figyeltette a főispán, nehogy esetlegesen a nyilasok propagandába kezdjenek. A munkanélküliség megoldásra azt is felvetette, hogy újra kellene nyitniuk a téglagyárat.¹⁵⁰ A főispán „átjelentése” leginkább azt volt hivatott tisztázni, hogy a megye területén a dolgok az irányítása alatt állnak, s a szélsőséges ellenzéki erők féken vannak tartva. A nagyszőlősi hungaristák valóban egyfajta

¹⁴⁹ KTÁL, Fond 258. Op. 1. Od.zb. 4. 45.

¹⁵⁰ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 27-34.

hatósági kontroll alatt voltak, de 1941 és 1944 között folyamatosan működtek, s a főispán még a német megszállást követően is megfigyelés alatt tartotta a tagokat. Az országra nehezedő háborús terhek, valamint a visszacsatolást követően jelentkező megoldatlan problémák, értelemszerűen hatottak a helyi társadalomra. A kormány a fokozódó külpolitikai események hatására, és a megnövekedett országrészekben jelentkező gondokra csak tüneti kezelést tudtak fogatosítani. A lakosság, ha nem is pártpolitikai meggyőződésből, de a kormánypárt tehetetlenségét látva fordulhatott a nyilasok felé.

A nyilasok a meglévő problémákért, nem csupán a kormányt és helyi adminisztrációt, de a zsidóság gazdasági túlsúlyát is kiváltó okként próbálták beállítani egyes településeken. A zsidó földbirtokok szétosztása végett például Ungváron névtelen memorandumot állítottak össze a kérdés rendezése érdekében.¹⁵¹ A Magyar Kir. huszti határvidéki kirendeltség rendőrkapitányának jelentéséből visszatükröződik a lakosság egyes rétegeinek, valamint a jelentés készítőinek antiszemitizmusa. A nagyszőlősi lakosság kedvezőtlenül fogadta állítólagosan, hogy a zsidótörvényeket a hatóságok túl enyhén tartatják be. Az emberek pedig arról beszélnek, hogy a település főutcáján 60 üzlet van a zsidók kezén, s csupán 4-5 a magyarokén, illetve, hogy a zsidóknak nagyobb a befolyása, mint a keresztény magyaroknak. Az egyik nyilas pedig állítólag kijelentette, hogy „*addig maradok nyilas tag míg a zsidótörvényt be nem tartatják*”.¹⁵² Siménfalvy Árpád a kérdésben is igyekezett pontosítani a rendőrkapitány álláspontját, s ahogyan az öngyilkossági ügy, illetve a ruszin bálon történt incidensek kapcsán, a kérdésben is vizsgálatot indított. A főispán összeíratta, hogy Nagyszőlős központján kik birtokolják az üzletek többségét, amely szerint egyébként 84 keresztény, míg 49 zsidó tulajdonban volt.¹⁵³ A főispán azon állításokat, hogy a zsidótörvények nincsenek megfelelően betartatva, egy Kárpáti Híradónak adott nyilatkozatával igyekezett cáfolni, amit a belügyminiszter figyelmébe is ajánlott. A Kárpáti Híradó cikkében ismertette, hogy Ung és Ugocsa megyében Siménfalvy Árpád munkájának köszönhetően kezdődött el a zsidó tulajdonban lévő birtokok kisajátítása, illetve Nagyszőlősön „*folyik a kereskedelem magyar kezekbe való átállítása*”, valamint „*valamennyi nagyvállalat magyar kézen van*”. A főispán az interjú során elmondta, hogy a kérdés megoldását kézben tartják, és reagált az ellenzéki pártok felé is „*Imrédy Béla pártja és különösen a Nyilaskeresztes Párt suttogó agitációra használhassa föl azt, hogy itt a végeken a zsidóság ügyei nem a jobboldali kormányzat szellemében nyernek elintézés*”. A földkérdés kapcsán viszont elmondta, hogy kárpótolni kívánja a korábbi tulajdonosokat: „*egyébként annak a kötelességemnek is eleget fogok tenni, hogy a volt tulajdonosok a törvény szerint őket megillető juttatásokat megkapják*”. A főispán különbséget tett a zsidóság azon rétegei között, akik

¹⁵¹ Kárpáti Híradó, 1942. május 3. 100. szám. 3.

¹⁵² KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 27-28.

¹⁵³ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 34.

kiktartottak a csehszlovák időszak során a magyarság mellett, illetve a Galiciából bevándoroltak között. A földkérdés kapcsán pedig a magyar érdekeket helyezi előtérbe, de nem akarta, hogy a kérdés megoldása az ellenzéki pártok elgondolása szerint történjen meg. A cikkben említést tett a zsidók kitelepítéséről is: „*a nyugalmat, a társadalmi békét és a belső arcvonal egységét meg fogjuk őrizni. Ismétlem, nagyon természetes, hogy a zsidók kitelepítésének valóra váltásáig is előre kell vinni ezt a kérdést a megoldás felé...*”, de az atrocitásokat kerülve, és a törvényes kereteket betartva.¹⁵⁴ Siménfalvy kétségtelenül a magyar érdekek mellett szállt síkra, de azt törvényes keretek között, hogy a helyi zsidóságot ne ériék atrocitások. Az interjú egyben kifelé is szólt az ellenzéki pártoknak, hogy ezzel is útját állja azok szervezkedéseinek. Próbált egyfajta mértékletes politikát fenntartani a megyében, amelynek következtében később több kritikát is kapott. A német megszállást követően 1944 márciusában a MÉP helyi szervezetein belül előtérbe kerültek a jobboldali radikális csoportok. Egy 1944. április 7-én tartott Ung megyei pártértekezleten a MÉP egyik befolyásos helyi tagja, Kükemezey József támadta a főispánt, hogy az nem tudott kialakítani egy megfelelő jobboldali szövetséget, illetve a zsidókkal való jó kapcsolatát is szóvá tette. A két férfi konfliktusa régebbre visszavezethető, amelynek az egyik oka, hogy Siménfalvy 1944 márciusáig gátat szabott Kükemezey antiszemitizmusának. A német megszállást követően Siménfalvy maga kérelmezte a felmentését, ugyanis nem tudott azonosulni a németekkel, de feltehetőleg amúgy is eltávolították volna posztjáról, erről tanúskodik egy személyéről tett jelentés is: „*dr. Siménfalvy Árpád. Közismerten liberális ember, akinek nemcsak a barátai kerülnek ki a zsidók és a zsidókkal barátkozó emberek közül, hanem a közvetlen tanácsadói és munkatársai is. A zsidóságot mind erkölcsileg, mind pedig gazdasági és anyagi téren segítette és pártfogolta. Lecserélése szükséges*”. Ugoicsa vármegye törvényhatósági kisgyűlésén tovább támadták a leköszönő főispánt azzal, hogy irányítása alatt a zsidók zavartalanul élhettek, illetve eljárást akartak kezdeményezni ellene.¹⁵⁵

A zsidóság gazdasági visszaszorításának érdekében a NYKP központi vezetése lényegében egy saját védegyületet hozott létre, amely kizárólagosan a keresztény árukat részesítette előnyben. A szervezet a Marok nevet viselte, de nem működött sokáig, ugyanis 1941 nyarán a kormány felszámolta azt, vagyont pedig lefoglalták.¹⁵⁶ Az eddig feltárt levéltári források arra utalnak, hogy a szervezetet nem állították fel a térségben, mindazonáltal a helyi hatóságok megkísérelték felkutatni azt, s ennek már nyoma is maradt a helyi levéltárban. A beregszászi rendőrség átkutatta a helyi párthelyiséget, illetve kihallgatták Kohutik Emil pártvezetőt. A nyomozás során nem mulasztották el, hogy részletesen megsemléljék a párt dokumentációját, az irattárat, iktatókönyvet, tagnévsort

¹⁵⁴ Kárpáti Híradó, 1942. május 3. 100. szám. 3-4.

¹⁵⁵ KOSZTYÓ Gyula: *Kárpátalja, mint Északkeleti Hadműveleti Terület (1944)*. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2020. 49, 55, 60.

¹⁵⁶ PAKSA, 2013. 222.

(amelyek valószínűleg megsemmisültek), de még a befolyt tagsági díj összegét is megszámozták. Kohutik kihallgatása során beszámolt róla, hogy szóbeli utasítást kapott csupán a Marok megszervezéséről, de azt nem állt módjában megszervezni, mivel három-négy kereskedőt tudott volna számításba venni, ugyanis a kereskedők nagy része zsidó, vagy „*zsidó érdekeltség állt mögöttük*”. A zsidóság gazdasági túlsúlyának kérdése nem csak Ugocsa, de Bereg megyében is felmerült a nyilasok körében, de konkrét lépéseket ennek propagálásán kívül nem tudtak tenni.¹⁵⁷ A propagandán túl viszont voltak esetek, amikor a tettelegességig fajult a zsidóság szembeni fellépés. 1942. augusztus 12-én, a vezérkari főnöknek küldött nemzetvédelmi jelentésben vitéz Szabó András elégedetlenségét fejezte ki az állományában szolgálók iránt, akikből véleménye szerint hiányzott „*a hivatás iránti hajlam*”. A Kárpátalján lévő alakulatok magatartása végett pedig még eljárást is indított. A „*politikai nézettektől fűtött erős faji meggyőződéses*” katonák több bűncselekményt is elkövettek Huszton és Munkácson. F fiatal tisztek egy csoportja „*partizánharcra*” hivatkozva több zsidót is megvertek, illetve „*vagyon elleni bűncselekményt*” követtek el ellenük (megsarcolták őket). A Husztról elvonuló zászlóalj legénysége zsidókat bántalmaztak és zsinagógákat dúltak fel, mindezt „*szélsőséges politikai elveket valló polgári egyének izgatása hatása alatt*”.¹⁵⁸ Huszton kétségtelenül működött a NYKP, sőt 1943. május 16-án a kárpátaljai főkerület vezetősége itt tartott értekezletet.¹⁵⁹ Mindazonáltal a honvédség soraiban is bőven akadtak radikális és szélsőjobboldali nézeteket valló egyének, s ebből kifolyólag nemigen kellett külső ösztönzés számukra. A nyilasoknak is megvoltak a maguk akciói, Siménfalvy Árpád bosszúságára. Kállay Miklós minisztere lnök 1943. november 5-én Huszton járt, ahol egy emlékműavatáson vett részt.¹⁶⁰ A minisztere lnök útja során pedig érintette Nagyszőlőst is. A településen a helyi párttagok zöld festékkel több épület falára nyilaskeresztek et festettek fel, az Ugocsa és Duna Bank, illetve feltehetőleg zsidó üzletek kirakataira egyaránt. A főispán el akarta kerülni, hogy az átutazóban lévő minisztere lnök szembesüljön a falfestésekkel, ezért sürgette a főszolgabírót, hogy „*nyilaskeresztek maradéktalan eltüntetéséről haladéktalanul gondoskodjon*”.¹⁶¹

A NYKP helyi társadalmi bázisa kapcsán pontos képet a levéltári források hiánya miatt nehéz megítélni, viszont ha abból indulunk ki, hogy Kárpátalja lakosságának 84,6%-a vidéken élt, akkor következtethetünk a párttagok agrárius mivoltára. Az Ung megyében tapasztalható állapotok is azt adják vissza, hogy a tagok vagy földből, vagy valamilyen kisiparos tevékenységből élő egyének voltak. A párthelyiségek kapcsán készült felmérések pedig azt támasztják alá, hogy a tagok nehéz körülmények között éltek. A NYKP propagandája, mint például a földkérdés rendezése pedig

¹⁵⁷ KTÁL, Fond 67. Op. 3. Od.zb. 334. 1-5.

¹⁵⁸ KTÁL, Fond 92. Op. 1. Od.zb. 2. 1-25.

¹⁵⁹ KTÁL, Fond 750. Op. 469. Od.zb. 2. 1-2.

¹⁶⁰ FEDINEC, 2002. 406.

¹⁶¹ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 21.

megtalálhatta célközönségét, amit az ungvári járásban bejelentett szervezetek igazolnak. Árnyalja a képet, hogy nem kizárólagosan a földművesek és kisiparosok csoportja, de tisztségviselők és állami alkalmazottak is csatlakoztak a párthoz, olyanok is, akik nem küzdöttek a létfenntartás nehézségeivel. Tovább árnyalhatná a képet, ha pontos képpel rendelkezhetnénk a városokban uralkodó állapotokról. A fokozódó és megoldatlan gazdasági körülmények miatt nőtt az elégedetlenség a társadalmon belül, aminek következtében a hangzatos szociális ígéretekkel operáló nyilasok népszerűek lettek, különösen a bécsi döntést követően. A növekvő terheket és akadozó közellátási gondokat a nyilas propaganda két irányból közelítette meg. Egyrészt a zsidóság túlnyomó gazdasági erejének állította be, másrészt ezzel összefüggésben, hogy a hatóságok nem képesek kezelni a fellépő nehézségeket, amelynek okát többek között a zsidótörvények enyhe betartásában látták. Az sem elhanyagolható szempont, hogy a NYKP gyűjtőpártja lett azoknak, akik egykoron a csehszlovák pártoknak voltak a tagjai, így kiszorultak a közéletből, de erről bővebben a következő fejezetben lesz szó.

3.3. A Nyilaskeresztes Párt és a helyi hatóságok viszonya

A magyar kormány mindent megtett annak érdekében, hogy kifogják a szélsőjobboldal vitorlájából a szelet. A hungarista pártvezér, Szálasi Ferenc 1938 nyaratól egészen 1940 ősziig börtönben volt, és sokan mások is követték őt a fogházba. Komoly csapást jelentett a mozgalomra nézve az Imrédy-kormány 1938. május 20-án kiadott 3400/1938. ME sz. rendelete, amelynek értelmében megtiltották az állami hivatalnokoknak, hogy szélsőséges pártoknak legyenek a tagjai. Többször felszámolták és betiltották a nyilasok pártjait, hasonlóképpen jártak el a sajtóorgánumok tekintetében is. Az 1939-es választási küzdelmek során Teleki Pál a nyilvános lejáratastól sem riadt vissza, egyik beszédében bizonyos „guruló márkákról” beszélt, utalva ezzel arra, hogy a nyilasokat a németek támogatják.¹⁶² A választásokat követően pedig az sem volt ritka, hogy több nyilas képviselő mandátumát megsemmisítették. Az alábbi néhány példával a teljesség igénye nélkül nagyvonalakban szeretnénk volna érzékeltetni az államigazgatás viszonyát a nyilasokkal szemben. A levéltári források segítségével pedig megkíséreljük bemutatni, hogy a visszatért területeken a helyi hatóságok hogyan is viszonyultak a hungarista mozgalomhoz. Fontos tényező, hogy az első bécsi döntést követően kik is kerültek fontosabb közigazgatási tisztségekbe a visszatért területeken. Mindhárom megyében a fontosabb köztisztviselő pozíciókat a helyiek kapták (9. sz. melléklet), s valamennyien tagjai voltak az Egyesült Magyar Pártnak. 1940. március 15-én a párt feloszlatta magát, és az egykori alapszervezetek bejelentették a MÉP megalakulását, ami mintegy az EMP helyébe lépett.¹⁶³ Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy az amúgy is kormányzóvetségesnek számító EMP

¹⁶² PAKSA, 2013. 135,156.

¹⁶³ SIMON, 2014. 41.

formálisan is a kormánypárt része lett. A visszatért területeken létrejött egy erős kormánypárti hálózat, ami megnehezíthette az ellenzéki pártként működő NYKP szervezkedését. A csehszlovák időszak alatt azonban nem minden magyar támogatta az EMP-t, vagy annak előd pártjait, a Keresztényszocialista és a Magyar Nemzeti Pártokat (a két párt fúziójából jött létre az EMP 1936-ban).¹⁶⁴ Az egyik legnépszerűbb politikai szerveződés a Csehszlovák Kommunista Párt volt, amely Kárpátalján és a magyar lakosság körében is széleskörű támogatottsággal rendelkezett, de sokan szavaztak át a Csehszlovák Agrár Pártra is.¹⁶⁵ Korláth Endre pedig a következő módon jellemezte ezeket a magyarokat: „*akik nem az Egyesült Magyar Pártnak, hanem csehszlovák pártoknak voltak tagjai, nem voltak sem nemzethűek, sem tisztességes magyarok*”.¹⁶⁶ A visszatérő magyar hatalom is hasonló álláspontot képviselt a kérdésben, amely az úgynevezett nemzethűségi vizsgálatokban öltött testet. A vizsgálatok során az igazoló bizottságok arra keresték a választ, hogy az adott illető a csehszlovák időszak alatt kitartott-e magyarsága mellett, nem cselekedett-e a magyarság ellen az elmúlt 20 év során, illetve nem-e volt tagja például a Kommunista Pártnak, de egyes esetekben még a Tanácsköztársaság időszakára is visszatekintettek. Az állami alkalmazottaknak, amennyiben maradni szerettek volna pozíciójukban, vagy új állásra pályáztak, rendelkezniük kellett a nemzethűségi igazolással.¹⁶⁷ A bizottságba pedig lényegében az EMP emberei kerültek döntéshozói szerepkörbe.¹⁶⁸ Ennek következtében eleve kikerültek a körből azok a személyek, akik esetlegesen más pártoknak voltak a tagjai. A vizsgálóbizottságok körülményes működése és a folyamatosan felmerülő problémák miatt a visszatért észak-erdélyi és délvidéki területeken már nem állították fel őket, a Felvidéken és Kárpátalján a vizsgálatok 1940-41-re lezajlottak. Azok az emberek, akik nem magyar pártoknak voltak tagjai, illetve nem a magyar pártokat támogatták, bizonyos értelemben a revíziót követően elszigetelődtek, hiszen az általuk preferált mozgalmakat felszámolták, de az EMP irányában már nem mozoghattak. Ilyenek voltak a Kommunista Párt egykori tagsága/támogatói, akik a bécsi döntés után kedvezően fogadták a NYKP megjelenését, amely így összegyűjthette a periferiára szorult embereket.¹⁶⁹ Az igazolási eljárásokat Budaváry László is górcső alá vette, aki maga is elítélte azt¹⁷⁰. Budaváry az Ugocsa megyei Magyarkomjáton született, s a cikk megírásakor még támogatta a hungaristákat, saját hetilapját, a Nemzeti Életet bocsájtotta rendelkezésükre (később munkájában, a Zöld bolsevizmusban próbálta összemosni a nyilasokat a kommunistákkal, ezzel

¹⁶⁴ FEDINEC Csilla: *Magyar pártok Kárpátalján a két világháború között*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 9. évf. 1. sz. / 2007. 98-105.

¹⁶⁵ SZAKÁL Imre: *Podkarpatszka Rusz jelentősebb pártjainak szereplése a nemzetgyűlési és tartományi választásokon 1924 és 1938 között*. In: Acta Academiae Beregsasiensis VIII : 1 pp. 37-55. 2009. 43, 45, 47, 48-51.

¹⁶⁶ FEDINEC Csilla: *Magyar pártok Kárpátalján a két világháború között*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 9. évf. 1. sz. / 2007. 105-109.

¹⁶⁷ CSILLÉRY Edit: *A nemzethűség jelentése a felvidéki és kárpátaljai igazolási eljárások során*. Nemzetpolitikai Szemle, 19. évf. 71. (1.) sz. / 2014. 7-9.

¹⁶⁸ SIMON, 2014. 46.

¹⁶⁹ U.o. 36.

¹⁷⁰ Kárpáti Magyar Hírlap, 1940. szeptember 3. 200. szám. 2.

lejárta őket).¹⁷¹ A nyilas szimpatizánsokkal szemben többször felmerült a vád, hogy nemzethűség szempontból nem megbízhatóak. Ezt támasztja alá Gönczy Pál nagydobronyi református lelkész esete is, aki maga is kapcsolatban állt a nyilasokkal, s a hatóságok fontóira vették az internálását is. A hatóságok az ellene folytatott eljárások során visszanyúltak a csehszlovák idősakra is, amelyből az derült ki, hogy a magyarellenes Keleti Újságnak volt szerkesztője, de a község szegényeinek többször segélyeket szervezett, illetve harcolt a magyar iskola fenntartása érdekében, ezért gyakorlatilag fele-fele arányban ítélték meg tevékenységét.¹⁷² A nagydobronyi NYKP vezetője, Hidi M. József a párhelyiség bejelentése kapcsán rúgta össze a port a hatóságokkal, s az ellene lefolytatott eljárás során is felmerült, hogy nem megbízható nemzethűség szempontjából, mivel a csehszlovák időszak alatt kormánybiztos volt.¹⁷³ A két eset pedig közel sem volt egyedüli jelenség. A nagyszőlősi körjegyzőség iratai között található olyan eseteket is, amelyek már nemcsak azt vizsgálták, hogy az adott illető tagja volt-e a Kommunista Pártnak, vagy politikailag és nemzethűség szempontjából milyen volt a magatartása a csehszlovák időszak alatt, de a NYKP tagságot is figyelembe vették.¹⁷⁴ A vizsgálatok az iparendélyek kiadásával hozhatók összefüggésbe, s 1940-1942 között zajlottak a források alapján.¹⁷⁵ Sarkalatos pont, hogy a vizsgálatok során a NYKP-hoz való tartozást, illetve „nyilas kinyilatkoztatásokat” is figyelembe vették, illetve az egyik kizáró tényezővé lépett elő, ami szemlélteti a hatóságok hozzáállását a mozgalomhoz. Bár az eddigiek során feltárt források alapján nem találtunk olyan személyt, aki nem felelt volna meg a felvázolt szempontoknak, de mindenképpen jelzésértékű, hogy egyes kérdések terén negatív megkülönböztetés érhetett a NYKP tagjait a hatóságok részéről. Nem kizárólagosan csak az egykori csehszlovák pártok tagjai csatlakoztak a NYKP-hoz. Nagyszőlősen hét egykori EMP tag csatlakozott a mozgalomhoz, akiket Nemzetvédelmi Kereszttel¹⁷⁶ is kitüntettek a csehszlovák érában a magyarság érdekében kifejtett tevékenységükért. A főispán nehezményezte, hogy ezek a „jó magyar emberek”, ahhoz a párthoz csatlakoztak, amely merényletet tervezett Horthy Miklós kormányzó ellen. Ezért a főispán a Nemzetvédelmi Kereszt egyik kapátlanjához fordult, Aykler Domokoshoz. A renegátokat vissza akarták tereelni a kormánypárt soraiba. Nyilvánosan és írásban is a MÉP mellett kellett volna állást foglalniuk. A hét férfi mindegyike valamilyen kisiparos tevékenységet űzött, amit Siménfalvy Árpád szerint a magyar kormánynak köszönhetnek, illetve „nem Szállasyé, hanem a magyar kormány tette számukra is szabaddá és magyarrá az ugocsai földeket”. Azt remélték, hogyha a hét férfi kilépne a NYKP-ból,

¹⁷¹ PAKSA, 2013. 139.

¹⁷² KTÁL, Fond 1076. Op. 1. Od.zb. 9. 1-2.

¹⁷³ KTÁL, Fond 92. Op. 1. Od.zb. 1281. 7-10.

¹⁷⁴ KTÁL, Fond 272. Op. 1. Od.zb. 337. 1-21.

¹⁷⁵ KTÁL, Fond 272. Op. 1. Od.zb. 58. 1-29.

¹⁷⁶ A Nemzetvédelmi Keresztet 1940. december 11-én alapították. Azok a személyek kaphatták meg, akik ellenállást tanúsítottak a Tanácsköztársasággal, illetve a Magyarországot megszálló csapatokkal szemben. Az elcsatolt területeken végig a magyar érdekek mellett harcoltak.

akkor a mozgalom megszűnne Nagyszőlősen, végül csupán egy illetőt sikerült meggyőzniük a források alapján.¹⁷⁷

A mozgalomnak már a pártalapítási kísérletek, illetve a párthelyiségeknek a bejelentése sem ment egyszerűen. A hatóságok folyamatosan akadályozták ezen törekvéseiket, aminek következtében gyakorlatilag ellehetetlenítették működésüket. A levéltári források alapján ezeket a történéseket leginkább Ung megyében lehet nyomon követni. A főszolgabírók a körjegyzőségek, valamint a községek vezetőivel folyamatosan megfigyelés alatt tartották a párttagokat. A csendőrség és a tisztiorvos bevonásával pedig gyakorlatilag felszámolták a párthelyiségeiket. A helyi párthelyiségek általában a párttagok otthonaiban működtek. Ezek voltak az úgynevezett „nyilas házak”, amelyekben a helyi tagok összegyűltek.¹⁷⁸ A párthelyiségek, mivel egyszerű lakóépületek voltak, bizonyos feltételeknek meg kellett, hogy feleljenek, ha ezek nem voltak adottak, úgy a hatóságok ezekre hivatkozva gátolták meg a helyi pártalapítást, amelyet gyakran meg is tettek. Az épületek állapotát három szempont szerint értékelték: közegészségügyi, közrendészeti és tűzvédelmi. A történések menetének megértéséhez több kisebb eset által nyújtunk betekintést. Kisdobronyban 1940. május 17-én jelentették be a helyi párt megalakulását az illetékes szerveknél, ezt követően a tisztiorvos személyesen tekintette meg a bejelentett párthelyiséget, amelyet alkalmatlannak talált annál az oknál fogva, hogy az épület túl kicsi. A tisztiorvos a párthelyiség bezárását javasolta a főszolgabírónak, aki a kérésnek eleget téve megtette azt, illetve felszólította a párttagokat, hogy tartózkodjanak a további „összejövetelektől”.¹⁷⁹ Nem csupán az épületek állapotát mérték fel, de a mozgalom tagjait is, pontosabban azok megbízhatóságát állambiztonsági szempontól. Szürte községben például a körjegyző a következő szavakkal véleményezte a nyilasok tevékenységét: „a község megbízhatatlan elemei számára nem véleményezhetek nyugodt lélekkel gyülekező helyett”.¹⁸⁰ Nagygejőcön a körjegyző a község nyugalmanak megőrzése végett javasolta a párt betiltását.¹⁸¹ Pontosabb képet a nagydobronyi események kapcsán kaphatunk. A községben először 1940 októberében jelentették be a párt megalakulását. A bejelentő, Hidi F Sándor házat csak jóval később, 1942 márciusában találták alkalmatlannak a hatóságok. Az épületet közegészségügyi és közrendészeti szempontból nem találták megfelelőnek. A tagság ekkor úgy akarta áthidalni a problémát, hogy másnak a házába szerették volna bejelenteni a párthelyiséget, amire 1942. március 17-én került sor, de immáron Hidi M. Józsefnél. A főszolgabíró ekkor a 8120/1939. M.E. sz. rendelet 2. §-ra hivatkozva utasította el a bejelentést, s megtiltotta a tagoknak a további gyűléseket. Köszörű Károly főszolgabíró a 1929. XXX. t.c. 56. § b. pontja alapján el is rendelte a határozata végrehajtását, illetve értesítette a nagydobronyi csendőrséget,

¹⁷⁷ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 1-3, 73-74.

¹⁷⁸ PAKSY, 2013. 92.

¹⁷⁹ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 567. 14.

¹⁸⁰ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 567. 11.

¹⁸¹ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 567. 18.

hogy tartassák be az elrendelt intézkedéseket. A jogi keretek kihasználását követően az épületet is vizsgálat alá vetették, ami ismételten csak nem felelt meg egyik kritériumnak sem.¹⁸² A nagydobronyi nyilasok 1942. december 9-én ismételten megpróbálkoztak a párthelyiség bejelentésével, ekkor Köszörű Károly már beidézte a helyi pártvezetőt, Hidi M. Józsefet.¹⁸³ A NYKP elleni folyamatos hatósági fellépést megelégedve, Gieser Gyula Ung megyei pártvezető 1943. január 23-án levélben fordult Kossey János alispánhoz (10. sz. melléklet). Gieser a nagydobronyi párt érdekében akart eljárni. Levelében kifejtette, hogy nincs olyan jogszabály, amelynek következtében ne lehetne egy vidéki házat párthelyiségként használni. Azon véleményének is hangot adott, miszerint a NYKP-t egyenlőtlen bánásmódban részesítik más pártokkal szemben. Fellebbezésében valóban rámutatott néhány kettős mércére utaló dologra, például, hogy a kormánypárt hasonló „*parasztházban*” tartotta gyűléseit, akárcsak a községek vezetői. Gieser Gyula állításai ezekben a kérdésekben bizonyára meg is állták a helyüket. A hatóságokat azzal vádolta, hogy visszaélnék hatalmukkal: „*hivatalból üldözésnek vagyunk kitéve, holott nincs önkényuralom*”.¹⁸⁴ „*Pártunk tagjai tiszta erkölcsű adófizető állampolgárok, akik a nemzettel szemben elvégzik kötelességüket, de ugyanakkor jogaikkal élni is kívánnak. Törvénytelenység velünk szemben megszűnjék*”. Az Ung megyei vezető levelét követően sem változott meg a hatóságok döntése, Köszörű Károly továbbra is a párthelyiség bezárását szorgalmazta, mindezt annál az oknál fogva, hogy a „*pártiroda közönséges falusiház*”. Ekkor került előtérben a már említett Hidi M. József politikai múltja is „*ilyen egyének szervezkedésből magyar vonatkozásban semmi jót nem lehet várni*”.¹⁸⁵ A nagydobronyi nyilasok ügyére végül 1943. március 17-én egy háromtagú bizottság tett pontot. Csordás József járási tisztiorvos, a körjegyző Ujlaky István és Nagydobrony község vezetője, Hidi János voltak a bizottság tagjai. Felmérték az épület állapotát, amelyet továbbra sem találtak alkalmasnak, mivel véleményük szerint nem voltak megfelelőek a ház paraméterei.¹⁸⁶ A pártot azonban nem sikerült felszámolni a községben, majd csak a Vörös Hadsereg megérkezését követően vonták felelősségre a mozgalom vezetőit. Felvetődik a kérdés, hogy miért lehetett ennyire fontos a párthelyiségek felszámolása? A hatóság ezzel gyakorlatilag illegálisba tudták kényszeríteni a mozgalmat. Először is a jogi kereteket használták ki. Felszámolták az adott párthelyiséget, ezt követően a 8120/1939. M.E. sz. rendeletre hivatkozva, amely a gyülekezési jog korlátozásáról szólt, megtiltották az új alakuló gyűlések létrejöttét. Az 1929. XXX. t.c. 56. § b. pontja alapján¹⁸⁷ pedig a fellebbezést utasították vissza. Mokcsakerész településen megalakuló NYKP

¹⁸² KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 567. 26-27.

¹⁸³ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 1281. 7.

¹⁸⁴ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 1281. 7.

¹⁸⁵ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 1281. 7.

¹⁸⁶ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 1281. 10.

¹⁸⁷ 1929. évi XXX. törvénycikk - a közigazgatás rendezéséről. A jogorvoslatok halasztó hatálya 56. § (1) Azt a közigazgatási határozatot, amely ellen fellebbezéssel vagy közigazgatási bírósági panasszal lehet élni, jogerőre emelkedése előtt nem lehet végrehajtani, kivéve: b) ha a haladéktalan végrehajtás fontos közérdekből, avagy közveszély vagy helyrehozhatatlan kár elhárítása végett szükséges. Ilyen esetben a végrehajthatóságot a határozat záradékában, vagy

bejelentését például azért nem vették tudomásul a hatóságok, mivel a helyi tagok nem kértek engedélyt az alakuló gyűlés megtartására, amit feltehetőleg a gyülekezési jog korlátozása miatt amúgy sem kaptak volna meg.¹⁸⁸ Szirénfálván is hasonlóképpen léptek fel a hungaristákkal szemben, a helyi párttagok fellebbezésükben a következőket írták: „*Mi a Nyilaskeresztes Pártszervezet megalakulását nem gyölésen határoztuk el, hanem több községi gazda már régebben éreztük, hogy szükségünk van ilyen szervezetre. Beszéltünk erről a sétaközben, látogatások alkalmával, korcsmában és a mezei munka közben, elhatároztuk, hogy ezt bejelentjük a helyi szervezet megalakulását*”.¹⁸⁹ A jogi kereteken túl ott van az a tényező is, hogy a bizottságokba olyan emberek kerültek, akik valamiféle köztisztviselői tisztséget viseltek (községvezető, körjegyző). Ez azért lehetett döntő, ugyanis nagy valószínűséggel a kormány álláspontját képviselték a nyilasokkal szemben, s ezért lehet, hogy Geiser Gyula levelében említett kettősség megjelenhetett (kormánypárt helyi szervezeteinek a gyűléseire alkalmas volt egy parasztház, de a NYKP-nek már nem). A hatóságok azzal, hogy felszámolták a párthelyiségeket gyakorlatilag bezárták a kört a nyilasok előtt, először is nem engedélyezték az alakuló gyűlések létrejöttét, s mivel gyülekezési tilalom volt érvényben, a tagoknak esélyük sem volt törvényesen újraszervezni a pártot. Akadt olyan település is, ahol a helyi tagok a fellebbezés során megemlítették, hogy már a községben az összes párttag házát bejelentették, de azok közül egy sem felelt meg.¹⁹⁰ Korláthelmecen úgy akartak kibújni a hatóságok szorításából, hogy mástól bérelték a páthelyiséget, s az épület a leírások alapján valóban jobb állapotnak örvendett, mint az ezt megelőzően vizsgált lakóházak, de így is eljárást indítottak ellenük.¹⁹¹ A felvázolt események nem kizárólagosan az Ung megyei falvakra voltak jellemzőek, csupán a források itt engednek bővebb betekintést nyújtani. Bereg megyében is találkozhatunk hasonló precedensekkel. A beregszászi járásban Beregsom községben, ugyanazon szempontokra hivatkozva javasolták a párthelyiség bejelentésének elutasítását.¹⁹² A munkácsi járásban Kis- és Nagyút településeken szintén hasonlóképpen reagáltak a helyi szervek. Mindhárom településen felmerült a hungaristák politikai múltjának felülvizsgálata is, Nagyút községben például arról szóltak a beszámolók, hogy a tagok egykoron a Csehszlovák Agrárpártnak a sorait erősítették.¹⁹³ Ugocsa megyében, míg Tiszaújlakon a főszolgabírónak sikerült a pártot kilakoltatnia, addig Nagyszőlősen nehézségekbe ütközött. A nagyszőlősi mozgalom ugyanis az egykori Nemzeti Magyar Párt épületébe költözött be. A főszolgabírónak ez gondot jelentett, mivel a csehszlovák hatóságok engedélyezték a párthelyiség

ha a végrehajtás szüksége később merül fel, külön határozatban kifejezetten és indokoltan ki kell mondani. Forrás: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92900030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1929%2520XXX> (2021.05.21)

¹⁸⁸ KTÁL, Fond 297. Op. 2. Od.zb. 297. 36.

¹⁸⁹ KTÁL, Fond 45. Op. 1. Od.zb.35. 11.

¹⁹⁰ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 567. 1-27.

¹⁹¹ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 567. 1-27.

¹⁹² KTÁL, Fond 576. Op. 1. Od.zb. 323. 1-4.

¹⁹³ KTÁL, Fond 713. Op. 1. Od.zb. 134. 1-4.

fenntartását, így kerülni kellett annak a látszatát, hogy a magyar szervek már nem teszik ugyanazt lehetővé.¹⁹⁴ A párthelyiségek felszámolása egy általános jelenség volt a hatóságok részéről, amivel próbálták akadályozni a NYKP térnyerését, és döntő többségükben sikerrel is jártak vele.

Az 1938-as 3400/1938. ME sz. rendelete értelmében az állami hivatalnokok nem léphettek be a szélsőséges pártok soraiba. Később ezt az intézkedést a kormány mérsékelte arra, hogy a tagságot engedélyezte, de a párttisztviselés betöltését, rendezvényeken való felszólalást, illetve a különböző szimbólumok viselését továbbra is megtiltotta számukra.¹⁹⁵ Az említett rendelet hatását a helyi közegekben, valamint a hatóságok magatartását a vezető szerepet betöltő hungaristákkal szemben, három különböző eset történései mentén szeretnénk vázolni. Tiszaújlakon két állami alkalmazott ellen indítottak nyomozást a hatóságok. Homoki László és Boros Ferenc a Futura¹⁹⁶ alkalmazottjai voltak. A források szerint Homoki járási vezető volt, Boros pedig a tiszaújlaki csoportvezető. A két férfi ügyét a főispán, Siménfalvy Árpád személyesen vette a kezébe, s levélben kereste fel Darányi Bélát, a Futura alelnökét. Levelében arra kérte Darányit, hogy mentse fel szolgálata alól Homokit és Borost, vagy helyezték át őket egy többségében románok által lakott településre. Siménfalvy mindezt azzal indokolta, hogy máskülönben a MÉP nem fog tudni megerősödni a településen. Érdeemes talán arról néhány szót ejteni, hogy milyen is volt a NYKP beágyazottsága a községben. A levéltári források szerint 1941-ben 130-140 tagja volt a pártnak, és működött női és ifjúsági tagozat is, így nem lehetett teljesen alaptalan a főispán félelme.¹⁹⁷ A kérése nem volt egyedüli, más problémásnak vélt személlyel is hasonlóképpen járt el. Ungváron a Magyarországi Németek Népi Szövetségének egyik tagját akarta áthelyeztetni, annyi különbséggel, hogy az illetőt egy ruszinok által lakott térségbe szeretne volna küldeni: *„ruthén vidékre való áthelyezését azért javaslom, mert ezen a vonalon, kivéve a perecsenyi üzemet, nincsenek német érdekeltségek, és nem lakik német kisebbség, nem lesz tehát módja ahhoz, hogy ott ilyen irányú munkát vagy propagandát fejtsen ki”*.¹⁹⁸ Abban az esetben, ha nem állt törvényes eszköz a helyi szervek kezében, akkor megpróbálták személyi befolyásukat latba vetni, mint ahogyan azt a két eset is szemlélteti. A két egymástól független történésből továbbá az is leszűrhető, hogy a hatóságok által állambiztonsági szempontból veszélyt jelentő személyeket egyszerűen kiemelték környezetükből, ezzel is gyengítve a nem kormánybarát mozgalmakat. Homoki László és Boros Ferenc végül elismerték a párttagságukat, azonban azt tagadták, hogy bármiféle tisztséget viselnének a mozgalmon belül, illetve állításuk szerint 1941. január 28-án ki is léptek pártból. A későbbiekben, Darányi Béla levélben válaszolt a főispán megkeresésére, amelyben jót állt

¹⁹⁴ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 4,7-8,

¹⁹⁵ PAKSA, 2013. 216.

¹⁹⁶ Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi Részvénytársasága.

¹⁹⁷ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 2. 1.

¹⁹⁸ KTÁL, Fond 47. Op. 2. Od.zb. 141. 11-17.

a két tisztviselőért, illetve személyi kihallgatást kért a két férfinak, amit meg is kaptak.¹⁹⁹ A törvény értelmében nem volt tilos a párttagság, csupán a párttiszttség betöltése, így akár maradhattak volna a mozgalom soraiban, mégis inkább elhagyták azt, hogy egzisztenciájukat megtarthassák. A személyes esetek, amely a NYKP egy-egy tagját érintették, nemcsak a mozgalom akkor aktuális helyzetébe engednek betekintést, de a hatóságok hozzáállása is leszűrhető a történésekből.

Az Ungi Református Egyházmegye 1940. június 13-as gyűlésén a „közrend és a törvény tekintélyének”, valamint a nagydobronyi egyházközség békéjének megóvása érdekében előterjesztést tett, Gönczy Pál (11. sz. melléklet) református lelkész internálásának ügyében. Gönczy esete azért is érdekes, mert a magyar és a szovjet hatóságok egyaránt internálni akarták az előző államban kifejtett magatartása miatt, sőt utóbbi ezt meg is tette. A revíziót követően kérdések merültek fel a lelkész politikai múltjával kapcsolatban. Először is nem derült ki egyértelműen, hogy a Csehszlovák Agrár, vagy a Magyar Nemzeti Pártnak volt-e tagja a csehszlovák időszak során, de hasonló a helyzet a NYKP-ben betöltött szerepe kapcsán is.²⁰⁰ Az Ungi Református Egyházmegye 1940-es jegyzőkönyvéből az derül ki, hogy az „*egyházi főhatóságának durva megsértése és az egyházi törvények rendelkezéseivel szemben tanúsított renitens viselkedése miatt...*” nyilvános megkövetésre, illetve 100 pengő bírságra ítélték, s a döntés jogerős volt.²⁰¹ Az 1941-es jegyzőkönyv szerint az igazoló bizottság felmentette az ellene hozott vádak alól, de a felmerülő költségeket neki kellett állnia.²⁰² Az előbbi ítélet feltehetőleg a nyilas mozgalomban vállalt szerepe miatt, míg az utóbbi a csehszlovák érában kifejtett politikai magatartására vonatkozott, amelynek vádjai alól felmentették. A magyar hatóságok végül nem internálták, Gönczy a helyén maradhatott, erről tesz tanúbizonyságot a helyi sajtó is. 1941-ben részt vett az országzászló, illetve első világháborús emlékmű avatásán Nagydobronyban, ahol beszédet is mondott. 1942-ben a Nagydobronyi Református Egyházközségről tett jelentésben még mindig őt említik meg a település lelkészeként.²⁰³ Ami a nyilas mozgalomban vállalt szerepét illeti, egyfajta szellemi vezetője lehetett a nagydobronyi pártnak. Személyesen nem agitált, csupán irányította a tagokat „*lakásán gyűjtheti össze egy pár nagyhangú emberét és ezek útján irányíthatja a dolgokat*”. A körjegyző jelentésében arról is beszámol, hogy a tagok mindig egy időben jelentek meg a lelkész házánál, vagy egy bizonyos „*Szeretetházánál*”.²⁰⁴ Gönczy személyét a lakosokra gyakorolt hatása és a „*társadalmi rend és béke szempontjából*” veszélyesnek ítélték meg a hatóságok, de felmerült az a kétség is, ha esetlegesen felmentik, akkor a „*társadalmi rendre káros*

¹⁹⁹ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 2. 1.

²⁰⁰ KTÁL, Fond 1076. Op. 1. Od.zb. 9. 1-2.

²⁰¹ Az Ungi Református Egyházmegye jegyzőkönyve, 74.szám (1940). Szerkesztette: Kőmives Sándor. 112.

²⁰² Az Ungi Református Egyházmegye jegyzőkönyve, 75. szám (1941). Szerkesztette: Kőmives Sándor. 66.

²⁰³ FODOR Gusztáv: *Akik a nagy nyomorúságból jöttek. A sztálini diktatúra koncepciós perei kárpátaljai református lelkészek ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján. Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek.* Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány. Budapest, 2017. 26. (a továbbiakban: FODOR, 2017)

²⁰⁴ KTÁL, Fond 1076. Op. 1. Od.zb. 9. 2.

működését még nagyobb eréllyel fogja megkezdeni".²⁰⁵ 1944 őszén a Vörös Hadsereg megszállta Kárpátalját, s 1945. június 29-én a szovjet-csehszlovák egyezmény keretein belül Kárpátalja a Szovjetunióhoz került, majd 1946. január 22-én a régiót betagolták az USZSZK²⁰⁶ kötelékébe.²⁰⁷ Gönczy Pál egészen 1946. július 30-ig maradt pozíciójában, ekkor az Állambiztonsági Hivatal Ungvári Körzeti Osztályának helyettese, Szitnyikov főhadnagy elrendelte letartóztatását. A letartóztatásának okai között szerepelt, hogy Kárpátontúli Ukrajna „magyar megszállása” idején a NYKP tagja volt. Kihallgatása során elmondta, hogy a „magyar megszállás” idején 1939-ben Nagydobronyban ő szervezte meg a „népellenes” Magyar Szocialista Néppártot, amelynek 1942-ig Hidi B. Sándor (feltehetőleg Hidi F. Sándor) és Hidi M. József voltak a vezetői. A kihallgatás jegyzőkönyvében számos kettősség, és nem egyértelmű dolog szerepel. Az egyik dolog, ami további kérdéseket vethet fel Gönczy azon állítása, hogy nem a NYKP tagja volt, hanem a Magyar Szocialista Néppárté. Az eddigiek során azonban nem talákoztunk hasonló nevű szélsőjobboldali párttal. A levéltári források szerint a NYKP már 1940-ben megalakult a községben, de a kihallgatás során a lelkész azt állította, hogy a pártról csak 1942-ben hallott egy ismeretlen ungvári nyilastól, aki beszervezte Hidi M. Józsefet és Hidi F. Sándort. A főszoigabírói iratok viszont azt tanúsítják, hogy a NYKP már 1940-ben megalakult a községben, s a pártot bejelentő dokumentumon ott van Hubay Kálmán pártvezető (ekkor még ő állt a párt élén) neve, és a mozgalom pecsétje.²⁰⁸ Gönczy a 3400/1938. ME²⁰⁹ rendeletre hivatkozva elmondta, hogy nem volt tagja a pártnak, mivel lelkészként dolgozott. Ez megmagyarázná a körjegyző jelentésében tett azon állításokat, hogy a lelkész személyesen nem agitál, csupán szervezheti a mozgalmat. A 3400/1938. ME rendelet 1942-ben már nem tiltotta a párttagságot, csak a tisztségek viselését.²¹⁰ Gönczy belépett a kormánypártba is a Magyar Élet Pártjába, de állítása szerint csak azért, hogy megtarthassa hivatalát, de teljes mértékben támogatta és részt vett a NYKP munkájában. Gönczy Pált végül a szovjet hatóságok nyolc évre ítélték el, vagyonát elkobozták és munkalágerbe küldték. Büntetését Szverdlovszk melletti Turinszk táborban kezdte meg, később Mordoviába került. 1954-ben Krasznojarszk vidékére telepítették. 1956. május 2-án tért haza Nagydobronyba.²¹¹ A nagydobronyi lelkész esetén keresztül betekintést kaphatunk abba, hogy a szovjet hatalom hogyan is vonta felelősségre a szélsőjobboldali mozgalmakban résztvevő személyeket. Érdeemes megemlíteni, hogy Gönczy részese volt annak a folyamatnak, amely során a kárpátaljai református lelkészséget az NKVD letartóztatta és

²⁰⁵ KTÁL, Fond 1076. Op. 1. Od.zb. 9.2.

²⁰⁶ Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság.

²⁰⁷ FEDINEC, Csilla és VEHEs, Mikola. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Argumentum Kiadó - MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010. 233. (a továbbiakban: FEDINEC–VEHEs, 2010)

²⁰⁸ KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 567. 1-27.

²⁰⁹ PAKSA, 2013. 216.

²¹⁰ FODOR, 2017. 39.

²¹¹ FODOR, 2017. 33.

bebörtönözte. A NYKP-ban kifejtett tevékenysége ürügyet szolgáltatott erre, de valószínűleg ettől függetlenül is letartóztatták volna, ahogyan sok más lelkészt is. A NYKP-ban való szerepvállalásért a magyar hatóságok egy egyre inkább kirajzolódó sémát követtek. Felmerült az internálás lehetősége, vizsgálat alá került a politikai múltja, illetve veszélybe került a hivatala. Ezek mellett még ott van egyház felelősségre vonása, a pénzbírság és a nyilvános megkövetés.

Lendvai Vince, MÁV alkalmazott, tagja volt a Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalomnak. A későbbiek során becsatlakozott egy MÁV alkalmazottak által szervezett csoportosulásba. A vasúti dolgozók a mozgalmon belül lényegében létrehozták saját szakszervezetüket, a „*vasutasok szervezetét*”, amelynek célja a mozgalom támogatásán túl, hogy a MÁV alkalmazottaknak legyen megfelelő érdekképviselője. A 3400/1938. ME rendelet miatt a csoport titokban működött. Lendvait egyik munkatársa, Balogh József avatta be, aki egyébként a vezetője volt a csoportnak. 1939 augusztusában azonban Balogh bevonult a seregbe, és az irányítást Lendvai Vincére bízta. A történeésekről már a Magyar Kir. Rendőrség budapesti főkapitányságának politikai osztályának kihallgatási jegyzőkönyvéből szerezhethetünk tudomást, amit 1940. március 7-én vettek fel. Lendvait előbb előzetes letartóztatásba, majd pedig rendőrségi felügyelet alá helyezték a hatóságok, mivel állambiztonsági szempontból veszélyesnek tartották. Lendvai kérésére Csap települését jelölték ki számára tartózkodási helyként, s ennek függvényében az ungvári rendőrség, illetve az ungvári járás főszolgabírója volt megbízva felügyeletével, így kerülhetett a helyi levéltárba az ügynek a dossziéja. A csapi körjegyző Lendvaira, mint csapi lakosra hivatkozik, ami feltehetőleg annak tudható be, hogy a revíziót követően itt teljesíthetett szolgálatot, vagy azon vasúti szakaszon, amely áthaladt a településen, és helyben kaphatott szolgálati lakást.²¹² Három eset áttekintését követően találhatunk párhuzamokat, először is mind a négy férfi valamilyen tisztséget viselt, hárman állami közalkalmazottak, egy fő pedig egyházi hivatalos viselt. Mind a négy szereplő tagja volt a NYKP-nak, és valamilyen tisztséget is betölthettek ott. A történeésekből nemcsak a 3400/1938. ME sz. rendelet lecsapódását láthatjuk helyi, illetve országos szintereken, de az is kirajzolódik az esetek kapcsán, hogy a hatóságok megpróbálták a vezető szerepet betöltő tagokat kivonni közeükből, és ezzel is útját állni a mozgalom további szervezkedésének. A hatósági fellépések módjában és következményeiben is találhatunk hasonlóságokat, és eltéréseket. Akadt, akit internálni akartak, egyeseket áthelyezni, míg egyesek előzetes letartóztatásba is kerültek. Mindegyik esetben megfigyelhető az aktorok egzisztenciájának veszélybe kerülése, és a rájuk nehezedő hatósági nyomás. A helyi hatóságok intézkedései nem kizárólagosan a kormány álláspontját képviselték, de a saját érdekükben is eljárak. A helyi tisztségviselői elit, bár kormánypárti volt döntő többségben, nem engedte, illetve nem is engedte más elemeknek, hogy azok saját működési területükön belül,

²¹² KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 1000. 1-35.

esetlegesen túlzott hatást gyakoroljanak az emberekre. Röviden összefoglalva, saját hatalmuk megtartása érdekében is felléptek a nyilasokkal szemben.

A NYKP és tagjainak nemcsak a regnáló kormányok intézkedéseivel, de a helyi hatóságokkal is szembe kellett nézniük. A törvények által biztosított kereteken túl a személyes befolyásukat is gyakran bevetve léptek fel a vezető pozícióban lévő köztisztviselők a mozgalommal szemben. A tagok folyamatos megfigyelés, vagy egyesek esetében konkrét őrizet alatt álltak, s gyakran kellett kihallgatásra is járniuk. A propaganda- és sajtóanyagukat nemcsak lefoglalták, de egyes kisebb községekben napi szinten a postaládájukat is átkutatták ezeket keresve. A tagok politikai múltjának átvilágításán túl, a regnáló hatalomra is veszélyes egyénként kezelték őket. Ebből kifolyólag a munkahelyről való elbocsátás, az áthelyezések, de az internálás és a börtön lehetősége is folyamatosan fennállt. A párhelyiségek felszámolásával illegálisba kényszerítették a mozgalmat, ez egy hatékony módja volt, hogy települési szinten gátat szabjanak a pártnak. A mozgalom egészen 1944 tavaszáig hatósági kontroll alatt állt, de nem sikerült teljesen felszámolni azt, bár azt sem, hogy nem lett volna meg a hatása. Egy 1941-es jelentés szerint bár a nyilasok „vesztettek lendületükből”, de csendesen tovább folytatták tevékenységüket.²¹³ 1943-ra azonban a párt már erősen stagnált mindhárom megyében. Ez több tényezőre vezethető vissza, először is a párt országos szinten is hanyatlásnak indult, másodsorban más szélsőjobboldali mozgalmak kerültek előtérben (MMP és MNSZP), mind országos, mind regionális szinten. A Bereg és Ugocsa megyében bekövetkező pártszakadás pedig tovább forgácsolta a pártot. A források alapján Munkácson 1943 augusztusában még tartottak gyűlést a tagok, de 1944 januárja és márciusa között már nem, igaz ez csupán a hatóságok által hivatalosan engedélyezett összejövetelekre vonatkozik.²¹⁴ Tiszaújlakon 1943-ban a mozgalom párhelyiség és pártvezető nélkül maradt, ugyanis Molnár Gyula helyi szervezőt behívták a frontra, aminek következtében a párt megszűnt.²¹⁵ Ungváron a párttagok nagyrésze ugyancsak a fronton volt.²¹⁶ Baranyi Józsefet, a NYKP korábbi Bereg és Ugocsa vármegyéek pártvezetőjét szintén behívták, igaz még 1942 nyarán.²¹⁷ A kommunista és az államra veszélyt jelentő egyéneket a hatóságok listázták, mégpedig abból a szempontból, hogy a frontra vagy munkaszolgálatba osszák be őket.²¹⁸ Elképzelhető, hogy a szélsőjobboldali pártok tagjait is hasonló megfontolás alapján hívták be. Ezek a tényezők összességében együttesen kezdték ki mozgalmat, és ehhez járultak hozzá a hatósági intézkedések hada. Mindezek ellenére a NYKP és tagjainak sikerült a vízfelszínen maradni, és a német megszállást követően, számukra egy szabadabb politikai légkörben újjászervezni magukat.

²¹³ KTÁL, Fond 92. Op. 1. Od.zb. 2. 1-25.

²¹⁴ KTÁL, Fond 1553. Op. 1. Od.zb. 35. 30-33.

²¹⁵ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 14. 68.

²¹⁶ KTÁL, Fond 47. Op. 2. Od.zb. 173. 1-2.

²¹⁷ Magyarország, 1942. augusztus 14. 184. szám. 4.

²¹⁸ KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 17. 11-45.

3.4. A német megszállás és következményei

A német hadvezetés a kedvezőtlen hadi események következtében már 1943-ban elkezdte kidolgozni Magyarország megszállásának tervét.²¹⁹ Végül 1944. március 19-én Németország az úgynevezett Margarethe hadművelet keretein belül megszállta Magyarországot, így meggátolva az ország esetleges kiugrását a háborúból.²²⁰ A megszállás belpolitikai változásokkal járt, Sztójay Döme, korábbi magyar berlini nagykövet, aki köztudottan németbarát politikus volt, miniszterelnöki kinevezést kapott. Az új kormány tagjai közül hatan a korábbi kormánypártból kerültek ki, négy fő a MMP-ből és egy fő pártunkívüli volt. A NYKP nem vett részt a koalícióban, mivel Szálasi Ferenc saját kormányt szeretett volna alakítani, ahol pártja lett volna a kizárólagos hangadó.²²¹ A német katonaság 1944. március 22-én érkezett Ungvárra.²²² Munkácsra március 24-én²²³, Beregszász városába pedig egy 40-50 fős kontingens március 29-én érkezett meg.²²⁴ Ezt követően nem sokkal 1944. április 1-től érvénybe lépett az 1.440. M.E. rendelet, amelynek értelmében Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegyéket, illetve az ungi, beregi és máramarosi közigazgatási kirendeltségeket hadműveleti területté nyilvánították.²²⁵ A megszállás végzetesnek bizonyult a kárpátaljai zsidóságra nézve. A német katonák több erőszakos bűncselekményt követtek el, házakba törtek be, raboltak, és bántalmazták a zsidó lakosságot, nem sokkal később április 14-én pedig elkezdődött az összegyűjtésük. Bereg megyében Beregszászon és Munkácson állítottak fel gettókat, Ugocsában Nagyszőlösön, Ung vármegyében pedig Ungváron. Az első transzport május 14-én indult meg Munkácsról, s Kárpátaljáról összesen 85-87 ezer zsidó lakost deportáltak.²²⁶ A Sztójay-kormány jelentős intézkedéseket hajtott végre a közigazgatás terén, 1944. április 27-én a megyéket széles jogkörrel irányító főispánok közül harmincegyből húszat leváltottak.²²⁷ A köztisztviselők leváltása és áthelyezése térségünket is érintette az alispánoktól a polgármesterekig (12. sz. melléklet). Voltak, akik önként kérték felmentésüket, mivel nem voltak hajlandóak együttműködni a megszállókkal. Felmentését kérte a Kárpátaljai Kormányzóság kormányzói biztosa, Tomesányi Vilmos Pál, helyette Vincze András nyugalmazott altábornagyot nevezték ki kormánybiztosnak. Vincze András maga is tagja volt MMP-nek. Ung és Ugocsa megye főispánjának, Réthy-Haszlinger Ferenc²²⁸ nyugalmazott

²¹⁹ UNGVÁRY Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 229.

²²⁰ SZÁMVÉBER Norbert: *A német megszállás - percről percre*. A Hadtörténelmi Múzeum értesítője = Acta Musei Militaris in Hungaria, 2005. 8. sz. 162.

²²¹ PAKSA, 2013. 276.

²²² FEDINEC – VEHEŠ, 2010. 201.

²²³ KOSZTYÓ, 2021. 108.

²²⁴ KOSZTYÓ Gyula: *A beregszászi zsidó hitközség német megsarcolása 1944-ben*. Clio Intézet, pp. 1-6. , 6 p. (2020). Elérhető: <https://www.clioinstitut.hu/single-post/2020/01/11/a-beregsz%C3%A1lasi-zsid%C3%B3-hitk%C3%B6zs%C3%A9g-n%C3%A9met-sarcol%C3%A1sa-1944-ben> (2022.03.31)

²²⁵ FEDINEC, 2015. 150-151.

²²⁶ FEDINEC – VEHEŠ, 2010. 188-190.

²²⁷ PAKSA, 2013. 272.

²²⁸ Zsidókérdéskutató Magyar Intézet egyik alapító tagja.

huszár ezredest nevezték ki.²²⁹ Réthy-Haszlinger a MNSZP-nek volt a tagja, s jó kapcsolatot ápolt Endre László belügyi államtitkárral.²³⁰ Tatár Géza, aki Bereg megye új alispánja lett, Baky László államtitkár embere volt.²³¹ Ugocsa megye alispánja Baky László személyi titkára, Marnó Béla lett.²³² Olyan emberek kerültek döntéshozatali pozíciókába, akik maguk is szélsőjobboldali körökben mozogtak. A személyi állomány lecserélése következtében megélnékültek a szélsőjobboldali mozgalmak tevékenységei, elhárultak az akadályok a nyilvános szervezkedés elől. A sajtóanyagok alapján különösen Ung megyében aktivizálódott a NYKP. A belpolitikai légkör érezhetően megváltozott, ez jól érzékelhető a párt egyik értekezletéről szóló tudósításban. Geiser Gyula a párt megyevezetője *„felhívta a községvezetők figyelmét arra az öröndetes tényre, hogy ma már nincsenek kitéve, mint a múltban korlátozásoknak, vagy párthelyiségek bezárásának”*. A megyevezető elmondta, hogy vége annak az időszaknak, mikor a párthelyiségek megnyitását különböző indokokkal elutasították és biztosította a községvezetőket, az engedélyeket ezen túl meg fogják kapni. Geiser utasította a mozgalmat, hogy szervezkedjenek tovább, majd ismertette a budapesti NYKP nagytanácsán elhangzottakat.²³³ Korábban egy nyilvános pártértekezlet elképzelhetetlen lett volna, de az is, hogy a párthelyiségek működését maradéktalanul engedélyezzék a hatóságok. 1944 májusában a párt harminckilenc vidéki szervezete tartott közgyűléseket. Ung megye két járásában összesen ötvenhat település volt, így Ungvárt beleszámítva negyven helységben tartottak fenn pártszervezeteket ekkortájt. A köztisztviselőket nem érintette tovább a 3400/1938. ME sz. rendelete: *„köztisztviselőket jobboldali párt állásuk, párttagságuk miatt az annakidején kiadott rendelet alapján többé nem fenyegeti felelősségrevonás, vagy bárminő sérelmet”*. Ung vármegye aljegyzőjére úgy hivatkoznak a sajtóban, mint a párt *„régí harcosa”*, aki korábban dél-dunántúli szervezeteknek a kiépítésében vett részt, a belpolitikai változások következtében a helyi mozgalmak szervezésében fog részt venni.²³⁴

Különböző kisebb segélyakciókat is végrehajtottak, elsősorban a sebesült honvédek körében. 1944 májusában az ungvári párttagok élelmiszerekkel és ajándékokkal keresték fel a hadikórházak sérültjeit, a fiatalok a sebesült német katonákat is meglátogatták.²³⁵ A kisdobronyi szervezet a sebesült honvédek számára négy kosár *„kalácsot”* és *„sülttésztát”* ajánlott fel.²³⁶ 1944

²²⁹ Belügyi Közlöny, 1944. május 14. 21. szám. 710.

²³⁰ PAKSA Rudolf: *Zsidókérdéskutató Magyar Intézet, avagy a „tudományos antiszemitizmus” Magyarországon*. Múltunk, 2018. (63. évf.) 1. sz. 20.

²³¹ KARSAI László–MOLNÁR Judit: *Endre-Baky-Jaross per*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1994. 543.

²³² ÖZE Sándor – ÖZE Sándorné: *Sárréti Sasok. Nemzeti ellenállási mozgalom Kelet-Magyarországon 1948–1953*. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2012. 349.

²³³ Kárpáti Híradó, 1944. április 19. 87. szám. 2.

²³⁴ Kárpáti Híradó, 1944. április 25. 92. szám. 2.

²³⁵ Kárpáti Magyar Hírlap, 1944. május 11. 60. szám. 4.

²³⁶ Kárpáti Magyar Hírlap, 1944. július 6. 80. szám. 4.

áprilisban az Ung megyei pártértekezlet kereteiben belül, a megyevezető Geiser Gyula indítványára elfogadták, hogy a bombakárosult „*testvérek*” számára gyűjtést szerveztek. A helyi vezetők jelentős összegeket adományoztak, Borsabányai Antal 150, Borsabányai Gyula és Geiser Gyula 100-100 pengőt ajánlottak fel.²³⁷ 1944 júniusában a NYKP és az akkor újonnan alakult Kárpátaljai Ruszinok Autonóm Népi Egység Pártjának (a párt alapítója és elnöke Bródy András volt²³⁸) vezetői ismerkedő estét tartottak.²³⁹ A sajtóorgánumban található cikkek alapján látható, hogy megélénkült a mozgalom tevékenysége. A hatóságok engedélyezték a szélsőjobboldali pártok propagandaanyagainak terjesztését is. 1944. július 14-én a MNSZP ungvári vezetője, Morgen Péter engedélyt kapott szórólapok terjesztésre, amelyet ezt megelőzően a hatóságok folyamatosan megtiltottak (13-14. sz. mellékletek).²⁴⁰

Bereg és Ugocsa megyékben jóval haloványabb volt a mozgósítás a párt részéről. Munkácson ugyan tartottak 1944 márciusa és júliusa között politikai gyűléseket, de jelentősebb események nem szerepeltek a rendőrkapitány jelentésében.²⁴¹ Ezzel szemben Nagyszőlősön a főispán 1944. június 5-én aziránt érdeklődött a főszolgabírónál, hogy a helyi nyilasok tartanak-e illegális gyűléseket a gyülekezési tilalom ellenére. A főszolgabírói jelentés szerint a tagok csupán otthonaikban találkoztak és ott tartottak értekezleteket.²⁴² A két településen csendesen folyt a szervezkedés, de Nagyszőlős esetében érdekes, hogy még a német megszállást követően is figyelték a párt esetleges kihágásait, már csak az Ung megyében kibontakozó szabadabb légkör miatt is, hiszen ekkor mindkét megye főispánja Réthy-Haszlinger Ferenc volt. A párt helyzetét a levéltári források és a sajtóanyagok hiánya miatt nehezebb felmérni a Bereg és Ugocsa megyékben. Bereg megyében elsősorban a MNSZP volt aktív. 1944. április 16-án megyei pártértekezletet hívott össze Baranyi József.²⁴³ Az értekezletről a Kárpáti Híradó cikket is közölt: „*Munkácson hosszú szünet után elsőértekezletét tartotta saját helyiségében. Az épület ormát a magyar és német nemzeti lobogó és a párt zászlaja díszítette*”.²⁴⁴ Nem sokkal később Munkácson már 900 fő csatlakozott a párthoz²⁴⁵ Baranyi 1944 májusában Beregszászon és a járás területén kezdte meg a szervezkedést Mezőkaszonyban, Csonkapapiban, Zápszonyban, Hetenyben pedig megalakultak az első vidéki alapszervezetek.²⁴⁶ A mozgalom még Máramarosszigeten is megalapította saját alapszervezetét.²⁴⁷ A

²³⁷ Kárpáti Híradó, 1944. április 19. 87. szám. 2.

²³⁸ FEDINEC, 2002. 419.

²³⁹ Kárpáti MagyarHírlap, 1944. június 15. 72. szám. 3.

²⁴⁰ KTÁL, Fond 94. Op. 2. Od.zb. 1902. 1-2.

²⁴¹ KTÁL, Fond 1553. Op. 1. Od.zb. 35. 33-35.

²⁴² KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 2. 38, 26.

²⁴³ Kárpáti Híradó, 1944. április 16. 85. szám. 9.

²⁴⁴ Kárpáti Híradó, 1944. április 18. 86. szám. 2.

²⁴⁵ KOSZTYÓ, 2021. 53.

²⁴⁶ U.o. 58.

²⁴⁷ Kárpáti Híradó, 1944. április 28. 95. szám. 3.

párt rendvédelmi alakulatokat is szervezett, amelyek Munkácson a zsidó lakosság vagyonának rekvirálásában is részt vettek.²⁴⁸ A MMP ugyancsak Munkácson kezdte meg a szervezkedést, s állandó párthelyiséget is nyitottak.²⁴⁹ A városban, akárcsak a NYKP, Ungváron gyűjtést szerveztek a bombakárosultak részére.²⁵⁰ A zsidó lakosságtól lefoglalt üzletek és vállalatok átvételére a párt ungvári alapszervezeténél lehetett jelentkezni, szintűgy azok, akik ingatlant akartak igényelni. „Ugancsak felhívja a párt mindazokat, akik kiürített zsidó lakásra tartanak igényt, hogy adataikat és az igénylendő lakás pontos címét a párttitkárságnak sürgősen jelentsék be”.²⁵¹ Ösztönözték a vidéken élőket, hogy csatlakozzanak a mozgalomhoz: „akik a pártnevezetépítő feladataival egyetértenek, hogy lépjenek be a pártba”.²⁵² Mindkét mozgalomnak kedvezett, hogy a döntéshozatali szerepkörökben mind a helyi, mind az államhatalmi színtereken párttársaik kerültek, ezzel magyarázható, hogy jobban tudtak mozgósítani a helyi társadalmon belül, különösen Bereg megyében. A MMP például saját tagsága számára az elkobzott zsidó ingatlanokból tudott kiutalni, addig a NYKP, mivel ekkor még legfelsőbb szinteken nem kerültek pozícióba, ezt nem tudták megtenni. A másik tényező, hogy a Bereg és Ugocsában végbemenő pártszakadás következtében a tagság jelentős része csatlakozott a MNSZP-hez, így eleve nehezebb volt elérniük az embereket. Ezzel szemben Ung megyében, ahol nem következett be a pártszakadás, és megvoltak a mozgalomnak a helyi bázisai, könnyebb volt ismételtelen elkezdni a szervezkedést. 1944. július 24-én Vincze András kormánybiztos a hadművelleti területen a gyűléseket és a pártpolitikai gyűléseket megtiltotta. ²⁵³ Az Óslakó mégis a következőket írta a helyzetről: „A politikai pártok tevékenységét a kárpáti hadművelleti területen azonnali hatállyal megszüntette a belügyminiszter. Részletes rendelet, amikor e sorokat írjuk, még nem jött [...] A belügyminiszter rendelete napok óta érvényes. Mégis Szálasi plakátokat látunk, új nyilas falfestéseket”.²⁵⁴ A szélsőjobboldali pártok 1944 augusztusában is működtek, de nem sokkal később újra belpolitikai változások történtek, és már a rendelkezésünk re álló sajtóforrásokban sem követhető tevékenységük. 1944. augusztus 23-án Romániának sikerült a kiugrás a háborúból. Kihasználva a németek megingását, Horthy Miklós kormányzó leváltotta a Szójtay-kormányt és helyette Lakatos Géza katona-hivatalnoki kormánya került hatalomra 1944. augusztus 24-én.²⁵⁵ A 3080/1944. ME számú rendelettel felfüggesztette a pártok működését, így a NYKP is illegálisba kényszerült. A nyilas hatalomátvételt követően Vajna Gábor belügyminiszter a 202 800/1944. VII. sz. rendelettel feloldja ezt, így az egyetlen legálisan működő párt a NYKP lett,

²⁴⁸ Kárpáti Híradó, 1944. április 27. 94. szám. 3.

²⁴⁹ Kárpáti Híradó, 1944. április 18. 86. szám. 2.

²⁵⁰ Kárpáti Híradó, 1944. április 27. 94. szám. 4.

²⁵¹ Kárpáti Híradó, 1944. április 28. 95. szám. 3.

²⁵² Kárpáti Magyar Hírlap, 1944. május 28. 66. szám. 4.

²⁵³ KTÁL, Fond 293. Op. 1. Od.zb. 111. 3.

²⁵⁴ FEDINEC, 2002. 421.

²⁵⁵ ROMSICS, 2017. 176-177.

ekkor viszont már Kárpátalja egy része szovjet kézen volt.²⁵⁶ 1944. október 27-én a Vörös Hadsereg bevonult Ungvárra, közel egy hónapra rá 1944. november 23-án pedig Csapra.²⁵⁷ A források hiányossága bizonyos fokig behatárolja, hogy teljes képet kapjunk a német megszállást követő politikai életről. A rendelkezésünkre álló sajtóanyagokból, azonban kirajzolódik, hogy a szélsőjobboldali mozgalmak egyértelműen megélénkültek. A NYKP esetében Ung megye kapcsán mondható el, hogy szervezett pártélet folyt, és a tagság is aktív maradt. Bereg és Ugocsa megyében a nagyobb településeken, mint Nagyszőlős, Munkács és Beregszász, működtek a helyi szervezetek, de tevékenységükről kevés információ áll rendelkezésünkre, ezért további források bevonására lenne szükség, hogy egy teljesebb képet kapjunk a két megye politikai állapotáról. Az bizonyos, hogy a MNSZP és MMP nagyobb befolyással bírt a két megyében, de ez igaz az országos állapotokra is, így az is elképzelhető, hogy a NYKP kiszorult a körből, és a korábbi események következtében, mint a pártszakadás, vagy a folyamatos hatósági kontroll erodálta a párt támogatottságát. Az 1944 szeptembere-októbere közötti időszak azonban már teljes homály a tekintetben, hogy a párt milyen tevékenységet fejtett ki.

²⁵⁶ PAKSA, 2013. 280.

²⁵⁷ MOLNÁR D. Erzsébet: „Az egész háború nem kívánt községünkből annyi életáldozatot, mint a szolyvai fogolytábor” – A málenkij robot kárpátaljai vonatkozásai. Elérhető: <https://archivnet.hu/az-egesz-haboru-nem-kivant-kozsegunkbol-annyi-eletaldozatot-mint-a-szolyvai-fogolytabor-a-malenkij> (2022.02.22)

ÖSSZEFOGLALÁS

Az első bécsi döntést követően nemcsak a magyar közigazgatás tért vissza Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben, de megjelentek az országos pártok, amelyek fokozatosan átvették a helyi, és a korábbi csehszlovák pártok szerepét. A revízió a tekintetben is új jelenséget hozott, hogy a visszatért területeken megjelentek a szélsőjobboldali pártok, amelyeknek célcsoportjában a magyar lakosság állt. A levéltári források alapján elmondható, hogy a hungarista mozgalom több szakaszban jelent meg a visszatért területeken. Bereg és Ung vármegyékben 1938 és 1940 között alakultak meg a pártszervezetek, addig Ugocsában némileg később, 1940-re és 1941-re tehető ez a folyamat. A mozgalom kezdeti sikereihez több tényező együttesen járult hozzá. Először is a Felvidék visszacsatolása egybeesett azzal az időszakkal, amely során a párt népszerűsége igencsak felívelőben volt. Másodszor, míg a kormány küzdött a re-integrációs nehézségek megoldásával, addig a nyilasok ezt kihasználva kezdték propagálni, hogy a regnáló hatalom nem képes megoldani a gazdasági problémákat. Végezetül ott van a revízió azon aspektusa, amely során számos korábbi csehszlovák párt szüntette be (vagy a visszatérő magyar hatalom tiltotta be) tevékenységét, és sokan maradtak érdekképviselő nélkül, de a kormánypárt vagy az Egyesült Magyar Párt soraiba nem csatlakozhattak. Nekik a hangzatos szociális ígéretekkel operáló nyilasok dobtak mentőövet bizonyos értelemben. A Nyilaskeresztes Párt a revíziót követően olyan kérdésekkel tematizált, mint a gazdasági és ellátási problémák, a földreform, vagy a zsidótörvények nem megfelelő végrehajtása. A párt támogatottságát azonban nem lehet teljesen mértékben felmérni, mivel a visszatért területeken nem tartották meg az országgyűlési választásokat.

A Nyilaskeresztes Párt Ung, Bereg és Ugocsa megyékben lévő szervezeteinek működését és tevékenységét több tényező is befolyásolta. Egyrészt az, hogy mindhárom vármegyében a döntéshozatali pozíciók többségébe a helyi elit tagjai kerültek, akik döntően az Egyesült Magyar Párt, vagy a későbbiekben a Magyar Élet Pártjának sorait erősítették. Ennek következtében az ellenzéki pártként működő Nyilaskeresztes Párt tevékenységét erősen behatárolták a helyi hatóságok, akár a törvényes kereteket is túllépve. A másik meghatározó tényező, hogy a párt országos szinten is teret veszített 1942-re, amelynek helyi lecsapódása volt a Bereg és Ugocsa megyei pártszakadás, amelynek következtében többen a Magyar Nemzetiszocialista Párthoz léptek át, köztük az a Baranyi József, aki meghatározó alakja volt a helyi szélsőjobboldali mozgalmaknak. A mozgalom helyzete elsősorban a két említett tényező következtében 1943-ra erősen meggyengült, mindazonáltal a megyeközpontokban és a nagyobb településeken továbbra is folyt pártélet, még ha nem is magas intenzitással.

A kutatás során akadtak olyan kérdéskörök, amelyeket maradéktalanul nem sikerült feltárni. Ennek oka a levéltári és sajtóanyagok hiányossága és töredezettsége. Ilyen a mozgalom társadalmi beágyazottságának felmérésére tett kísérlet, amely során csupán részeredményeket tudunk felmutatni. Ung megye ungvári járásában elsősorban földművesek, gazdálkodók, illetve kisiparosok csatlakoztak a mozgalomhoz. Bereg és Ugocsa megye kapcsán a rendelkezésünkre álló forrásokban, legyenek azok kihallgatási jegyzőkönyvek, vagy hatósági jelentések, szintén találkozhatunk földművesekkel és kisiparosokkal, mégsem lehet reprezentatív módon levetíteni ezeket az állapotokat a teljes tagságra. A forrásokban ugyanis találkozhatunk állami alkalmazottakkal, magántisztviselőkkel, lelkésszel, egykori csehszlovák kormánybiztossal, orvossal stb. A mozgalom tagságát sem lehet felbecsülni, ugyancsak a források hiányossága miatt, bár egyes községekben és egyes megyékben állnak rendelkezésünkre adatok, de ezekből nem lehet megállapítani a megyékre lebontva a teljes tagságot. A párt kiterjedtségét viszont jobban meg lehet határozni, bár ez is változó volt. A nagyobb településeken, mint Beregszász, Munkács, Ungvár, Nagyszőlős, Tiszaújlak, Nagykapos, Vásárosnamény, működtek párthelyiségek, de sok kisebb községben is. Ung megyében a német megszállást követően összesen 40 településen volt a Nyilaskeresztes Pártnak alapszervezete. A német megszállást követően a szélsőjobboldali mozgalmak megélénkültek, amihez nagyban hozzájárult, hogy a közigazgatási hivataloknál több helyen személycsere történt. A Nyilaskeresztes Párt elsősorban Ung megyében fejtetett ki aktív mozgalmi életet. Ez leginkább azzal magyarázható, hogy Ung megyét nem érintette a pártszakadás, és a hatósági fellépések követően is sikerült megőrizni pozíciójukat. Bereg és Ugocsa megyékben is működtek bizonyos helyeken (Beregszász, Munkács, Nagyszőlős) az alapszervezetek, de korántsem olyan mértékben, mint Ung megyében. A két utóbbi megyében elsősorban a Magyar Nemzetiszocialista Párt és Magyar Megújulás Pártja játszott meghatározó szerepet. A levéltári és sajtóforrások azonban az 1944 szeptembere és októbere közötti időszak tekintetében hiányosak, így teljes mértékben nem sikerült feltárni a német megszállást követő időszak történéseit sem.

РЕЗЮМЕ

Виходячи з архівних джерел, можна стверджувати, що «гунгаристський рух» з'явився поступово на повернутих територіях. У комітатах Берег і Унг партійні організації були створені між 1938 і 1940 роками, тоді як в Угоча цей процес можна простежити до 1940 і 1941 років. Кілька факторів у поєднанні сприяли початковому успіху руху. По-перше, повернення північні території Угорського королівства співпало з періодом, протягом якого популярність партії була досить високою. По-друге, в той час як уряд намагався вирішити труднощі з реінтеграцією, Партія «Стрілохрест» почала пропагувати, що влада не в змозі вирішити економічні проблеми. Зрештою, є ще й інший аспект ревізії, коли багато колишніх чехословацьких партій перестали існувати, а багато залишилися без представництва інтересів, але не змогли приєднатися до лав правлячої політичної організації - Об'єднаної угорської партії. Для них Партія «Стрілохрест», яка виступила з гучними соціальними обіцянками, у певному сенсі видавалася їх єдиним порятунком. Після ревізії Партія «Стрілохрест» тематизувала такі питання, як економічні проблеми та проблеми постачання, земельна реформа або неналежне виконання єврейських законів. На діяльність організацій Партії «Стрілохрест» в комітатах Унг, Берег і Угоча вплинуло кілька факторів. З одного боку, більшість керівних посад у всіх трьох комітатах складали представники місцевої еліти, які зміцнили ряди Об'єднаної угорської партії або, пізніше, Угорської партії життя. Як наслідок, діяльність партії, яка діяла як опозиційна партія, була суворо обмежена місцевою владою, навіть виходячи за рамки законодавчої влади. Іншим визначальним фактором є те, що партія втратила позиції на національному рівні до 1942 року, локальним розпадом якого став партійний розкол у комітатах Берег і Угоча. Ситуація руху різко ослабла до 1943 року, в основному внаслідок двох згаданих факторів, однак у комітатових центрах і більших населених пунктах партія продовжувала свою діяльність, хоча й не дуже інтенсивно. Після німецької окупації ультраправі рухи відродилися завдяки обміну працівників у кількох адміністративних офісах. Партія «Стрілохрест» розгорнула активний рух переважно в комітаті Унг. Найкраще це можна пояснити тим, що комітат Унг не постраждав від партійного розколу і зумів зберегти свої позиції навіть після дій влади. Основні організації також діяли в комітатах Берег і Угоча в деяких місцях (Берегсас (Берегове), Мункач (Мукачево), Надьсолош (Виноградів), але не в такому обсязі, як у комітаті Унг.

FELHASZNÁLT IRODALOMJEGYZÉKE

I. PUBLIKÁLATLAN FORRÁSOK

1. Magyar Országos Levéltár (MOL). K28 Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály, 59. tétel, alapszám: H17119. 17.
2. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) 45. fond – Ung vármegye alispánjának iratai;
3. KTÁL, 47. fond – Ung vármegye főispánjának iratai;
4. KTÁL, 67. fond – Beregszász megyei város polgármesterének iratai;
5. KTÁL, 92. fond – Az Ungvári Magyar Királyi VIII. Honvédhadtest 1938-1944 kémelhárító osztályának iratai;
6. KTÁL, 94. fond – Ungvár megyei város polgármesterének iratai;
7. KTÁL, 185. fond – A beregszászi járás főszolgabírájának iratai;
8. KTÁL, 258. fond – Ugocsa vármegye alispánjának iratai;
9. KTÁL, 259. fond – Ugocsa vármegye főispánjának iratai;
10. KTÁL, 272. fond – A nagyszőlősi körjegyzőség iratai;
11. KTÁL, 281. fond – Az ungvári járás főszolgabírájának iratai;
12. KTÁL, 293. fond – A tiszaujhelyi körjegyzőség iratai;
13. KTÁL, 297. fond – A vajáni körjegyzőség iratai;
14. KTÁL, 576. fond – A beregsomi körjegyzőség iratai;
15. KTÁL, 713. fond – A gáti körjegyzőség iratai;
16. KTÁL, 725. fond – A szolyvai körjegyzőség iratai;
17. KTÁL, 750. fond – Huszt nagyközség iratai;
18. KTÁL, 1072. fond – Az abarai körjegyzőség iratai;
19. KTÁL, 1076. fond – A nagydobronyi körjegyzőség iratai;
20. KTÁL, 1534. fond – Az oroszvégi körjegyzőség iratai;
21. KTÁL, 1553. fond – Munkács megyei város polgármesterének iratai

II. KORABELI SAJTÓTERMÉKEK

22. Az Óslakó, 1944;
23. Kárpáti Magyar Hírlap, 1938, 1939, 1940, 1941, 1944;
24. Magyarság, 1939, 1940, 1941, 1942;
25. Kárpáti Híradó, 1942, 1943, 1944;

26. 8 Órai Ujság, 1942

III. PUBLIKÁLT FORRÁSOK, KORDOKUMENTUMOK

27. FEDINEC Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája, 1918–1944*. Nostra Tempora sorozat 7. kötete – Liliom Aurum Könyvkiadó, Dunaszerdahely, 2002.
28. Az Ungi Református Egyházmegye jegyzőkönyve, 74.szám (1940). Szerkesztette: Kőmives Sándor.
29. Az Ungi Református Egyházmegye jegyzőkönyve, 75. szám (1941). Szerkesztette: Kőmives Sándor.
30. 1929. évi XXX. törvénycikk - a közigazgatás rendezéséről. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=92900030.TV&targetdate=&printTitle=1929.+%C3%A9vi+XXX.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (2021.10.12)
31. 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként (Országhatáron kívüli terület). Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1990.

IV. DOKTORI ÉRTEKEZÉS

32. KOSZTYÓ Gyula: *Kárpátalja, mint Északkeleti Hadműveleti Terület (1944)*. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2020.

V. MONOGRÁFIÁK, SZAKKÖNYVEK

33. ABLONCZY Balázs: *A visszatért Erdély - 1940-1944*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015.
34. ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
35. BOLLOBÁS Enikő: *Az amerikai irodalom története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
36. BOTLIK József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918-1945*. Kiadó: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2005, Nyíregyháza.
37. BRENOVICS László: *Nemzetiségi politika, visszacsatolt Kárpátalján*. Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2010.
38. FEDINEC Csilla: *A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja 1938-1944*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015.
39. FEDINEC Csilla: *Kárpátalja kronológia 1938. szeptember – 1941. december*. Szerkesztette: FEDINEC Csilla: *Kárpátalja 1938-1941 (Magyar és Ukrán Történeti Közélet)*. Teleki László Alapítvány, 2004.

40. FEDINEC Csilla – VEHES Mikola: *Kárpátalja 1919-2009 - Történelem, politika, kultúra.* Argumentum Kiadó és Nyomda Kft, Budapest, 2010.
41. FILEP Tamás Gusztáv: *A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk.* Szerkesztette: BÁRDI Nándor - FEDINEC Csilla - SZARKA László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Gondolat Kiadó - MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008. 156.
42. FODOR Gusztáv: *Akik a nagy nyomorúságból jöttek. A sztálini diktatúra koncepció perei kárpátaljai református lelkészek ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján. Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek.* Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány. Budapest, 2017.
43. GYURGYÁK János: *Magyar fajvédők.* Osiris Kiadó, Budapest, 2012.
44. HATOS Pál: *Az elátkozott köztársaság: az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története.* Jaffa, Budapest, 2020.
45. KARSAI László: *Szálasi Ferenc – Politikai életrajz.* Balassi Kiadó, Budapest, 2016.
46. KARSAI László–MOLNÁR Judit: *Endre-Baky-Jaross per.* Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1994.
47. KOVÁCS Tamás: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb - Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932-1943.* Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2009.
48. MÁTAY Mónika (szerk.). *Méregkeverők.* Korall, Budapest, 2017.
49. MOLNÁR D István: *Perifériáról perifériára.* MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Kalligram, Budapest, 2018.
50. NÉMETH István: *20. századi egyetemes történet I.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
51. ŐZE Sándor – ŐZE Sándorné: *Sárréti Sasok. Nemzeti ellenállási mozgalom Kelet-Magyarországon 1948–1953.* Kárpátia Stúdió, Budapest, 2012.
52. PALOTÁS Emil: *Kelet-Európa története a 20. század első felében.* Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
53. PAKSA Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták.* Kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2013.
54. PAKSA Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2013.
55. PAKSY Zoltán: *Nyilas mozgalom Magyarországon 1932-1939.* Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2013.
56. PETŐ Andrea: *Nők a magyarországi nyilas mozgalomban.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2019.

57. POPÉLY Gyula: *Népfogyatkozás – A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Regio, Budapest, 1991.
58. MAGOCSI Paul Robert: *With Their Backs to the Mountains—A History of Carpathian Rus and Carpathorusyns*. Central European University Press, Budapest–New York, 2015.
59. ROMSICS Ignác: *A Horthy-korszak*. Helikon Kiadó, Budapest, 2018.
60. ROMSICS Ignác: *Magyarország története*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017.
61. SALLAI Gergely: „A határ megindul...” - *A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938-1939. évi államhatár-változások tükrében*. Kalligram Kiadó, Budapest, 2008.
62. Stanley G. PAYNE: *A History of Fascism, 1914-1945*. Published June 27, 1996 by Routledge.
63. SIPOS András (szerk.) – SIPOS Péter (szerk.): *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Osiris Kiadó–Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1999.
64. SIMON Attila: *Magyar idők a felvidéken 1938-1945*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.
65. SZAKÁL Imre: *Telepesek és telepes falvak a csehszlovák Kárpátalján*. MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram, Budapest, 2017.
66. SZARKA László – SALLAI Gergely – FEDINEC Csilla: *Az első bécsi döntés okmánytára: Diplomáciai iratok 1938. augusztus – 1939. június*. Magyar Történelmi Emlékek: Okmánytárak. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2017. 19.
67. SZÖLÖSI Nóra: *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. In: Brenzovics, László; Csátary, György; Braun, László; Szakál, Imre; Szamborovszkyné, Nagy Ibolya; Dobos, Sándor; Orbán, Melinda (szerk.) *Kárpátalja története: Örökség és kihívások* Beregszász, Ukrajna, Ungvár, Ukrajna : II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, RIK-U Kiadó (2021) 788 p. pp. 467-500.
68. TOMKA Béla: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris kiadó, Budapest, 2020.
69. UNGVÁRY Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
70. VONYÓ József: *Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt*. Kronosz Kiadó, 2018, Budapest.
71. ZEIDLER Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram Könyv – és Lapkiadó Kft, Pozsony, 2009.
72. ГОДЬМАШ Петро , ГОДЬМАШ Сергій: *История Республики Подкарпатская Русь*. Ужгород, Ват Патент, 2008.

VI. TUDOMÁNYOS TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK

73. BOROS Zsuzsanna: *A francia szélsőjobb a két világháború között*. Rubicon 20. évf. 3. sz. / 2010.
74. BÖDÖK Gergely: *Politikai erőszak az első világháború után: forradalmak és ellenforradalmak Magyarországon és Közép-Európában*, In: Szerk.: Tomka Béla *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, 2015. pp. 85-109.
75. CSILLÉRY Edit: *A nemzethűség jelentése a felvidéki és kárpátaljai igazolási eljárások során*. Nemzetpolitikai Szemle, 19. évf. 71. (1.) sz. / 2014.
76. EARL, Hilary: *“Criminal Biographies and Biographies of Criminals: Understanding the History of War Crimes Trials and Perpetrator ‘Route to Crime’ using Biographical Method”* in Simone Lässig and Volker Berghahn (eds.), *Biography between Structure and Agency: Approaches to German History* (New York: Berghahn Books and OxfordUniversity Press, forthcoming 2007).
77. FEDINEC Csilla: *Magyar pártok Kárpátalján a két világháború között*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 9. évf. 1. sz. / 2007.
78. FEDINEC Csilla: *Magyarok Kárpátalján (Ukrajnában): etnoregionális szándékok elméletének és gyakorlatának néhány aspektusa*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2015/1. pp. 87-100.
79. GODZSÁK Attila: *Egy választójogi törvény, ami alapján sosem volt választás – az 1939. évi XVIII. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen országgyűlési képviselők választásáról* in: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2021/3. pp. 105-129.
80. HÁMORI Péter: *Kísérlet a visszacsatolt felvidéki területek társadalmi és szociális integrálására: A Magyar a Magyarért Mozgalom története (1938-1940)*. Századok, 135. évf. 3. sz. / 2001.
81. HORNYÁK Árpád: *Az usztasa mozgalom*. História, 2011 / 5-6. szám.
82. INCZE Miklós - KOZÁRI Mónika: *Fasiszta, fasiszta jellegű és diktatórikus rendszerek és mozgalmak az európai országokban a két világháború között*. Világtörténet, 10. évf. tél / 1988.
83. KOSZTYÓ Gyula: *A beregszászi zsidó hitközség német megsarcolása 1944-ben*. Clio Intézet, pp. 1-6., 6 p. (2020). Elérhető: <https://www.clioinstitute.hu/single-post/2020/01/11/a->

[beregysz%C3%A1szi-zsid%C3%B3-hitk%C3%B6zs%C3%A9g-n%C3%A9met-sarcol%C3%A1sa-1944-ben](#) (2022.03.31)

84. KOSZTYÓ Gyula: *Katonai közigazgatás Munkácson és Vozáry Aladár visszaemlékezése (1938. november 10. – december 22.)*. Clio Műhelytanulmányok, 2020/10. szám.
85. MISKOLCZY Ambrus: *A Vasgárda születése*. Századok 148. évf. 4. sz. (2014.).
86. MISZLER Tamás: *Quisling*. Rubicon 20. évf. 3. sz. / 2010.
87. PAKSA Rudolf: *Zsidókérdéskutató Magyar Intézet, avagy a „tudományos antiszemitizmus” Magyarországon*. Múltunk, 2018. (63. évf.) 1. sz.
88. MOLNÁR D. Erzsébet: „Az egész háború nem kívánt községünkől annyi életáldozatot, mint a szolyvai fogolytábor” – A málenkij robot kárpátaljai vonatkozásai. Elérhető: <https://archivnet.hu/az-egesz-haboru-nem-kivant-kozsegunkbol-annyi-eletaldozatot-mint-a-szolyvai-fogolytabor-a-malenkij> (2022.02.22)
89. NÉMETH István: *Az első világháború - a 20. század őskatasztrófája*. Rubicon online. Elérhető: <https://rubicon.hu/cikkek/az-elso-vilaghaboru-a-20-szazad-oskatasztrofaja> (2022.03.04)
90. SOKCSEVITS Dénes: *Egy történelmi zsákutca*. História, 2011 / 9-10. szám.
91. SZAKÁL Imre: *Podkarpatszka Rusz jelentősebb pártjainak szereplése a nemzetgyűlési és tartományi választásokon 1924 és 1938 között*. In: Acta Academiae Beregsasiensis VIII: 1 pp. 37-55. 2009.
92. SZÁMVÉBER Norbert: *A német megszállás - percről percre*. A Hadtörténeti Múzeum értesítője = Acta Musei Militaris in Hungaria, 2005. 8. sz.
93. VÉGSŐ István: *Kossuth városa a szélsőjobboldal markában – A nyilaskeresztes mozgalom Cegléden (1938–1944)*. Clio Műhelytanulmányok 2020/9. száma.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet: **Imrédy Béla miniszterelnök találkozik Fenczik Istvánnal és kíséretével**

Forrás: <https://www.ortutaykozpont.info/dr-fenczik-istvan/> (2022.03.30)

2. számú melléklet: **Fenczik István feketeingesei Budapesten 1939**

Forrás: <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3164> (2021.03.30)

3. számú melléklet: **Fenczik István feketeingesei Budapesten 1939**

Forrás: <https://filmhirdokonline.hu/watch.php?id=3164> (2021.03.30)

4. számú melléklet: **Fenczik István feketeingesei Budapesten 1939**

Forrás: <https://filmhirdokonline.hu/watch.php?id=3164> (2021.03.30)

5. számú melléklet: A Nyilaskeresztes Párt szervezetei Bereg vármegyében

Település	Járás	Helyi pártvezető	Bejelentés időpontja
Beregdéda	Beregszászi	Lusánszki József	1939. július 27.
Beregsom	Beregszászi	Ködöböcz Bálint	–
Beregszász	Beregszászi	Kiss József	–
Beregújfalu	Beregszászi	Jutahar Zsigmond	1939. augusztus 22.
Kígyós	Beregszászi	Jaró Ferenc	1939. július 26.
Nagybereg	Beregszászi	Varjú István	1939. augusztus 23.
Nagymuzsaly	Beregszászi	Nagy Pál	1939. augusztus 22.
Tiszacsoma	Beregszászi	Pap András	1939. augusztus 22.
Munkács	Munkácsi	–	–
Kisgút	Munkácsi	Tóth Kálmán	1941 márciusa
Nagygút	Munkácsi	Sufrics Mihály	1941 márciusa
Oroszvég ²⁵⁸	Munkácsi	Nagy Miklós	Ismeretlen
Barabás	Vásárosnaményi	–	–
Gelénes	Vásárosnaményi	–	–
Tarpa	Vásárosnaményi	–	–
Vásárosnamény	Vásárosnaményi	–	–

(Saját szerkesztés)

Források: 1). KTÁL, Fond 185. Op. 1. Od.zb. 6. 1-9. 2). KTÁL, Fond 576. Op. 1. Od.zb. 323. 1-4. 3). KTÁL, Fond 1534. Op. 1. Od.zb. 285. 1-4. 4). KTÁL, Fond 713. Op. 1. Od.zb. 134. 1-4. 5).

Magyarság-1941-06-10 / 120. szám.

²⁵⁸ Az Oroszvégi szervezet a későbbiekben beolvadt a Munkácsiba.

6. számú melléklet: A Nyilaskeresztes Párt szervezetei Ung vármegyében

Település	Járás	Helyi pártvezető	Foglalkozás	Bejelentés időpontja
Ungvár	Ungvári	Borsabányai Gyula	–	–
Botfalva	Ungvári	Szilágyi Sándor	–	1940. március 26.
Kereknye	Ungvári	Kosztyó Péter	–	1940. március 26.
Szürte	Ungvári	Tóth Ferenc	Kőműves	1940. május 15.
Homok	Ungvári	Homoky Albert	Gazda	1940. július 20.
Nagydobrony	Ungvári	Hidi F. Sándor	Földműves	1940. októbere
Kisdobrony	Ungvári	Gál Bertalan	–	1940. május 17.
Tizsasalamon	Ungvári	Porosztócsky János	–	1940. november 21.
Sislóc	Ungvári	Varga Ferenc	–	1940.
Nagygejőc	Ungvári	Homoky Dániel	–	1940. december
Koncháza	Ungvári	Rehó Imre	Földműves	1940. december 5.
Tiszágtelek	Ungvári	Kállai Beretalan	Földműves	1940. december 11.
Korláthelmec	Ungvári	Bolyog József	Kerékgyártó	1942. február 23.
Nagykapos	Nagykaposi	Balogh Kálmán és Csengery Antal	–	–
Szirenfalva	Nagykaposi	Tóth György	–	–
Mokcsakerész	Nagykaposi	Balogh András	–	–
Nagyszelmenc	Nagykaposi	Iván Jenő	–	1940 júniusa
Palágykomoróc	Nagykaposi	Balogh Sándor	–	1940 júniusa
Vaján	Nagykaposi	Tóth Pál	–	1940 júniusa

(Saját szerkesztés)

Források: 1). KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 567. 2). 1-27. KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 1282. 1. 3). Magyarország, 1940. június (21. évfolyam, 122-140. szám) 1940-06-26/137. szám 4). KTÁL, Fond 45. Op. 1. Od.zb. 35. 1-20.

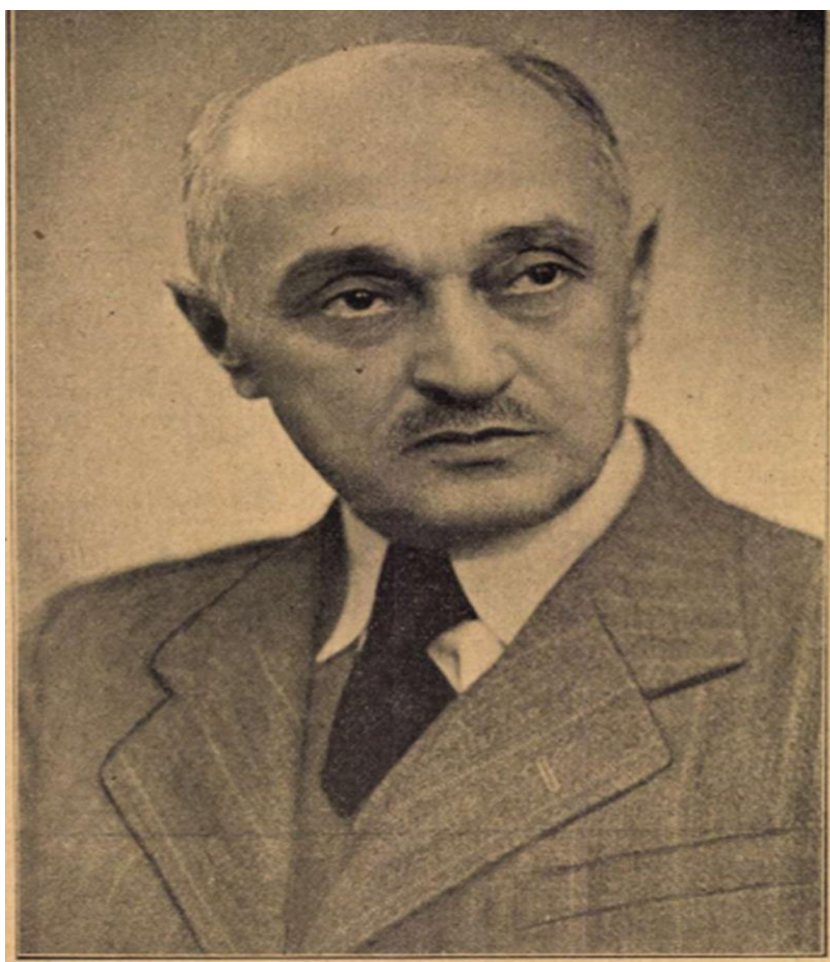
7. számú melléklet: A Nyilaskeresztes Párt szervezetei Ugocsa vármegyében

Település	Járás	Helyi pártvezető neve	Taglétszám	Foglalkozás
Tiszaújhely	Nagyszőlősi	–	–	–
Tiszaújlak	Nagyszőlősi	Szabó Gyula	130-140	Szobafestő
Tiszasásvár	Nagyszőlősi	Lyubka János	–	Napszámos
Nagyszőlős	Nagyszőlősi	Rácz István	100-150	Asztalos

(Saját szerkesztés)

Forrás: KTÁL, Fond 259. Op. 1. Od.zb. 2.

8. számú melléklet: Siménfalvy Árpád Ung és Ugocsa vármegyék főispánja

Forrás: Református Gimnázium, Máramarossziget, 1941. 8.

9. számú melléklet: Ung, Bereg és Ugocsa vármegye tisztségviselői 1938 és 1944 között

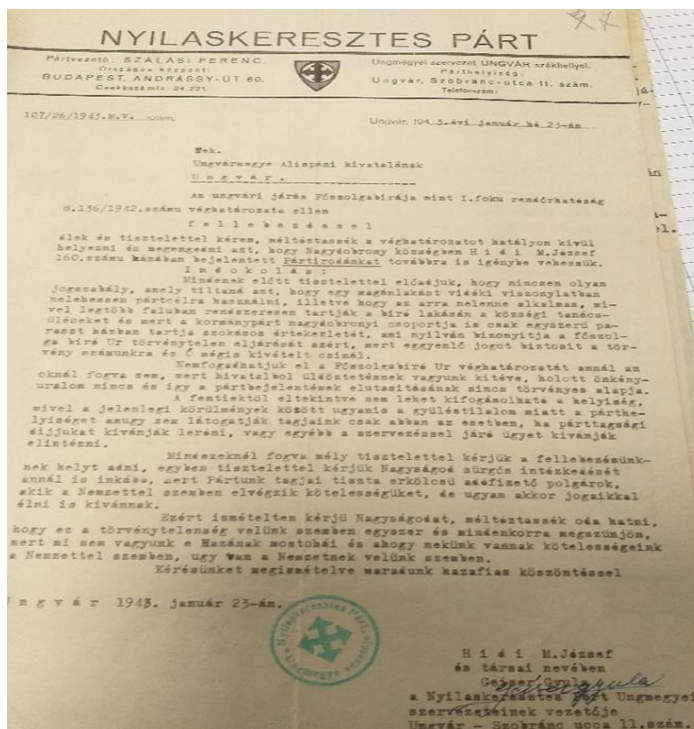
Név	Tisztség	Megye	Hivatali idő	Születési/illetőségi hely
Korláth Endre	Főispán	Ung, Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék	1938.12.17 – 1939.06.26	Ungvár
Siménfalvy Árpád	Főispán	Ung, Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék	1939.06.26 – 1940.11.16	Nagytarna
Siménfalvy Árpád	Főispán	Ung és Ugocsa	1940.11.16 – 1944. 05.06	Nagytarna
Péchy Miklós Szabolcs	Főispán	Bereg	1940.11.16 – 1944.04.26	Budapest
Fekésházy Zoltán	Alispán	Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék	1938.12.17 – 1942	Beregszász
Tatár Géza	Alispán	Bereg	1942 – 1944.04.26	Biharnagybajom
Végh József	Alispán	Ugocsa	1940 – 1944	Berettyóújfa lu
Kossey János	Alispán	Ung	1938.12.17 – 1944	Ungvár
Főszolgabírók				
Név	Járás	Megye	Hivatali idő	Születési/illetőségi hely
Köszörű Károly	Ungvári	Ung	1938.12.17 – 1944	Ungvár
Páska Zoltán	Nagykaposi	Ung	1938.12.17 – 1943	Barcs
Vincze Sándort	Nagykaposi	Ung	1943 – 1944	
Bodáky István	Beregszászi	Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék	1938.12.17 – 1940	Beregszász
Boér Endre	Beregszászi	Bereg	1940 – 1943	Nagykároly
Gulácsy Ferenc	Beregszászi	Bereg	1943 – 1944	–
Dudinszky Béla	Munkácsi	Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék	1938.12.17 – 1941	Debrecen
Péchy György	Munkácsi	Bereg	1941 – 1944	Beregszász
Koflanovics György	Tiszaújlaki	Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék	1938.12.17 – 1940	Tiszaújlak

Koflanovics György	Halmi	Ugocsa	1940 – 1943	Tiszaújlak
Gálffy Dezső	Halmi	Ugocsa	1943 – 1944. 04. 26	Székelyudvarhely
Koflanovics György	Nagyszőlősi	Ugocsa	1943 – 1944	Tiszaújlak
Ondrejovits László	Nagyszőlősi	Ugocsa	1940 – 1943	Nagyszőlős
Polgármesterek				
Név	Település	Megye	Hivatali idő	Születési/illetőségi hely
Ortutay Jenő	Beregszász	Bereg	1938 – 1939	Tarna
Hubay Kálmán	Beregszász	Bereg	1939 – 1944	Herincse
Peltsárszky Imre	Ungvár	Ung	1938 – 1941	Ungvár
Megay László	Ungvár	Ung	1941 – 1944	Ungvár
Engelbrecht István	Munkács	Bereg	1938 – 1944	Munkács

(Saját szerkesztés)

Források: 1). Belügyi Közlöny, 1938-12-25 / 56. szám. 1217, 1218. 2). Belügyi Közlöny, 1939-07-02 / 29. szám. 764. 3). Belügyi Közlöny, 1940-11-24 / 52. szám. 1804. 4). Belügyi Közlöny, 1943-07-25 / 31. szám. 1520. 5). Belügyi Közlöny, 1944-07-16 / 30. szám. 1220.

10. számú melléklet: **Geiser Gyula a Nyilaskeresztes Párt Ung megyei vezetőjének levele Kossey János alispánhoz**

Forrás: Forrás: KTÁL, Fond 281. Op. 1. Od.zb. 1281. 7

11. számú melléklet: **Gönczy Pál nagydobronyi református lelkész**

Forrás: Fodor Gusztáv: Akik a nagy nyomorúságból jöttek. A sztálini diktatúra koncepciók perei kárpátaljai református lelkészek ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján.

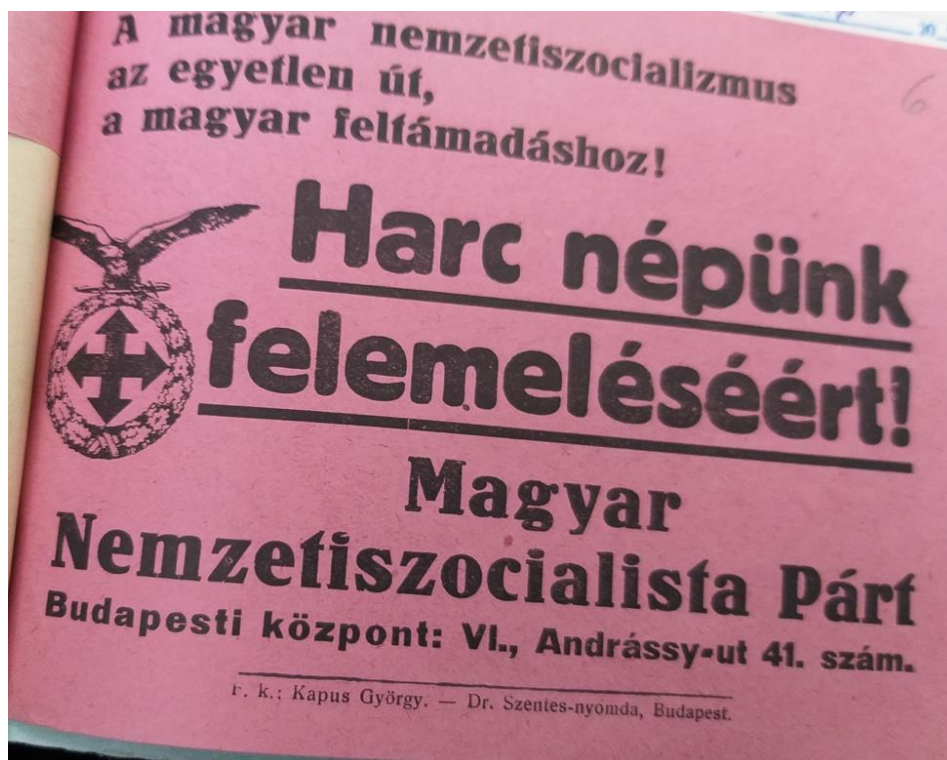
Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek.

12. számú melléklet: A német megszállást követő tisztségviselői változások Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben

A német megszállás előtt	A német megszállás után	Megye
Főispánok		
Siménfalvy Árpád	Réthy-Haszlinger Ferenc	Ung és Ugocsa
Péchy Miklós Szabolcs	Tatár Géza	Bereg (Ugocsa megye főispánja is rövid ideig, tőle Papp Gábor veszi át a tisztséget)
Alispánok		
Kossey János	A helyén maradt	Ung
Végh József	Marná Béla	Ugocsa
Tatár Géza	Kaczvinfalvy Pál	Bereg
Főszolgabírók		Járás
Köszörű Károly	báró Sternegg Géza (Később visszahelyezik Köszörű Károlyt)	Ungvári
Vincze Sándor	Feltehetőleg nem változott a beosztás	Nagykaposi
Gulácsy Ferenc	Feltehetőleg nem változott a beosztás	Beregszászi
Péchy György	Feltehetőleg nem változott a beosztás	Munkácsi
Koflanovics György	Bartha Gyula	Nagyszőlősi
Gálffy Dezső	Ecsedy Pál	Halmi
Polgármesterek		Település
Hubay Kálmán	Tatár Andor	Beregszász
Engelbrecht István	Feltehetőleg nem változott a beosztás	Munkács
Megay László	Koltai Ernő	Ungvár

Források: Belügyi Közlöny, 1944. 19, 22, 30, 31, 34, 43, 47. számok.

13. számú melléklet: A Magyar Nemzetiszocialista Párt szórólapja

Forrás: KTÁL, Fond 94. Op. 2. Od.zb.1902. 6.

14. számú melléklet: A Magyar Nemzetiszocialista Párt szórólapja

Forrás: KTÁL, Fond 94. Op. 2. Od.zb.1902. 3.

15. számú melléklet: Péchy Miklós Szabolcs Bereg megye főispánja

Forrás: Fábíán Sándor (szerk.): Magyar városok és vármegyék monográfiája 28. Szatmár, Ugocsa és Bereg K. E. E. vármegyék 1924-1938 (Budapest, 1939). 10.

16. számú melléklet: Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt 1932 plakátja

Forrás: KTÁL, Fond 45. Op. 1. Od.zb.1. 2.

17. számú melléklet: A Nyilaskeresztes Párt plakátja

Forrás: Forrás: KTÁL, Fond 45. Op. 1. Od.zb.1. 5.